

Faint, illegible text at the top of the left page, possibly bleed-through from the reverse side.

ANNEN DEL

DEN MATERIALISTISKE
HISTORIEOPPFATNING

KAPITEL 4

Den historiske materialismes vesen

1. *Den revolusjonære omveltning i oppfatningen av samfunnet*

Spørsmålet hva som bestemmer samfunnsordningen og hvordan menneskesamfunnet utvikler seg, har opptatt menneskene fra gammelt av. Grunnen er for det første at menneskene ønsker å forstå samfunnet, men dernest også at dette spørsmålet har direkte sammenheng med menneskets mest brennende livsproblemer og på mange måter berører grunnleggende menneskeinteresser.

Er de tilstandene som hersker i samfunnet oppstått tilfeldig, eller har de usynlige, men likevel kraftig virkende årsaker? Kan menneskene endre disse tilstandene, eller er de dømt til å underkaste seg dem for alltid? Hvilke krefter er i stand til å bedre den skjebne som millioner av mennesker har stridd og strir under — med århundrers undertrykkelse, utbytning og fornedrelse under et privilegert mindretall? Kan vi nå fram til frihet og velstand for alle og ikke bare for et lite mindretall? Dersom svaret er ja — hvilken vei må menneskene gå for å nå dette målet? Og hvem kan føre menneskeheten fram til det etterlengtede mål? Og til slutt — hva er retningen i menneskehetens utvikling? Går den fram til full blomstring, eller mot stagnasjon og forfall?

Tenkere i alle tider og i alle folk har lett etter svaret på disse spørsmålene. Men gjennom århundrer er deres teorier og oppfatninger blitt gjendrevet — ikke bare av andre lærde, men også av tiden selv, av hele den videre gang i historien. Veien til erkjennelse har vist seg å være særlig vanskelig og lang når det gjelder utforskningen av historien.

Vanskene ligger allerede i at utviklingen innenfor samfunnslivet er atskillig mer komplisert enn i naturen. Naturforeteelsene gjentar seg temmelig regelmessig innenfor grensene av vår umiddelbare iakttagelse, og derfor er det lettere å forstå deres vesen. Det er

langt vanskeligere å fastslå en liknende regelmessighet og stadig gjentakelse i samfunnslivet. Det er klart at allerede bare dette gjør erkjennelsen av samfunnslivet vanskelig og hindrer oss i strevet med å erkjenne en bestemt lovmessighet på dette området.

En annen forskjell er minst like viktig. I naturen har vi å gjøre med virkningen av upersonlige, spontane krefter. Men i samfunns-historien virker mennesker med bevissthet og vilje, og de forfølger alltid et bestemt mål. Ved første blick ser det ut som om hovedoppgaven når vi undersøker samfunnsforholdene er å utgrunne de motivene som ligger bak menneskenes handlinger, avdekke hvilke mål denne og hin person har satt seg — og så skulle det bli klart hvorfor de har handlet slik og ikke slik. En slik psykologisk forklaring av samfunnslivet var framherskende i den førmarx'ske sosiologi og bestemmer den dag i dag de borgerlige teorier om samfunnet. Men denne forklaringen er overflatisk og utilstrekkelig.

Selvsagt lar menneskene sine handlinger lede av bestemte motiver og søker å fylle et bestemt formål. Men for det første spør det hvorfor ett menneske har akkurat de og de motiver og mål, og ikke andre. Og dernest skal det ikke mer enn en overflatisk betraktning av historien til for å se at de forskjellige menneskers mål og interesser, og følgelig også deres handlinger, stadig tørner i hop, og at det endelige resultatet av disse kollisjonene — det historiske resultat — skiller seg vesentlig fra det som hver enkelt implisert person hadde lagt seg i selen for.

I den franske revolusjon fra 1789 til 1794 var det mange som trodde de var i ferd med å opprette fornuftens og den evige rettferdens rike, og at de bygde et samfunn som grunnet seg på naturlig likhet og uavhengelige menneskeretter. Men det viste seg temmelig fort at de i virkeligheten bare hadde banet veien for borgerskapets klasseherredømme. I stedet for den gamle ulikheten — ulikheten mellom føydalherre og livegen — kom det en ny ulikhet — den mellom borgerskapet og arbeiderne.

Menneskene har tatt sikte på å verne sine umiddelbare interesser, men i strevet med dette evnet de i regelen ikke å forutse de samfunnsmessige resultatene av sine handlinger. Dette har gjort samfunnshistorien til en like så spontan prosess som naturhistorien. Dette motsetningsforholdet mellom hvert enkelt menneskes bevisste virksomhet på den ene siden, og spontaniteten i samfunnsutviklingen på den annen side, hadde man merket seg lenge før Marx. Men de lærde på den tiden greide ikke å gi noen riktig forklaring på dette motsetningsforholdet. Når de undersøkte historiens konkrete forløp, kom de ikke lenger enn til formodninger om enkelte historiske personligheters mål og motiver, og dermed forvandlet de hele den historiske prosess til en opphopning av tilfeldigheter. Og de av de lærde som søkte å oppfatte historien som en prosess underkastet

nødvendighet, forfalt snart til fatalisme og så på historien som et resultat av virkningen av en eller annen ytre kraft (en Gud, en «absolutt idé», en «verdensfornuft» osv.), som angivelig bestemmer menneskenes handlinger.

Den idealistiske historieoppfatningen drar fordel av det faktum at samfunnsutviklingen er ytterst innviklet. Derfor støttes den sterkt av utbytterklassene, for de er interessert i å dekke over de sanne årsakene til økonomisk og sosial ulikhet — den enes rikdom og makt og den andres armod og rettsløshet. Som følge av at disse klassene anstrenger seg til det ytterste i dette stykket, har de idealistiske oppfatningene av samfunnet ennå den dag i dag innflytelse på mange mennesker og er meget utbredt i de kapitalistiske landene.

For å kunne klargjøre hva det er som betinger menneskenes idéer, meninger og bevisste handlinger, måtte det en avgjørende, revolusjonær forandring til i de metodene som anvendes når man undersøker samfunnsforeteelsene. En slik vending var ikke mulig før kapitalismen hadde vunnet fast fot og de materielle, økonomiske røttene til klassekampen var avdekket, — den var ikke mulig før arbeiderklassen hadde trådt inn på historiens skueplass. Arbeiderklassen er den første klasse i historien som — slik det vil bli framstilt nedenfor — ikke frykter en konsekvent vitenskapelig forklaring av samfunnsutviklingen, men som tvert imot er direkte interessert i en slik forklaring.

Bare under disse vilkårene ble Marx' og Engels' vitenskapelige stordåd mulig. De utvidet den dialektiske materialisme til å omfatte også samfunnsforskningen og samfunnshistorien og skapte den vitenskapelige teori om de allmenne lover for samfunnsutviklingen. Denne teorien er *den historiske materialisme, den materialistiske historieoppfatningen*.

Den omveltningen Marx og Engels gjennomførte i samfunnsvitenskapen, gikk først og fremst ut på følgende: De påviste at det ikke fins noen slags hemmelighetsfulle, overjordiske krefter i samfunnet, at det er menneskene selv som skaper sin historie. Dermed hadde alle mystiske oppfatninger av samfunnet fått et dauhogg, og veien var åpnet for en naturlig forklaring på historiens gang, uten noen som helst innblanding utenfra.

På den annen side slo marxismen fast at menneskene ikke lager sin historie etter eget forgodtbefinnende, men på grunnlag av de objektive, materielle vilkår som de har overtatt fra tidligere generasjoner. Dermed var det slutt på voluntarismen og subjektivismen i historieoppfatningen, og veien var utpekt for en historieoppfatning som betraktet samfunnshistorien som en lovmessig prosess.

Den grunnsetningen som den historiske materialismen går ut ifra, formulerte Marx slik: «Det er ikke menneskenes bevissthet som bestemmer deres tilværelse, men omvendt deres samfunnsmessige

tilværelse som bestemmer deres bevissthet.» Eller sagt med andre ord — i samfunnet som i naturen er tilværelsen, det materielle liv det primære, det bestemmende i forhold til åndslivet, bevisstheten.

I denne forbindelsen dreier det seg naturligvis ikke om enkelte menneskers tilværelse og bevissthet, men om store grupper — klasser, sosiale lag og til sjuende og sist hele samfunnet, — det vil si det dreier seg ikke om den individuelle tilværelse, men om den samfunnsmessige tilværelse og samfunnsmessige bevissthet.

Etter marxismens oppfatning er den samfunnsmessige bevissthet helheten av de politiske og juridiske teoriene, de religiøse, filosofiske og moralske oppfatningene i ethvert samfunn. Til den samfunnsmessige bevissthet hører dessuten samfunnsvitenskapene, kunsten og sosialpsykologien (de sosiale følelsene, holdningene, sed og skikk osv.). Den samfunnsmessige tilværelse derimot er samfunnets materielle liv i hele dets kompliserte fylde og motsetningsrikdom.

Hva forstås konkret med samfunnets materielle liv — det som den historiske materialisme sier gir samfunnet dets preg — preger samfunnssystemet, samfunnsoppfatningene og samfunnsinnretningene?

2. Produksjonsmåten — den materielle grunnlag for samfunnslivet

Til samfunnets materielle liv hører først og fremst menneskenes arbeidsvirksomhet med sikte på å produsere livsnødvendige gjenstander og goder som næringsmidler, klær og boliger osv. Denne virksomhet er det konstante, naturlige og nødvendige vilkåret for samfunnets eksistens. Som Engels har sagt, må menneskene først sørge for noe å spise, drikke, og for å bo og ha noe å kle seg med før de kan drive med politikk, vitenskap, kunst, religion osv.¹

De naturlig-materielle forutsetningene for produksjonsprosessen er på den ene siden det geografiske miljø, og på den annen side befolkningen. Disse naturlig-materielle vilkårene har en vesentlig innflytelse på samfunnsutviklingen i den forstand at de kan påskynde den eller hemme den, men de er ikke grunnlaget for den historiske prosessen. I ett og samme naturlige miljø kan det eksistere forskjellige samfunnsordninger, og befolkningstettheten spiller en ulik rolle under forskjellige historiske vilkår. Til forskjell fra dyrene som bare passivt tilpasser seg det ytre miljø, innvirker menneskene aktivt på dette miljøet, i og med at det ved sitt arbeid

¹ Se Friedrich Engels: «Karl Marx», i: Karl Marx/Friedrich Engels: *Ausgewählte Schriften in zwei Bänden*, Bd. II, Dietz Verlag, Berlin 1958, s. 152.

skaper seg de materielle godene som er nødvendige for livet — noe som forutsetter framstilling og bruk av spesielle redskaper.

Samfunnet kan ikke velge seg slike redskaper vilkårlig. Enhver ny generasjon som trer inn i livet, overtar de produksjonsredskapene som er skapt av generasjonene like forut, og driver produksjonen ved hjelp av disse redskapene, som forbedres og forandres bare litt etter litt. Samfunnet kan ikke gi avkall på disse redskapene og gå tilbake til arbeidsredskapene som bruktes i epoker langt bakover i historien. De kan ikke gå fra traktoren til treplogen, fra maskinindustrien til middelalderhåndverkerens primitive verksted. Noe slikt ville føre til at — om ikke hele samfunnet, så i hvert fall flertallet ville gå til grunne av mangel på nødvendige materielle goder for den sterkt voksende befolkningen.

Dertil kommer at disse redskapene utvikler seg i en bestemt rekkefølge. For eksempel kunne ikke menneskeheten gå direkte over fra steinøksa til atomkraftverket. Enhver ny forbedring og oppfinnelse kan bare bygge på det grunnlaget som er lagt umiddelbart forut, må enten bygge på den produksjonserfaring, de ferdigheter og kunnskaper som er oppsamlet gradvis av menneskene i et bestemt land, eller i et annet, mer framskredent land.

Men arbeidsredskapene funksjonerer ikke av seg selv. Det er menneskene, de arbeidende som spiller hovedrollen i produksjonsprosessen, — menneskene som skaper disse redskapene og som evner å realisere visse produksjonsferdigheter og arbeidserfaringer.

Produksjonsredskapene, arbeidsmidlene som brukes til å skape de materielle godene — og menneskene, som gjennomfører produksjonsprosessen på grunnlag av en viss produksjonserfaring, utgjør samfunnets *produktivkrefter*.

Men samfunnets materielle liv omfatter ikke bare produktivkreftene.

Produksjonen drives ikke av et menneske som lever helt isolert fra andre, en Robinson på en ubebodd øy. Den har alltid *samfunnsmessig* karakter. I produksjonen av de materielle godene er menneskene forbundet med hverandre på det ene eller det annet vis enten de selv vil det eller ikke, og arbeidet til hver enkelt som produserer, blir til en del av det samfunnsmessige arbeid.

Alt på historiens første trinn måtte menneskene slå seg sammen for i det hele tatt å kunne berge livet — for med hjelp av overlag primitive redskaper å skaffe seg eksistensmidler i kampen mot ville dyr, naturkreftene osv. Ettersom den samfunnsmessige arbeidsdelingen utviklet seg, ble menneskene enda mer avhengige av hverandre. Da håndverket var oppstått, ble bøndene avhengige av håndverkerne, håndverkerne igjen av hverandre og av bøndene osv. Produsentene er altså knyttet sammen ved et mangslungent innbyrdes samband.

Disse gjensidige forbindelsene går videre enn til sammenhengen mellom akkurat de produsentene som driver innenfor de ymse produksjonsgrenene. Som vi skal vise nedenfor, blir alle eller de viktigste produksjonsmidlene på et bestemt trinn av produktivkreftenes utvikling skilt fra de som er direkte beskjeftiget i produksjonen. Eiet av dem konsentreres i hendene på enkelte få samfunnsmedlemmer. Fra den tid av er forutsetningen for produsentenes samband med arbeidsredskapene og for at produksjonsprosessen skal kunne settes i gang at de som eier produksjonsmidlene på den ene siden og produsentene på den annen, trer inn i bestemte forbindelser med hverandre. De forhold som menneskene inngår under produksjonen, blir til forhold mellom *klasser*, mellom store grupper mennesker, der den ene gruppen eier produksjonsmidlene og tilegner seg arbeidsresultatet i den andre gruppen, som er helt eller delvis berøvet produksjonsmidlene og tvunget til å arbeide for den første gruppen. I det kapitalistiske samfunnet f. eks. arbeider ikke kapitalistklassen, — for siden de eier fabrikkene, bedriftene og jernbanene osv., kan de tilegne seg fruktene av andres arbeid. Arbeiderne på sin side kan bare — enten de selv vil det eller ikke — oppholde livet ved å selge sin arbeidskraft til kapitalistene, siden de selv er fri for produksjonsmidler.

De forhold som menneskene inngår under produksjonen av de materielle goder, kalte Marx og Engels *produksjonsforhold*. De kalles også økonomiske forhold eller eiendomsforhold, siden deres karakter er avhengig av hvem som eier produksjonsmidlene.

Menneskenes produksjonsforhold eksisterer utenfor menneskenes bevissthet og har i denne forstand materiell karakter. Produksjonsforholdenes karakter bestemmes av produktivkreftenes utviklingsnivå og deres karakter. De økonomiske forhold som hersket under slavesamfunnssystemet for eksempel, ville være umulige i ur-samfunnet. For det første var det enkelt å framstille arbeidsredskapene i ur-samfunnet (kølle, steinøks), slik at praktisk talt alle kunne lage dem. Og derfor var det ikke mulig å gjøre dem til enkeltes sær-eiendom, til privateiendom. Dernest var det ikke mulig for noen å utbytte andre, for med den arbeidsproduktiviteten det var tale om den gang, kunne ikke menneskene produsere mer enn til knappe livsoppholdet for seg selv, slik at det var fysisk umulig å underholde snylterklasser.

Allerede dette eksemplet viser at de forbindelsene som menneskene knytter i produksjonsprosessen, ikke eksisterer isolert fra produktivkreftene, men i en bestemt enhet med dem. Denne enheten av produktivkrefter og produksjonsforhold uttrykkes i den historiske materialisme ved begrepet *produksjonsmåte*.

Hvordan utvikler produksjonen seg?

Produksjonsmåten er altså det materielle grunnlaget for samfunnets liv, og samfunnets historie er da først og fremst historien om produksjonens utvikling, produksjonsmåtenes historie, som avløser hverandre — betinget av veksten i produktivkreftene.

Men hvordan foregår denne utviklingen? Hva er drivkraften i den?

Kjensgjerningene viser at en ikke må søke kilden til produksjonens utvikling utenfor produksjonen, men i produksjonen selv. Marx understreket dette da han erklærte at historien var menneskenes «samfunnstilstand under selvutvikling».¹

Under arbeidsprosessen innvirker menneskene på naturen og forandrer den. Men ved at de innvirker på naturen, forandrer de på samme tid også seg selv. De samler produksjonserfaringer, øker sin arbeidsferdighet og sine kunnskaper om den objektive verden. Alt dette setter dem i stand til å forbedre arbeidsredskapene og måtene å bruke dem på, finne opp nye arbeidsredskapene og innføre bestemte forbedringer i produksjonsprosessen. Men en ny forbedring eller oppfinnelse trekker alltid nye etter seg, framkaller tidvis en regelrett revolusjon i teknikken og i arbeidsproduktiviteten.

Men som vi alt har anført, forutsetter produksjonen ikke bare bestemte forbindelser mellom menneskene og naturen, men også mellom menneskene innbyrdes i produksjonen. Disse forbindelsene øver på sin side innflytelse på produktivkreftenes utvikling. De bestemmer handlingene både hos de som utfører direkte produksjon og hos de klassene som eier arbeidsredskapene. Både de økonomiske lovene som hersker innenfor hver enkelt produksjonsmåte, de arbeidendes livs- og arbeidsvilkår og andre faktorer som har innflytelse på produktivkreftenes utvikling, er avhengig av produksjonsforholdene.

Vekselvirkningen mellom produktivkreftene og produksjonsforholdene

Enheten mellom produktivkreftene og produksjonsforholdene, som kommer til uttrykk i produksjonsmåten, utelukker slett ikke motsetningsforhold mellom dem.

Årsaken til at det oppstår slike motsetningsforhold, ligger i at de to elementene i produksjonsmåten — de økonomiske forholdene og produktivkreftene — utvikler seg forskjellig. Teknikken, men-

¹ Karl Marx/Friedrich Engels: Verker, bd. 9, russisk utgave, Moskva 1957, s. 136.

neskenes produksjonsferdigheter og arbeidserfaringer tiltar stort sett noenlunde konstant — enten en betrakter hele historien eller tar en bestemt produksjonsmåte. De er det mest revolusjonære, det mest bevegelige elementet i produksjonen.

Produksjonsforholdene derimot gjennomgår nok visse forandringer innenfor rammen av en bestemt produksjonsmåte, men disse forandringene berører ikke selve deres vesen. Som vi skal se nedenfor, er det en betraktelig forskjell mellom den nåværende statsmonopolistiske kapitalisme og det 19. århundres kapitalisme. Grunnlaget for de kapitalistiske produksjonsforholdene — at produksjonsmidlene er i privat eie — har holdt seg, og følgelig fortsetter kapitalismens grunnleggende lover å gjelde. Grunnleggende forandringer av eiendomsforholdene derimot, har ubetinget karakteren av et sprang, et brudd i den skrittvisse framskriden, og dette betyr at de gamle produksjonsforholdene likvideres og erstattes av nye, altså at det oppstår en ny produksjonsmåte.

Dette forklarer hvorfor en tilstand med samsvar mellom eiendomsforholdene og produktivkreftenes karakter innenfor enhver produksjonsmåte forut for den sosialistiske epoken bare kan være forbigående, midlertidig. Vanligvis er denne overensstemmelsen til stede i begynnelsesetappen av en produksjonsmåtes utvikling, når de nye produksjonsforholdene som tilsvarende vedkommende utviklings-trinn for produktivkreftene, får fast fot. Men teknikken fortsetter fremdeles å utvikle seg, og menneskene samler opp nye ferdigheter, erfaringer og kunnskaper, — ja, denne prosessen foregår i regelen raskere enn før når en ny produksjonsmåte har slått gjennom.

Her trer det klart fram at under slike omstendigheter har produksjonsforholdene en positiv innvirkning på produktivkreftenes utvikling. Når eiendomsforholdene er i samsvar med produktivkreftene, utvikler disse seg forholdsvist glatt og uhindret.

Men produksjonsforholdene kan ikke uavbrutt holde steg med produktivkreftenes utvikling. Når disse forholdene først er oppstått, forankres de i klassesamfunnet juridisk og politisk i eiendomsformer, i lovverket, i klassenes politikk, i staten og i andre institusjoner.

I samme monn som produktivkreftene utvikler seg, dannes det uunngåelig et misforhold mellom dem og produksjonsforholdene, — de stemmer ikke overens og kommer i siste instans i konflikt med hverandre, siden de overlevde produksjonsforhold hindrer den videre utvikling av produktivkreftene.

Således var det samsvar mellom på den ene siden føydalsamfunnets eiendomsforhold, som hvilte på føydalherrenes eie av jorda og deres direkte herredømme over bøndene som stod i avhengighetsforhold til dem og var bundet til jorda — og på den annen side de produktivkreftene som samfunnet den gang rådte over; og derfor

bidrog produksjonsforholdene til å fremme produktivkreftenes utvikling. Men i den seinere epoken, da industrien (først manufakturen, deretter maskinindustrien) tok til å utvikle seg med sjumilssteg, forandret situasjonen seg. Livegenskapet ble en hemning og hindret vekst i industrien, for industrien trengte arbeidere som på den ene siden er personlig frie, men på den annen side ikke eier produksjonsmidler selv — slik at svelten driver dem inn i fabrikkene og bedriftene, inn under kapitalistens åk. Et slående eksempel på manglende samsvar mellom produksjonsforholdene og produktivkreftene har vi i dagens kapitalisme. Denne mangelen på samsvar gir seg uttrykk i herjende kriser og kriger, i nedsatt utviklingstempo innenfor økonomien og andre foreteelser.

Konflikten mellom produksjonsforholdene og produktivkreftene skjerper motsetningsforholdene på de forskjellige områder av samfunnslivet, særlig motsetningsforholdene mellom klassene, der noen klasser med sine interesser er knyttet sammen med de gamle eiendomsforholdene, de andre med de nye eiendomsforhold som er i ferd med å modnes.

Det er ikke mulig for samfunnet å vende tilbake til produktivkrefter som tilsvarende utlevde produksjonsforhold, selv om de klassene som sitter med makten skulle se dette som den eneste sjansen til å redde seg. Før eller seinere løses denne konflikten på en annen måte — på den eneste mulige måten: de gamle produksjonsforholdene blir fjernet på revolusjonær vei og erstattet av nye, som er i samsvar med de framvokste produktivkreftenes karakter og deres videre utviklingsbehov. Det oppstår en ny produksjonsmåte. En ny utviklingsyklus innledes og gjennomløper de samme etappene, og så blir vi i neste tur igjen vitne til — så vidt det dreier seg om antagonistiske klassesamfunn — at den gamle produksjonsmåten går under og en ny blir til.

3. Basis og overbygning

Som vi har forklart ovenfor er det produktivkreftenes nivå som bestemmer karakteren av menneskenes produksjonsforhold, det vil si samfunnets økonomiske struktur. Den økonomiske strukturen på sin side utgjør *basisen* (fundamentet, grunnlaget) for samfunnet, og på denne basis oppstår hele mangfoldigheten av samfunnsmessige relasjoner, idéer og institusjoner. De samfunnsmessige idéene (de politiske, juridiske, filosofiske, religiøse osv. idéene), institusjonene og organisasjonene (staten, kirken, de politiske partiene osv.) som oppstår på den gitte basis, utgjør samfunnets *overbygning*. Teorien om basis og overbygning forklarer hvordan, på hvilken måte, produksjonsmåten i siste instans bestemmer alle sider ved sam-

funnslivet, og viser sammenhengen mellom de økonomiske samfunnsforholdene og alle andre forhold i et bestemt samfunn.

Ethvert historisk oppstått samfunn har sin spesifikke basis og en overbygning som tilsvarer denne basis.

Den sosiale lagdelingen i samfunnet, samfunnets klassestruktur, er avhengig av den eiendomsformen som hersker i vedkommende samfunn. Klassestrukturen på sin side bestemmer karakteren av de politiske institusjonene og rettsnormene. Monarkiet er utenkelig under sosialismen, på samme måten som f. eks. alminnelig stemmerett ville vært umulig i slavesamfunnet. De føydale produksjonsforholdene, skal vi seinere i teksten her se, forutsetter ikke bare at bonden står i et økonomisk avhengighetsforhold til godseieren, men også i et personlig avhengighetsforhold (livegenskapet). I den føydale rett kommer dette til uttrykk i form av juridisk ulikhet mellom bonde og føydalherre. Den føydale godseieren har rett til ikke bare å tilegne seg bondens arbeid, men også til på alle vis å blande seg inn i bondens liv — mens bonden er rettsløs.

Overgangen til kapitalistiske produksjonsforhold trakk også med seg forandringer i de juridiske forholdene. At direkte tvang og personlig avhengighet var blitt avløst av «sveltens disiplin» fant sitt juridiske uttrykk i at kapitalisten og arbeideren ble formelt likestilte overfor loven. Men da den borgerlige rett hviler på systemet med privateie, ligger det i selve sakens natur at den likheten den forkynner, bare styrker de besittende klassenes herskerstilling. De politiske og rettslige forholdene har følgelig sitt opphav i de økonomiske forholdene og bestemmes av disse.

Det samme gjelder også for de filosofiske, religiøse, moralske, kunstneriske og andre samfunnsmessige idéer og forestillinger. Som kjent var det i ur-samfunnet slik at mange stammer slo i hjel krigsfanger og av og til åt dem opp. Seinere tok man til å bruke fangene til slaver. Hva var så grunnen til at samfunnsskikken ble «mildnet»? Grunnen var at arbeidsproduktiviteten var vokst så pass at det ble mulig å tilegne seg fremmed arbeid, drive utbytning av andre mennesker. På dette økonomiske grunnlaget oppsto ny sed og skikk og oppfatninger i slavesamfunnets epoke.

På liknende vis forholder det seg med forandringene i produksjonsforholdene som foregår under sosialismen. Sosialismen fører til en grunnleggende omlegging av oppfatningene, moralen og holdningsnormene hos samfunnsmedlemmene. I det kapitalistiske samfunn er spekulantens «yrke» like anstendig som legens eller dommerens. Spekulant«yrket» er underlagt regulering i en viss grad (til nytte for de store spekulantene, til skade for de små), men det er et fullt lovlig yrke på linje med de institusjonene (f. eks. børsen) som tjener det. Annerledes kan det heller ikke være i et samfunn hvor loven sanksjonerer utbytningen av andres arbeid, og

hvor pengene gjelder som den høyeste verdi og som målet for all dyd. I sosialismen derimot blir slikt ikke bare moralsk fordømt av samfunnet, men rammes av straffeloven.

Siden basis er bestemmende for overbygningen, følger derav at når en gammel basis — gamle produksjonsforhold — avløses av en ny basis, da oppstår også en ny overbygning, — det opptrer grunnleggende forandringer innenfor staten, retten, de politiske forhold, moralen, ideologien som resultat av at en gammel basis er avløst av en ny. Overbygningen innvirker på sin side på produksjonsforholdene (basisen), — den kan hemme eller fremme gamle produksjonsforholds avløsning av nye. Det er for eksempel kjent for hver og én at det nåværende borgerskapets politiske institusjoner (i første rekke staten), borgerskapets rett og ideologi spiller en viktig rolle i forsvaret av den kapitalistiske eiendom, og at den hindrer at kapitalistiske eiendomsforhold avløses av sosialistiske (samfunnsmessige) eiendomsforhold — et skifte som for lengst er modent.

I ethvert klassesamfunns overbygning er det den herskende klassens idéer og institusjoner som er dominerende. Men til den samme overbygningen hører også de undertrykte klassenes idéer og organisasjoner — som hjelper disse klassene i kampen for deres interesser.

Det faktum at det borgerlige samfunn er oppspaltet i arbeidere og kapitalister får før eller seinere sin gjenspeiling i begge klassenes bevissthet. Det fører til at ved siden av borgerskapets klasseideologi og organisasjoner — borgerskapets stat, politiske partier, presse osv. — trer også arbeiderklassens ideologi og organisasjoner fram i samfunnet og utvikler seg. Arbeiderne erkjenner før eller seinere at de utgjør en særskilt klasse, at de har felles interesser, at deres interesser er uforlikelige med kapitalistenes. Og når arbeiderne blir seg sine klasseinteresser bevisst, fører det til felles kamp mot kapitalistene. Den framskredne delen av arbeiderklassen slutter seg sammen i et politisk parti, og det skapes fagforeninger og andre masseorganisasjoner som samler de arbeidende mennesker. Og de forholdene som sveiser proletariatene sammen i klasseorganisasjonen — i partiet, i fagforeningene —, er forhold som alt har gått gjennom menneskenes bevissthet før de blir realisert organisatorisk. For arbeiderne har nemlig bevisste grunner for å tre inn i partiet, det er en idémessig innstilling som driver dem til det, de tiltrer partiet av fri vilje. Klassesolidariteten utvikler seg blant arbeiderne, de utvikler en egen moral, som står i motsetning til den herskende borgerlige moral.

På samfunnets reelle basis, som utgjøres av forbindelsene mellom klassene, reiser det seg altså en hel pyramide av forskjellige livsoppfatninger, sosiale følelser, politiske og andre organisasjoner og institusjoner — alt det som sammenfattes i begrepet overbygning.

Sammenhengen mellom de forskjellige sidene av samfunnslivet — produktivkreftene, det økonomiske systemet, politikken, ideologien osv. — er ikke tilfeldig i noe samfunn. Det kan ikke finnes et samfunn der f. eks. den kapitalistiske epokens produktivkrefter danner en enhet sammen med føydale produksjonsforhold og slave-samfunnets ideologi.

De forhold som menneskene inngår med hverandre i produksjonsprosessen, bestemmes av produktivkreftenes karakter og utviklingsnivå. Disse forhold utgjør den basis som er grunnlaget for en bestemt politisk og ideologisk overbygning. Ethvert samfunn er derfor en enhetlig organisme, en såkalt *økonomisk samfunnsformasjon*, det vil si en bestemt historisk type samfunn med en egen produksjonsmåte, basis og overbygning.

Begrepet «økonomisk samfunnsformasjon» har stor betydning for hele samfunnsvitenskapen. Det gjør det mulig å forstå grunnen til at alle folk på tross av mange ulike konkrete enkeltheter og særegenheter likevel i det vesentlige går samme veien. For hvert enkelt folks historie betinges til sjuende og sist av produktivkreftenes utvikling, og denne utvikling følger de samme indre lover. Samfunnet utvikler seg på den måten at den ene økonomiske samfunnsformasjonen lovmessig avløses av en ny, og et folk som lever under framskredne vilkår er et eksempel på framtiden for mer tilbakeleggende folk, på samme måten som de siste frambyr eksempler på de førstes fortid.

Læren om de økonomiske samfunnsformasjonene river i stykker det mystiske sløret som har ligget over menneskehetens historie, gjør at den kan forstås og erkjennes. «Kaos og vilkårlighet som tidligere hadde hersket i synet på historien og politikken, ble avløst av en storslagent helstøpt og harmonisk vitenskapelig teori, som viser hvordan det ut av en samfunnsform som følge av produktivkreftenes vekst utvikler seg en ny, høyere form...»¹

4. Historien som utvikling av økonomiske samfunnsformasjoner og som den ene formasjons avløsning av den andre

Den historiske materialisme tvinger ikke historien inn i et ferdig skjema og tilpasser ikke hendingene i fortid og nåtid slik at de skal stemme med dens konklusjoner. Den er tvert imot en vitenskapelig generalisering av historien.

Den slutning at menneskehetens historie utgjøres av økonomiske samfunnsformasjoner som følger etter hverandre, grunner seg på pålitelig kunnskap om fortiden. Menneskeheten som helhet har gjennomgått følgende formasjoner: ur-samfunnet, slavesamfun-

¹ V. I. Lenin. «Verker i utvalg», norsk utgave, bd. 1, Oslo 1954, s. 50.

net, føydalsamfunnet og det kapitalistiske samfunn. For tiden er menneskeheten inne i overgangsepoken til den neste, den kommunistiske formasjon, og første fase i denne formasjonen kalles sosialismen.

Hva er de vesentlige særdragene som karakteriserer produktivkreftene og produksjonsforholdene under hver enkelt av disse formasjonene? Hva har vært utviklingsretningen innenfor den politiske og ideologiske overbygningen som reiser seg oppå basisen, oppå produksjonsforholdene innen hver enkelt av disse formasjonene?

I teksten som følger skal vi søke å gi svar på disse spørsmålene. Vi skal selvsagt holde oss til de mest allmenne trekk ved de økonomiske samfunnsformasjonene, og vi må se bort fra de enkeltheter, særdrag av mindre rang og de spesifikke kjennetegn som hvert enkelt lands og hver epokes historie er så rik på.

Ur-samfunnet

Ur-samfunnet var samfunnets historisk første form. Det oppsto etter at mennesket var trådt ut av dyreverdenen og i løpet av en lang utvikling av arbeidet hadde tilegnet seg de egenskapene som skiller mennesket fra alle andre levende vesener.

Arbeidsredskapene som menneskene hadde å rå seg med på ur-samfunnets første trinn, var svært primitive. Det var kølle, steinøks, steinkniv, spyd med steinodd — seinere ble pil og bue oppfunnet. Den eneste drivkraften de hadde i denne epoken, var menneskets egen muskelkraft.

Produktivkreftenes utviklingsnivå svarte til produksjonsforholdene mellom menneskene. Med det nivået i utviklingen av arbeidsredskaper de hadde å gjøre med, var det ikke mulig for den enkelte alene å stå seg i kampen mot naturens krefter og å sikre seg eksistensgrunnlaget. Bare ved felles arbeid (felles jakt og fiske) av alle medlemmene av et fellesskap, bare ved solidaritet og gjensidig hjelp var det i ur-samfunnet mulig å skaffe de eksistensmidlene som måtte til.

Felles arbeid betinget av produksjonsmidlene eides i fellesskap, og dette var grunnlaget for menneskenes produksjonsforhold i denne epoken. Alle samfunnsmedlemmene sto i samme forhold til produksjonsmidlene, — ingen kunne ta produksjonsmidlene fra andre samfunnsmedlemmer og gjøre dem til sin private eiendom.

Siden det ikke fantes privateiendom, kunne det heller ikke eksistere utbytning. Med de primitive arbeidsredskapene kastet produksjonen så lite av seg selv ved felles innsats, at det måtte bli knapt med eksistensmidler til hver enkelt. Det fantes rett og slett ikke noe overskudd å ta fra produsentene for å gi dem til andre samfunnsmedlemmer. Og siden det altså ikke eksisterte utbytning av andres arbeid, var det heller ikke nødvendig med et særskilt

tvangsapparat. Å lede fellessakene var ingen komplisert funksjon, og derfor ble de enten besørget kollektivt eller overført til de mest aktede samfunnsleddene eller de som hadde mest erfaring.

De særdragene vi har med å gjøre i ur-samfunnet var altså betinget av det lave utviklingsnivået i produksjonen, menneskenes avmakt overfor naturen. Menneskenes bevissthet var i denne perioden dominert av barnslig naive, religiøse forestillinger. Menneskene underordnet seg blindt tradisjonens og vanens makt. Verden endte i deres forestilling ved stammegrensene. Alt som var utenfor stammen, befant seg også utenfor loven, og mellom stammene innbyrdes raste det blodige kriger. Riktignok var ur-samfunnet fri for de heslige og motbydelige drag som utbyttersystemene seinere ga samfunnet, men det var på ingen måte noen «gyllen tidsalder» for menneskeheten.

Med tiden gikk ur-samfunnet inn i en epoke med oppløsning.

Arsakene til ur-samfunnets undergang lå i siste instans i produktivkreftenes utvikling. Etter hvert lærte menneskene seg å smelte metall. Redskapene av stein og tre ble fortrent av metallredskaper. Plogen med plogskjær av metall, metalløkser, bronse og jern i pilespisser og spydodder og andre redskaper fikk utbredelse. Utviklingene av produktivkreftene — både arbeidsredskapene og produksjonsferdighetene og arbeidserfaringene — førte til dyptgripende samfunnsomdannelser. Det utformet seg en samfunnsmessig arbeidsdeling — akerbruk og fedrift og seinere håndverket ble særskilte grener av produksjonsvirksomheten. Det begynte å utvikle seg bytte av arbeidsprodukter, til å begynne med mellom stammene, seinere også innenfor den enkelte stammen. Behovet for å drive arbeidet i fellesskap innenfor fellesskapet forsvant gradvis. Stammen, ætten delte seg opp i familier — og hver familie ble en selvstendig økonomisk enhet. Arbeidet spesialiserte seg, det oppsto privateiendom og dermed mulighet til utbytning. Produksjonen var alt blitt så pass utviklet at den menneskelige arbeidskraft tok til å produsere mer enn det som var nødvendig for det enkle livsoppholdet for den enkelte arbeidende selv.

Nødvendigheten av å lette arbeidet, og bestrebelsene med sikte på å oppnå dette — og samtidig behovet for å anlegge et forrådslager med henblikk på å møte nødssituasjoner (naturkatastrofer osv.), drev menneskene til å forbedre arbeidsredskapene og å utvikle sin arbeidsdug videre. Men i og med at de forandret arbeidsredskapene, forberedte de — uten å ville det, uten å være seg det bevisst, ja — uten i det hele tatt å ane hvilke samfunnsmessige følger det ville dra med seg — en grunnleggende samfunnsomveltning, nemlig at ur-samfunnet ble avløst av slavesamfunnet. De produktivkreftene som var vokst fram i samfunnet, krevde nye produksjonsforhold mellom menneskene.

Slavesamfunnet

Grunnlaget for produksjonsforholdene i dette samfunnssystemet er at ikke bare produksjonsmidlene eies privat av slaveeierne, men at disse også eier selve produsentene, slavene. At slaveholderne eide slavene og alt det disse produserte, var betinget av produktivkreftenes utviklingsnivå i denne epoken. Dette nivået var høyt nok til at det var mulig å utbytte de arbeidende. Men på den annen side var det ennå så pass lavt at man bare kunne utbytte produsentene og tilegne seg en del av deres arbeidsprodukt ved å innskrenke deres forbruk til et minimum og bare la dem få så mye at de såvidt hanglet igjennom uten ratt å svelte i hjel. Men dette var mulig bare ved å ta fra de utbyttede alle rettigheter. Man gjorde dem til «redskaper med talens bruk» og nyttet de brutaleste tvangstiltak mot dem.

Skiftet i produksjonsforholdene førte også til omveltninger på andre områder av samfunnslivet.

De forhold med samarbeid og solidaritet som kjennetegnet ur-samfunnet, måtte vike for en samfunnstilstand hvor en del av samfunnsmedlemmene hadde herredømme over den andre delen — forhold med utbytning, undertrykkelse og uforsonlig fiendskap. Samfunnet spaltet seg i antagonistiske klasser — i slaveeierklassen og slaveklassen.

Slaveriet var en epoke med forferdelige lidelser og armod for de arbeidende i samfunnet. «Det er de lumpenste interesser — gemen vinningslyst, brutal nytelsessyke, skitten gjerrighet, egennyttig rov av felleseiendom — som innvier det nye siviliserte samfunn, klassesamfunnet; det er de skjendigste midler — ransverk, voldsferd, bedrageri, forræderi som undergraver det gamle, klasseløse gensamfunnet og bringer det til fall.»¹ Denne karakteristikken ga Engels av overgangsepoken fra ur-samfunnet til slavesamfunnet.

Den umenneskelige utbytningen framkalte forbitret motstand fra slavene. For å undertrykke denne motstanden var det nødvendig å skape et spesielt tvangsapparat — staten — i stedet for de gamle styreorganene innenfor ætten og stammen. Statens oppgave skulle være å verne om slaveholderens eiendom og å sørge for at det stadig var ny tilgang på slaver — som rekruttertes fra krigsfanger, men også av gjeldbundne personer som ikke kunne innfri sine forpliktelser. Og med staten oppsto retten — systemet av juridiske normer og forskrifter som ga uttrykk for den herskende klassens vilje, og som ble vernet av statens maktapparat. Det utformet seg ny sed og skikk, en spesifikk slavesamfunn-ideologi.

¹ Friedrich Engels: «Familiens, privateiendommens og statens opprinnelse», norsk utgave, Oslo 1952, s. 95.

Blant utbytterne utbredte det seg etter hvert nedvurdering og forakt for kroppslig arbeid — det gjaldt som en uverdigg beskjeftigelse for et fritt menneske. Idéen om ulikhet mellom menneskene fikk hevd.

Og likevel betydde slavesamfunnet et stort framsteg i menneskehetens utvikling. Den samfunnsmessige arbeidsdelingen utdypet seg — det utviklet seg arbeidsdeling mellom landbruket på den ene siden og håndverket i byene på den annen side, og også mellom forskjellige håndverksgrener. Arbeidsdelingen førte til spesialisering og forbedring av arbeidsredskapene og til oppsamling av arbeidsferdigheter. Det utviklet seg nye grener innen landbruket ved siden av korndyrking (grønnsak- og fruktavl osv.). Det ble skapt nye redskaper, som f. eks. hjulploggen, harven og ljåen. Som supplement til menneskenes muskelkraft tok de til å bruke dyrene som trekkraft i stor utstrekning. Fordi det kunne settes inn store masser av slaver i arbeidsoppgaver, ble det mulig å bygge demninger og vanningsystemer, veier og skip, vannledninger og store byer. Utbygningen av slavene gjorde det mulig å fritta en del av samfunnsmedlemmene for direkte deltakelse i produksjonen, og dermed skapt forutsetningene for å kunne utvikle vitenskap og kunst.

Men så kom den tiden da slavesamfunnets produksjonsmåte hadde uttømt mulighetene for framsteg innenfor sine grenser. Slavesamfunnets produksjonsforhold ble mer og mer til lenker som hindret en videre utvikling av produktivkraftene. Slaveeierne kunne bruke billig slavearbeid, og derfor la de ikke vinn på å forbedre produktivkraftene. Til dette kom at man ikke kunne la slaven arbeide med innviklede og kostbare arbeidsredskaper, for slaven var ikke interessert i resultatet av sitt eget arbeid. Den videre utvikling av produktivkraftene krevde stadig mer påtrengende at de gamle produksjonsforholdene ble fjernet.

Denne oppgaven kunne bare løses ved en sosial revolusjon. Drivkraft i denne revolusjonen ble de klasser og lag som led mest under slavesystemet, og som derfor var direkte interessert i at det ble avskaffet, særlig slavene og den fattigste del av den frie befolkningen. Klassekampen ble skjerpert i samme monn som motsetningsforholdene i den gamle produksjonsmåten modnet. Klassekampen tok de forskjelligste former, — de gikk løs på arbeidsredskapene for å ødelegge dem eller reiste seg til oppstander som titusenere av mennesker var med i. Slavestaten var blitt svekket av indre motsetningsforhold og indre kamper, og den kunne ikke holde stand lenger mot slagene den fikk fra to hold — fra de arbeidende klassene som gikk til reisning, og innfall av barbarstammene utenfor grensene. Slavesystemet brøt til slutt sammen og ble avløst av en annen formasjon — føydalismen.

Føydalsystemet

Grunnlaget for produksjonsforholdene i dette systemet er at føydalherrene eier produksjonsmidlene, særlig jorda (begrepet føydalisme er avledet av det latinske ordet feudum. Det var navnet på de jordstykkene som fyrstene fordelte mellom sine vasaller, mot at disse forpliktet seg til å gjøre krigstjeneste for fyrstene). Bøndene sto i avhengighetsforhold til føydalherrene, men de var ikke fullt og helt deres eiendom.¹ Føydalherrene hadde rett til å nytte bøndenes arbeidskraft. Bøndene var bundet til torven og måtte gjøre hoveritjeneste for sine herrer.

I føydalsamfunnet eksisterte det også bondeeiendom og håndverkereieendom når det gjaldt disses individuelle økonomi. Den liv egne bonden hadde en jordfleck og sitt individuelle bruk, og han kunne selv forføye over det han avlet så sant han først hadde oppfylt forpliktelsene overfor sin føydalherre.

Denne særegenheten ved produksjonsforholdene åpnet nye muligheter for vekst i produktivkraftene. Produsenten hadde nå en viss personlig materiell interesse av sitt eget arbeidsresultat. Derfor gikk han ikke løs på arbeidsredskapene og ødela dem, men tok tvert imot godt vare på dem og forbedret dem. Landbruket utviklet seg — det ble innført *trevangsbruk*, og en gikk i stadig større utstrekning i gang med å nytte gjødsel på markene.

Enda større framsteg ble nådd innenfor håndverket, som leverte landbruksredskap og bruksgjenstander til føydalherrene og kjøpmennene. Dessuten laget de våpen og krigsutstyr. Utviklingen av håndverket og handelen førte til at byene svingte seg opp. Med tid og stunder ble byene store sentra for det økonomiske, politiske og kulturelle liv — de ble vuggen for den nye, den kapitalistiske produksjonsmåten.

I føydalismens epoke ble det gjort mange viktige oppdagelser som fikk en veldig innflytelse på menneskenes historie i tiden frametter. Menneskene lærte å framstille stål av råjern, bygge seilskip med kjøl som egnet seg til langfart, lage enkle optiske instrumenter (briller, kikkert) og oppfant kompasset, kruttet, papir, boktrykkerkunsten og mekaniske ur. Ved siden av sin egen og dyrenes muskelkraft tok menneskene i stadig større utstrekning til med å nytte vinden som energikilde (vindmøller, seilskip), og likeledes vannet (vannmøllen, vannhjulet var et enkelt drivverk som fikk vid utbredelse i middelalderen).

At slavesamfunnets produksjonsforhold ble avløst av føydalsamfunnets, medførte også forandringer i hele samfunnslivet.

¹ I enkelte land, f. eks. Russland, fikk livegenskapet en overlag skjerpert form som minnet om slaveriet — godseieren kunne kjøpe og selge bøndene osv.

Særlig klassestrukturen forandret seg. Føydalherrene ble herskende klasse, de eide jorda. En annen grunnklasse i føydalsamfunnet var de livegne bøndene. Forbindelsene mellom disse to klassene hadde antagonistisk karakter, de hvilte på en uforlikelig motsetning i klasseinteresser. Formene for utbytning var nok mildere enn i slavesamfunnet, men likevel særdeles brutale. Utbytningen av bøndene liksom slavene før, grunnet seg på utenom-økonomisk tvang. Det var bare i arbeidet på sitt eget bruk at den livegne handlet ut fra økonomiske impulser, drevet av sin egen materielle interesse. Men en stor del av tiden hans gikk med til arbeid for føydalherren, og dette fikk han ingenting for. Han ble drevet til arbeidet først og fremst av redsel for straff, korporlig juling, men også av angst for at godseieren skulle tilvende seg hele hans personlige eiendom.

Klassekampen nådde et meget høyt trinn sammenliknet med slavesamfunnet. Bondeoppstandene omfattet tidvis svære områder. Bondekrigene som brøt ut i land etter land, vitner om den hardnakkede motstand som bøndene rettet mot føydalherrene. Av slike bondekriger har vi f. eks. Wat Tylers oppstand i England og Jaqueriet i Frankrike (14. årh.), den tyske bondekrigen (16. årh.), Taipingoppstanden i Kina (19. årh.), Sikh-oppstanden i India (17.—18. årh.), oppstandene anført av Bolotnikov, Rasin (17. årh.) og Pugatsjov (18. årh.) i Russland osv.

Føydalsamfunnets politiske og ideologiske overbygning var en avspeiling av de særegne formene for utbytning og klassekamp i dette samfunnet. For å kunne utbytte de livegne og holde dem i tøylene, måtte føydalstaten stadig ty til militære maktmidler — og slike maktmidler hadde ikke bare sentralmakten, men også hver enkelt føydalherre. Godseieren var uinnskrenket herre på sine doméner, han hadde rettsmyndighet og kunne tildele straff.

Retten forankret den sosiale og økonomiske ulikheten i føydalsamfunnet. Klassene og klasselagene trådte fram som stender (føydalsamfunnet var oppdelt i stender som adel, geistlighet, bønder, kjøpmenn og andre). Forbindelsene mellom stendene og innenfor den enkelte stand hvilte på et system med streng underordning og personlig avhengighet. Den sosiale forskjellen var så stabil at den hindret en overgang fra ett trinn innenfor det føydale hierarkiet og opp på det neste. Kirken og religionen hadde lederstillingen innenfor åndslivet i føydalsamfunnet.

I tidens løp kom produktivkreftene som var under stadig utvikling, i konflikt med produksjonsforholdene som hersket i føydalsamfunnet og med den politiske og ideologiske overbygningen som hvilte på disse produksjonsforholdene. Ved siden av håndverkernes småverksteder oppsto det store manufakturer, som riktignok hadde håndverksteknikken som grunnlag, men som praktiserte en utstrakt arbeidsdeling og nyttet arbeidskraften til frie produsenter, folk

som ikke var underlagt livegenskap. Da Europas unge borgerskap reiste manufakturene, visste de ikke og gjorde seg heller ikke tanker om hvilke samfunnsmessige følger det ville få — de tenkte bare på sine egne umiddelbare fordeler. Det unge borgerskapet var, slik Stalin riktig har sagt det, «seg ikke bevisst og forsto ikke at denne «lille» nyskapning ville føre til en slik omgruppering av samfunnets krefter, at den ville ende med revolusjon både mot kongemakten, hvis nåde det satte så stor pris på, og mot adelen, i hvis rekke borgerskapets beste representanter ofte drømte om å bli opptatt...»¹

Heller ikke kjøpmennene med all sin foretaksomhet tenkte på de samfunnsmessige følgene av sine handlinger. De utviklet handelen og erobret ved hjelp av kongens tropper nye markeder i oversjøiske land. Veksten i handelen førte i sin tur til en rask utvikling av produksjonen. Denne utviklingen ble fremmet også av de tekniskvitenskapelige oppdagelsene som ble gjort i det 16. og 17. årh.

Innenfor selve føydalsamfunnet utviklet det seg gradvis en ny produksjonsmåte — den kapitalistiske. Dersom den skulle utvikle seg videre, måtte føydalforholdene fjernes. Borgerskapet, den klassen som var bæreren av den nye produksjonsmåten, trengte også et «fritt» arbeidsmarked, det vil si arbeidere som både var fri for føydal avhengighet og fri for eiendom, slik at selve svelten kunne drive dem inn i verkstedene og fabrikkene. Borgerskapet trengte et fellesnasjonalt marked, det var i deres interesse at tollskranker og alle andre barrierer som føydalherrene hadde reist, ble fjernet. De greide å sette gjennom at skattene som gikk til å underholde hoffet og den tallrike hopen av tilheng til hoffet, ble avskaffet og at standsprivilegiene ble opphevet. Borgerskapet kjempet for at det selv skulle ha retten til fritt å skalte og valte på alle samfunnslivets områder.

Alle klasser og lag som var utilfredse med føydalsystemet, fylket seg rundt borgerskapet — fra de livegne bøndene og de undertrykte lag i byene, som levde et armodslig liv i fornedrelse og undertrykkelse, helt til progressive lærde og forfattere, som led under føydalismens og kirkens åndelige åk — uansett hva deres sosiale opphav var.

Det kapitalistiske system

Til grunn for kapitalismens produksjonsforhold ligger kapitalistiske privateie av produksjonsmidlene. Kapitalistklassen utbytter lønnsarbeiderklassen. Lønnsarbeiderne er personlig frie, men har

¹ J. V. Stalin: «Om den dialektiske og historiske materialisme», i: Spørsmål i leninismen, Oslo 1952, s. 557.

ikke produksjonsmidler selv og er tvunget til å selge sin arbeidskraft.

Kapitalismens produksjonsforhold åpner store muligheter for utviklingen av produktivkreftene. Maskinell storproduksjon oppsto og utviklet seg raskt. Den har utnyttet slike veldige naturkrefter som dampen og noe seinere elektrisiteten, og bygger på en vidtgående utnyttning av vitenskapen i produksjonsprosessen. Kapitalismen drev arbeidsdelingen videre fram ikke bare innenfor de enkelte land, men førte også til en arbeidsdeling mellom landene innbyrdes og skapte dermed verdensmarkedet og seinere et økonomisk system som omfattet hele verden.

På nytt førte forandringene i produksjonsmåten til forandringer som omfattet hele samfunnslivet.

Grunnklassene i samfunnet ble kapitalistklassen og arbeiderklassen. Som i andre samfunn har forbindelsene mellom dem antagonistisk karakter, siden de grunner seg på at de besittende utbytter undertrykker de eiendomsløse. Det er forhold med uforsonlig klassekamp mellom dem. Men utbyttnings- og undertrykkelsesmetodene har under kapitalismen forandret seg vesentlig sammenliknet med føydalismen — idet økonomisk tvang blir den herskende formen for tvang. Kapitalisten er i regelen ikke nødt til å tvinge noen med vold til å arbeide for seg. Siden arbeideren ikke har produksjonsmidler selv, er han tvunget til å ta arbeid «frivillig», for ellers ville han svelte i hjel. Utbyttningsforholdene er tilsørt under kapitalismen — arbeideren tinges «fritt» av kapitaleierne — arbeidskraften kjøpes og selges.

Metodene for det politiske herredømmet forandret seg også i pakt med forandringen i utbyttningsmetodene. Det ble mulig å gå over fra den utilsørte despotismen som var typisk for epokene forut, til en mer raffinert despotisme, til despotisme i form av det borgerlige demokrati. De arvelige monarkene med uinnskrenket makt måtte vike for den parlamentariske republikk. Det ble innført stemmerett og valgbarhet, og loven forkynner at borgerne har politisk frihet og at det rår likhet for loven. Disse forholdene var best i pakt med prinsippene for den frie konkurranse, de økonomiske kreftenes frie spill, som kapitalismen hvilte på gjennom lang tid. I arbeidet med å skape borgerlig-demokratiske forhold spilte de arbeidendes, særlig arbeiderklassens kamp og det stadige påtrykket fra folkemassene, en meget stor rolle. De krevde at det skulle gjennomføres stadig nye demokratiske former og at de gamle skulle utvides.

Men på tross av hele den forskjellen som rår mellom den politiske og ideologiske overbygningen i det borgerlige samfunn og føydal-samfunnet, forandrer dette ingenting ved den kjensgjerning at overbygningen i det borgerlige samfunn er en overbygning over privat-eiendoms- og utbyttningsforhold. Det er undertrykkerklassens —

borgerskapets — institusjoner og idéer som utgjør den rådende delen av denne overbygningen, og disse institusjonene og idéene tar sikte på å verne borgerskapets klasseherredømme og holde de utbyttede massene nede.

I dag beviser både teorien og den samfunnsmessige praksis at også den kapitalistiske formasjon har bare midlertidig, forgjengelig karakter. Innenfor kapitalismen er det modnet fram stadig mer dyptgående antagonismer som ikke lar seg løse innenfor rammen av det kapitalistiske system, særlig det motsetningsforholdet som består i at produksjonen har samfunnsmessig karakter, mens formen for tilegnelse derimot er privat.¹ Den eneste veien ut av disse motsigelsene er at produksjonsmidlene går over i samfunns-eie, det vil si at samfunnet går over til sosialismen.

I likhet med eldre samfunnsformasjoner er det heller ikke mulig å gå over fra kapitalismen til den nye produksjonsmåten uten en sosial revolusjon. Den kraft som er kallet til å fullbyrde denne revolusjonen er arbeiderklassen, den klassen som kapitalismen selv har frambrakt. Arbeiderklassen fylker om seg alle arbeidende lag, styrter kapitalens herredømme og skaper et nytt system, det sosialistiske system, der det ikke eksisterer utbytning.

Det sosialistiske system

Grunnlaget for den sosialistiske produksjonsmåten er samfunns-eie av produksjonsmidlene. Produksjonsforholdene i det sosialistiske samfunnet er derfor forhold med samarbeid og gjensidig hjelp mellom arbeidende mennesker som er frie for utbytning. Disse produksjonsforholdene er i samsvar med produktivkreftenes karakter — produksjonen har samfunnsmessig karakter, og dette har sitt tilsvar i at produksjonsmidlene også eies av samfunnet.

Til forskjell fra ur-samfunnet er grunnlaget for at produksjonsmidlene er på felles hender det faktum at produktivkreftene har vokst i uhørt grad, og at menneskene har en mye høyere kultur og en mye større makt over naturen. Det nye sosialistiske systemet byr menneskene ubegrensede muligheter til framsteg ikke bare når det gjelder utviklingen av produktivkreftene, men også på alle andre samfunnslivets områder.

Det er i store drag hovedetappene som menneskesamfunnet har gjennomløpt.

Det vi vet om fortiden er en anskuelig og levende bekræftelse

¹ En mer utførlig analyse både av den kapitalistiske og den sosialistiske produksjonsmåten kommer seinere i boken, i tredje og femte del.

på at den materialistiske historieoppfatningen er riktig. Denne historieoppfatningens vesen har Marx formulert slik i forordet til «Til kritikken av den politiske økonomi»:

«I den samfunnsmessige produksjon av sitt liv trer menneskene inn i bestemte, nødvendige forhold uavhengige av deres vilje — produksjonsforhold, og disse produksjonsforholdene tilsvarende et bestemt trinn i utviklingen av de materielle produktivkreftene. Totaliteten av disse produksjonsforholdene utgjør samfunnets økonomiske struktur, dets reelle basis. På denne basis reiser det seg en juridisk og politisk overbygning og bestemte samfunnsmessige bevissthetsformer som er i samsvar med basisen. Den produksjonsmåten som hersker i det materielle liv, betinger hele den sosiale, politiske og åndelige livsprosessen. Det er ikke menneskenes bevissthet som bestemmer deres tilværelse, men omvendt deres samfunnsmessige tilværelse som bestemmer deres bevissthet. På et bestemt trinn i sin utvikling kommer samfunnets materielle produktivkrefter i motsigelse til de rådende produksjonsforhold, eller med det som bare er et juridisk uttrykk for dette, de eiendomsforhold som produktivkreftene fram til da har beveget seg innenfor. Fra å være utviklingsformer for produktivkreftene slår disse forholdene om til å bli lenker for dem. Det inntreffer da en epoke med sosial revolusjon. Med forandringen i det økonomiske grunnlaget skjer det en langsommere eller hurtigere omveltning i hele den veldige overbygningen.»¹

5. Historisk lovmessighet og menneskenes bevisste virksomhet

Samfunnets utvikling er en lovmessig prosess, som er underlagt en bestemt historisk nødvendighet, uavhengig av menneskenes vilje og bevissthet. Å erkjenne denne lovmessigheten og forklare hvilke lover som bestemmer samfunnets utvikling og hvordan de virker, er samfunnsvitenskapens viktigste oppgave og den nødvendige forutsetningen for at de objektive lovene skal kunne utnyttes til samfunnets beste.

Hvordan virker lovene for samfunnet?

Den marxistiske lære om historien som en lovmessig prosess står for det første i motsetning til de subjektivistiske oppfatningene

¹ Karl Marx: «Til kritikken av den politiske økonomi», i: Karl Marx/Friedrich Engels: *Ausgewählte Schriften in zwei Bänden*, Bd. I, Dietz Verlag, Berlin 1959, s. 337/338.

som hevder at historien er en opphopning av tilfeldigheter, og derest i motsetning til fatalismen, som på den annen side benekter betydningen av menneskenes bevisste virksomhet og hevder at menneskene ikke kan innvirke på samfunnsutviklingens gang.

Fatalismens standpunkt er i sitt vesen fremmed for den materialistiske historieoppfatning. De lovene som samfunnet utvikler seg etter, virker ikke automatisk, av seg selv. De er resultatet av menneskenes virksomhet og bestemmer den allmenne retning i denne virksomheten. Uten mennesker, utenfor menneskenes handlinger kan det ikke finnes noen lover for samfunnet.

Denne oppfatningen av den historiske nødvendighet setter et prinsipielt skille mellom marxistene og opportunistene. Av den riktige maksimen om sosialismens lovmessige seier for eksempel, trekker opportunistene den fullstendig uriktige slutningen at det er overflødig å kjempe mot kapitalismen, at en bare kan sitte og vente på det tidspunktet da «historiens lover» av seg selv vil føre til at sosialismen avløser kapitalismen.

Faktum er at de historiske lovene i og for seg — uten menneskene — ikke kan skape historien. Lovene bestemmer historiens forløp bare via menneskemillionenes handling, kamp, innsats med sikte på å oppnå bestemte formål.

Borgerlige kritikere har her vært på leting etter en motsigelse i marxismen. Og denne motsigelsen skulle angivelig bestå i at på den ene siden taler marxistene om at kapitalismen uunngåelig vil avløses av sosialismen, men på den annen side skaper de politiske partier for å kjempe for sosialismen. Ingen ville falle på — sier de borgerlige ideologene, å grunne et politisk parti som fører kamp for at det skal komme en solformørkelse, for den inntreffer i alle fall.

Disse resonnementene vitner om de borgerlige «kritikernes» ignoranse og beviser bare at de ikke er i stand til å forstå marxismens teori og historiens gang, og at de heller ikke vil forstå. Forskjellen er at solformørkelse inntreffer uten at menneskene kan gjøre det aller minste ved det, mens overgangen fra kapitalisme til sosialisme betyr en forandring i samfunnsforholdene, som bare kan utformes gjennom menneskenes virksomhet og ikke kan forandre seg av seg selv. Menneskenes aktive virksomhet inngår som en nødvendig bestanddel i samfunnets lovmessige bevegelse fram til sosialismen. Når det uttrykkes slik at de objektive lovene bryter seg vei i alle tilfelle, så menes det ikke at de nødvendige forandringene i samfunnet fullbyrdes av seg selv, men at det før eller seinere vil finnes samfunnskrefter som er interessert i at disse lovene realiseres, og som setter disse lovene gjennom ved sin kamp.

Marxismen-leninismen oppfatter en samfunnslov dialektisk. Den anerkjenner at den virker i form av en framherskende utviklingstendens innenfor de samfunnsforholdene det gjelder. Det betyr at

lovene bestemmer den allmenne retning i bevegelsen, som gjør seg gjeldende med nødvendighet på grunnlag av de objektive vilkår som er til stede til enhver tid. Men samfunnsutviklingen er fylt av motsetninger, og hendingenes konkrete gang avhenger ikke bare av de allmenne lovene, men også av styrkeforholdet mellom klassene, av politikken de klassene fører som står i kamp mot hverandre, og mange andre spesifikke vilkår. Når marxistene hevder at kapitalismen ufrakommelig vil bli avløst av sosialismen, så mener de med det følgende: De objektive lovene for kapitalismen fører uunngåelig til at de økonomiske og politiske motsigelsene i dette samfunnet skjerpes. Dette fører til en stadig mer forbitret kamp fra arbeiderklassens og alle arbeidendes side mot det kapitalistiske systemet, og denne kampen fører til slutt til at kapitalismen går under og sosialismen seirer. Arbeiderklassens kamp er uttrykk for den historiske nødvendighet. Men om denne kampen til enhver tid skal føre til et resultat, det avhenger av en hel rekke omstendigheter: arbeiderklassens bevissthetsgrad og organisasjonsnivå, graden av innflytelse som utgår fra de marxistiske partiene, hvilken politikk de sosialistiske partiene fører, hvilken politikk den borgerlige stat fører og mye annet. Enkelte faktorer kan virke til å påskynde arbeiderklassens endelige seier, andre kan virke hemmende slik at marsjen fram blir lengre, men det er uunngåelig at arbeiderklassen, at sosialismen til slutt vil vinne seier. Når derfor kommunistene og deres forbundsfeller fremmer utviklingen av arbeiderklassens og de arbeidendes frigjøringskamp, når de øker veksten i deres bevissthet og befordre deres organisasjonsmessige sammensveisning, så påskynder de med det historiens lovmessige gang og forkorter det nye samfunns «fødselsveer».

Når den marxistiske teori altså anerkjenner at historien er en nødvendig, en lovmessig prosess, understreker den samtidig at menneskenes, de progressive klassenes aktive kamp spiller en avgjørende rolle. «Marxismen,» skrev Lenin, «skiller seg fra alle andre sosialistiske teorier ved at den på en beundringsverdig måte forener fullstendig vitenskapelig nøkternhet i analysen av den objektive tingenes tilstand og det objektive utviklingsforløp med en konsekvent anerkjennelse av betydningen av revolusjonær energi, revolusjonær skapende virksomhet og revolusjonært initiativ fra massens side — og selvsagt også fra enkelte personer, grupper, organisasjoner og partier, som forstår å finne og virkeliggjøre kontakt med de og de klasser.»¹

¹ V. I. Lenin: «Mot boikotten», i: Marx—Engels—Marxismen, norsk utgave, Oslo 1952, s. 153.

Idéenes rolle i samfunnets utvikling

Av den kjensgjerning at den historiske lovmessighet realiserer seg gjennom menneskenes virke, følger at de samfunnsmessige idéene spiller en veldig rolle.

Folk fra borgerlig hold som retter kritikk mot marxismen, hevder at den historiske materialisme nedvurderer idéenes rolle eller at den til og med fraskriver dem noen som helst betydning.

Det som etter deres mening vitner om det, er at marxistene betrakter samfunnets åndelige liv som en gjenspeiling av samfunnets materielle tilværelse. Men det å peke på hva de samfunnsmessige idéene har sitt opphav i, er jo ikke det samme som å bestride eller redusere deres betydning. I virkeligheten benekter marxismen på ingen måte at idéene, de samfunnsmessige idealene, menneskets lidenskaper og motiver — i det hele tatt menneskenes indre impulser, har betydning. Kommunistene ville motsi seg selv om de på den ene siden la vinn på å utruste de arbeidende med kommunismens vitenskapelige ideologi, vekke følelsen av klassesolidaritet i dem, utbre internasjonalsismens idéer osv., — og på den annen side benektet betydningen av den subjektive faktor, det vil si menneskenes bevisste virksomhet i historien.

Marxismen sier bare at menneskenes idéer og følelser ikke er de ytterste årsakene til de historiske hendingene, at disse idéene og følelsene selv har sine røtter i vilkårene for det materielle liv. Men de sier også i denne forbindelse at vilkårene for det materielle liv bare kan framkalle bestemte handlinger fra menneskenes side under forutsetning av at de går veien gjennom menneskenes bevissthet, at de gjenspeiles i bevisstheten i form av bestemte meninger, idealer, mål osv.

Samfunnsstenkningens historie hos alle folk viser at idéene er oppstått i nær sammenheng med utviklingsbehovene som gjør seg gjeldende i samfunnets materielle liv. Nye idéer er oppfordringer til å forandre samfunnsforholdene, og de oppstår og brer seg når utviklingen av samfunnets materielle liv stiller menneskene overfor nye oppgaver. Disse oppgavene erkjennes av menneskene i den ene eller den annen form og får sitt uttrykk i tilsvarende idéer. At det oppstår og utbrer seg nye, revolusjonære idéer som oppfordrer til å forandre samfunnsordningen, er følgelig ikke underlagt tilfældighet. Idéene er en lovmessig gjenspeiling av de forandringene som foregår i samfunnets materielle liv. Engels skrev for eksempel at den vitenskapelige sosialismen bare er en tankerefleks av konflikten mellom de nye produktivkrefter og de kapitalistiske produksjonsforhold, den idemessige avspeiling av denne konflikten i hjernen hos arbeiderne som føler den direkte på kroppen.

Når materielle samfunnsbehov er vokst fram til modning, opp-

står det altså på dette grunnlaget idéer, og disse idéene øver på sin side innvirkning på samfunnsutviklingen. Hvordan foregår dette?

Idéene kan naturligvis ikke innvirke direkte, av seg selv, på samfunnets materielle liv. De oppstår og eksisterer i menneskenes hjerner og kan derfor få innflytelse på samfunnsutviklingens gang bare så sant de virkelig gjøres gjennom bestemte handlinger, aksjoner — gjennom en bestemt holdning hos menneskene. Når idéene tilsvarende behov i samfunnslivet som har nådd modning, så vinner de før eller seinere innpass i *de brede massenes bevissthet*. De blir massenes idéer og sveiser massene sammen til en mektig armé, besjelet av et enhetlig mål og en helstøpt vilje. Massenes spontane utilfredshet og massenes spontane bevegelse forvandler seg da til en bevisst og organisert kamp. Idéene opphører da å være bare idéer — de legemliggjøres i *handling*, de binder menneskene sammen og organiserer dem, framkaller bestemte *praktiske aksjoner*. Derfor sa Marx også at idéene blir en materiell makt så snart de har grepet massene.

I ethvert samfunn er den samfunnsmessige bevisstheten som rimelig kan være en komplisert og motsetningsfylt foreteelse. Samfunnstilværelsen oppviser både framskredne, revolusjonære foreteelser og tendenser, og gamle, reaksjonære. Dette gjenspeiler seg i den samfunnsmessige bevissthet. På den ene siden inneholder denne bevisstheten gamle, reaksjonære idéer som er uttrykk for overlevde klassers interesser og gjenspeiler sosiale vilkår som alt har uttømt sine utviklingsmuligheter. Dette gjelder f. eks. den nåværende borgerlige ideologi, som søker å forevige det morkne kapitalistiske systemet. På den annen side oppstår de progressive, revolusjonære klassenes ideologi og vinner stadig mer innflytelse. Denne ideologien avspeiler samfunnslivets nye behov, retter menneskenes blikk framover, på framstegets vei.

Selv når en herskende klasse er gått over til å bli en reaksjonær klasse, fortsetter dens ideologi ennå lenge å være den herskende. For det første støtter den seg på vanens makt og på bestående tradisjon, dernest fremmes den aktivt av hele maktapparatet (særlig staten) og de tallrike institusjonene som den herskende klassen har (kirken, pressen osv.). Dette hindrer samtidig også utbredelsen av nye idéer. Men den nye ideologien har et avgjørende fortrinn — den gjenspeiler samfunnsutviklingens behov. De revolusjonære idéene kan nok forbyes, men ikke tilintetgjøres. Før eller seinere griper de nye idéene massene og setter dem i bevegelse, og da er slutten kommet for den gamle ordningen. Slik er de samfunnsmessige idéene flettet sammen med den historiske utviklingens lov-messige gang.

Den betydelige rollen som idéene spiller i historien, gjør at de er særdeles verdifulle i kampen for den revolusjonære omdannelsen.

av samfunnet. Det var ikke tilfeldig at Lenin foreslo å innlede opprettelsen av et marxistisk parti i Russland med å gi ut avisen «Iskra» — altså ta til med å utbre marxismens idéer blant arbeiderne først, og deretter underbygge den idémessige enheten med en materiell organisasjon, et politisk parti. Uten de nye idéenes mobiliserende, organiserende og revolusjonerende kraft er det *umulig å løse* de oppgavene som må løses dersom samfunnets materielle liv skal utvikle seg. Jo høyere nivå menneskenes revolusjonære bevissthet har nådd, og jo videre utbredelse de revolusjonære idéene har i massene, dess hurtigere og lettere løses de oppgavene som samfunnet står overfor.

Spontanitet og bevissthet i samfunnsutviklingen

Alle samfunnsformasjoner forut for sosialismen utviklet seg ved at de objektive lovene virket spontant, som blind nødvendighet, som har banet seg vei gjennom individenes tilfeldige, enkeltstående handlinger. De objektive lovene hersket over menneskene. Menneskene betraktet dem som en fremmed og uforståelig makt som de måtte underkaste seg.

Forklaringen på dette er selvsagt ikke bare at menneskene ikke kjente lovene for samfunnet. Hovedårsaken til en samfunnsutvikling som foregår på spontan vei er at den grunnleggende sfæren i samfunnslivet — den materielle produksjon — ikke er underlagt samfunnets kontroll. Privateiet av produksjonsredskapene og produksjonsmidlene tillater ikke at samfunnsutviklingen styres bevisst. Der det hersker privateiendom, der driver hver enkelt og baler på egen hånd i sin bedrift, i sitt private verksted, på sin lille jordflekk, — og samfunnsutviklingen i sin store helhet foregår spontant, utenfor menneskenes bevisste kontroll. Samfunnet er spaltet i fiendtlige klasser og eier ingen felles vilje som kan styre utviklingen i den banen som er trukket opp av de objektive lovmessighetene.

At samfunnskraftene har utøvd sitt herredømme blindt, har trengt dypt ned i menneskenes bevissthet. En kan bare tenke på mystiske forestillinger slik som troen på en skjebne som angivelig rår over menneskenes liv og død — eller på religionen.

Men allerede i utbyttersamfunnet begynner menneskenes bevisste virksomhet tidvis å spille en stor rolle. Særlig gjelder dette under periodene med sosiale revolusjoner, som forutsetter at de revolusjonære klassene, eller i det minste de mest progressive delene av dem, erkjenner sine viktigste historiske oppgaver, selv om det er i den mest allmenne form. Det revolusjonære franske borgerskapets ideologer i det 18. årh. kjente ikke grunnkarakteren av de økono-

miske lovene som krevde at føydalismen måtte avløses av kapitalismen, men likevel formulerte de de praktiske kravene som er avledet av disse lovene (bøndernes personlige avhengighet og tolltvangen skulle oppheves, adelsprivilegiene avskaffes o.l.) noenlunde riktig, siden borgerskapet var brennende interessert i slike tiltak. Men selv her var de riktige parolene parret med illusjoner, og det var da også med forundring og skuffelse at de franske opplysningsmennene fikk se noe annet stige fram enn det de hadde tenkt seg. Istedenfor det «fornuftens rike» som de så oppriktig hadde gått i brodden for, seiret den ufølsomme kontante betaling.

Proletariatet er den første klassen i historien som frir seg for enhver illusjon. Det har ikke behov for selvbedrag, for historiens objektive gang står ikke i motstrid og vil ikke komme i motstrid med proletariatets interesser og mål, — det er derimot proletariatet som realiserer det objektive hendingsforløpet. Proletariatet har ikke behov for å bedra noen som helst, for det tar ikke sikte på å oppnå særprivilegier på andre arbeidende menneskers bekostning. Arbeiderklassen kan ikke frigjøre seg selv uten å befri hele resten av menneskeheten, uten å avskaffe overhodet all utbytning for alltid.

Alt under det kapitalistiske samfunn tar arbeiderklassen til å utnytte bevisst de historiske lovmessighetene — når de tilegner seg den vitenskapelige teori, når de etablerer et politisk parti, fylker alle arbeidende lag av folket rundt seg og fører kampen i den retning som dikteres av de objektive lovmessighetene i kapitalismen selv, tar sikte på å gå over til sosialismen. Proletariatets sosiale revolusjon er den første revolusjon i historien der den revolusjonære fortroppen for de arbeidende massene, det marxistisk-leninistiske parti, klart har erkjent den objektive meningen i sin historiske virksomhet og bevisst leder massenes kamp for en revolusjonær forandring av det bestående system.

Når menneskene mestrer lovene for samfunnsutviklingen

I sosialismens epoke stiller menneskene hele samfunnsproduksjonen under sin kontroll — og grunnlaget for dette er at produksjonsmidlene er samfunnsseide. Menneskene kan nå realisere en vitenskapelig begrunnet forholdsmessighet mellom de forskjellige grenene av folkehusholdningen, mellom forbruk og akkumulasjon, mellom produksjonen av masseforbruksartikler og folkets inntekter osv. De avgjørende produksjonsmidlene er konsentrert i hendene på det sosialistiske samfunnet, og derfor kan det drives planøkonomi som sikrer et høyt utviklingstempo.

Når de sosiale lovene på denne måten utnyttes bevisst, oppheves ikke deres objektive karakter, men det setter samfunnet i stand til å orientere seg lett i enhver situasjon og å gå planmessig framover mot et mål som er satt opp på forhånd på grunnlag av de objektive vilkår og takket være kjennskap til disse lovene. I prinsippet dreier det seg her om det samme som når vi utnytter naturlovene. Mennesket kan ikke oppheve tyngdeloven, men kjennskap til aerodynamikkens lover gjør det mulig å bygge fly som kan heve seg opp i luften og vinne over tiltrekningskraften fra jorden. På samme måten kan samfunnet heller ikke fastlegge vilkårlig proporsjonene i utviklingen av de avgjørende grenene av folkehusholdningen, men kjennskapet til disse objektive proporsjonene tillater en bevisst planlegging av utviklingen framover ut fra behovene innenfor hver gren — uten å behøve å være redd for kriser og manglende forholdsmessighet. Den nødvendighet som særkjenner samfunnsforeteelsene blir på det viset erkjent nødvendighet.

Den bevisste beherskelsen av disse lovene har overlag stor verdi for samfunnet.

For det første opphører menneskene da å være slaver av lovene. Siden de har en vitenskapelig teori, kan de forutsi virkningen av lovene og gjøre forberedelser i samme retning, de kan styre virkningen av lovene inn i de baner de har behov for osv. Kort sagt — menneskene blir herrer over sine egne forhold og de lovene som regulerer disse forholdene. Som følge av dette kommer den samfunnsmessige bevissthet og hele overbygningen til å spille en stadig større rolle i samfunnsutviklingen.

At en under sosialismen behersker de objektive lovene, kommer konkret til uttrykk i den virksomheten partiet og staten driver i arbeidet med å lede det økonomiske liv. Jo grundigere en har erkjent de objektive lovmessighetene i sosialismens økonomiske system, dess sikrere handler partiet og staten når de skal trekke opp den økonomiske utviklingen i et land, — dess høyere er nivået i ledelsen av folkehusholdningen, dess sjeldnere oppstår det disproportjoner og tilfældigheter i samfunnsproduksjonen, og desto mer reelle er planene for folkehusholdningens utvikling.

For det annet gjør kjennskapet til de objektive lovmessighetene det mulig å erkjenne klart målet for bevegelsen slik det gir seg av hele gangen i samfunnsutviklingen. Det er innlysende at en kan nå fram til målet på en kortere vei når målet er kjent, — og en kan også spare krefter og midler. Riktignok kan en ikke springe over etapper, men tiden en bruker til å gjennomløpe en etappe kan forkortes, og en kan unngå unødige offer, overflødige anstrengelser og tap av materielle verdier.

For det tredje virker det faktum at samfunnets objektive utviklingslinje faller i tråd med det overveldende flertall av samfunns-

lemmenes interesser, bestrebelse og ønsker slik at det vekker deres skapende initiativ — de utfolder særlig energi og utholdenhet i kampen for å nå målet, og dette påskynder i sin tur samfunnsutviklingen framover.

6. Den borgerlige sosiologiens uholdbarhet

Redselen for historiens lover

Den historiske materialisme på sin side avdekker de objektive lovene for samfunnsutviklingen og peker på veien til å erkjenne dem og utnytte dem i samfunnets interesse. Den borgerlige sosiologi derimot, legger seg på alle vis i selen for å søke å bevise at det ikke fins noen historisk lovmessighet, eller den søker å forvrengne innholdet i lovene for samfunnet.

Det er ingen tilfeldighet at de borgerlige sosiologene inntar denne holdningen. På den tiden da borgerskapet ennå var en progressiv klasse, betraktet de borgerlige ideologene samfunnet som en del av naturen og søkte å finne de «naturlige lovene» for samfunnets utvikling. Og enda disse forsøkene til sjunde og sist ikke gikk ut over den idealistiske historieoppfatnings rammer, hadde de likevel en progressiv betydning for utviklingen innenfor samfunnsvitenskapen. Men i den epoken vi nå er inne i, da kapitalismen går mot slutten, er forholdet helt annerledes.

Hvordan skal man forklare de viktigste verdenshistoriske hendinger — slike som Den store sosialistiske oktoberrevolusjonens seier, dannelsen av et sosialistisk verdenssystem, sammenbruddet av imperialismens kolonisystem og mye annet?

Erkjenner man dette som lovmessige foreteelser, så er det likeverdige med å erkjenne at kapitalismens undergang og sosialismens seier er uunngåelig. Men det ville bety å bryte med den borgerlige ideologi. Og med få unntak er de borgerlige lærde ute av stand til dette. Men benekter man den objektive lovmessigheten i de hendinger som foregår i nåtiden, så fører det uomgjengelig til at man benekter gyldigheten av enhver historisk lovmessighet og gir avkall på en vitenskapelig utforskning av samfunnsforholdene. Nettopp dette er karakteristisk for dagens borgerlige sosiologi. Redselen for historiens lover, som dømmer kapitalismen til undergang, driver de borgerlige sosiologene til rasende kamp mot marxismen-leninismen og til å forfalske tingenes virkelige tilstand.

«Å jage lovene ut av vitenskapen,» sier Lenin, «er i virkeligheten det samme som å smugle inn religionens lover.»¹

¹ V. I. Lenin: «Enda et forsøk på å tilintetgjøre sosialismen», 1: Verker, 4. russiske utgave, bd. 20, s. 182.

Det er ikke tilfeldig at en rekke moderne borgerlige sosiologer propagerer regelrett mystisisme, taler om en «guddommelig forutbestemmelse» av historiens gang, om en «hemmelighetsfull forsynets kraft» som etter det de sier skal styre historieforløpet. De borgerlige sosiologene tyr til en mangfoldighet av metoder i kampen mot den materialistiske historieoppfatning og det vitenskapelige synet på samfunnsforeteelsene. En av de mest gjengse metodene er den psykologiske forklaringen på samfunnsutviklingen. Under det påskudd at foreteelsene i historien aldri gjentar seg, benekter de de objektive historiske lovmessighetene og erstatter i siste instans historiens lover med lovene i biologien eller andre naturvitenskaper.

Den psykologiske teori om samfunnet

Som vi har sagt tidligere i boken, har den psykologiske forklaringen på samfunnsutviklingen vært typisk for borgerlig sosiologi også før i tiden. Denne oppfatningen hevder at det er menneskets bevissthet, menneskenes psyke, som skaper samfunnslivet. Og selve den menneskelige psyke oppfattes av dagens borgerlige sosiologi irrasjonalistisk. De borgerlige sosiologene ser i mennesket ikke et bevisst vesen, men et vesen som i det vesentlige handler under innvirkning av ubevisste impulser og biologiske instinkter. Den østerrikske psykiater og sosiolog Freud f. eks. har hatt stor innflytelse på den borgerlige sosiologi. Ut fra hans standpunkt er alle menneskenes handlinger betinget av en biologisk faktor, særlig kjønnsdriften. Bevisstheten er bare en overbygning over de ubevisste impulsene og tildrivene. Av dette trekker de borgerlige sosiologene den slutningen at det er umulig å innvirke bevisst på samfunnsforholdene, å forhindre kriger osv. Revolusjonære bevegelser blir utlagt som utslag av «massehysteri», og en arbeider som er utilfreds med de kapitalistiske forholdene, anbefales å henvende seg til en psykiater, som vil hjelpe ham til «utsoning» med de bestående forhold.

Den borgerlige sosiologien nøyer seg ikke med å baktale massene som bevisst kjemper for demokrati og sosialisme, men den prøver også å bringe selve målet for denne kampen i vanry, og det gjør den ved å vise til at menneskets biologiske natur er uforanderlig. Men vi har allerede sett at menneskenes individuelle psyke ikke bestemmer menneskenes samfunnsforhold, — den er selv avhengig av de historiske vilkårene. «Brutale følelser» som havesyke, «eendomsdrift» og desslike som de borgerlige sosiologene skriver om, vekkes i virkeligheten til live av et bestemt sosialt miljø. Forandringene i menneskenes bevissthet som har gått for seg i løpet av den sosialistiske revolusjonen i Sovjetunionen og i de folkedemokratiske

landene, de nye åndelige trekk som har kommet til syne (for eksempel kollektivinnstillingen i motsetning til den borgerlige individualismen) gjendriver på overbevisende måte det de borgerlige sosiologene hevder — at menneskenes natur er uforanderlig.

De borgerlige forfattere som hevder at hoveddrivkraften i samfunnet ikke er den individuelle, men den «kollektive» bevissthet, en «samfunnsmessig» bevissthet eller «gruppe»bevissthet, er heller ikke bedre farne når det gjelder argumenter. Vi har påvist at den samfunnsmessige bevissthet, eller totaliteten av de samfunnsmessige idéene, faktisk spiller en viktig rolle i samfunnslivet. En behøver faktisk ikke gå lenger enn til å stille spørsmålet hvorfor det hersker bestemte idéer i et bestemt tidsavsnitt og andre idéer i et annet, eller hvorfor det er forskjell på forskjellige klassers livsanskuelser, — så vil det straks framgå at hele åndslivet i et samfunn eller en enkelt klasses åndelige liv er avledet av det materielle liv og er en gjenspeiling av det materielle liv. Vil man benekte dette, da gir man avkall på å forklare samfunnet vitenskapelig, da gir man avkall på å erkjenne samfunnets indre lovmessigheter. Dette standpunktet inntar de mest reaksjonære sosiologene, irrasjonalistene, som søker å bevise at historien ikke kan være en vitenskap, siden den angivelig ikke grunner seg på objektiv viten, men på «intuisjon» og på en «tros-akt».

Beskrivelse kontra forklaring

Men den såkalte empiriske sosiologi nytter langt mer raffinerte metoder i kampen mot den vitenskapelige determinisme enn de som er omtalt ovenfor. Denne gren av den borgerlige sosiologi er knyttet nær sammen med neopositivismens filosofi. Sosiologene innenfor denne retningen går i ord inn for et vitenskapelig, objektivt studium av samfunnsforholdene. Men deres «vitenskapelige innstilling» reduserer seg til rett og slett beskrivelse av enkeltstående fakta, som ikke hever seg opp til noen omfattende generalisering. Denne handlingsmåten begrunnes ofte med tilsynelatende særdeles troverdige henvisninger til at samfunnslivet er så uhyre komplisert, at det foreligger fare for skjematisme osv. I verden fins det ikke to mennesker og to foreteelser som er fullstendig like, og følgelig kan det heller ikke finnes allmenne lover for den historiske utviklingen — mener disse sosiologene.

Men slike forbehold er fullstendig ugrunnet. Riktignok er enhver historisk hending en engangsforeteelse, den gjentar seg ikke. Det kan ikke forekomme noen ny Napoleon, og heller ikke kan Hitlers selvmord gjenta seg. Men det at enhver hending eller prosess ikke kan gjenta seg utelukker likevel ikke at det i en individuell prosess

fins visse allmenne drag som vel kan forekomme i flere utgaver, og som gjør at en kan oppdage en bestemt lovmessighet når en generaliserer dem. De konkrete omstendighetene i samband med den første og den annen verdenskrig var forskjellige nok i mange stykker, men en vitenskapelig analyse viser at begge disse krigene i siste instans må tilskrives samme årsak, nemlig skjerpningen av motsigelsene mellom de imperialistiske maktene i sammenheng med den ulikemessige økonomiske og politiske utviklingen mellom dem innbyrdes. Og på samme måten, — vilkårene for oppbyggingen av sosialismen kan være mangfoldige nok i de ymse land, men likevel oppdager vi over alt bestemte allmenne lovmessigheter: nødvendigheten av proletariatets diktatur, at produksjonsmidlene må gå over i samfunnets eie osv. Studiet av disse allmenne trekk i samfunnsutviklingen — trekk som gjentar seg — fører slett ikke til skjematisme og dogmatisme, slik dagens revisjonister hevder i tilslutning til de borgerlige sosiologer, men de er tvertom helt nødvendige i arbeidet med å utforske samfunnsforeteelsene, siden de frambyr et vitenskapelig grunnlag å sammenlikne dem på.

Men det imperialistiske borgerskapet frykter slike generaliseringer som pesten, for de avdekker uunngåelig all råttenskapen i det kapitalistiske systemet. Det er dette som forklarer at den borgerlige sosiologiske forskningen begrenser sine temaer til bare beskrivelse av enkelttilfeller og ikke behandler allmenne, grunnleggende problemer.

Om sosial-darwinismens forvrengning av lovene for historien

En rekke borgerlige sosiologer søker å kle sin tolkning av historiens lover i en kvasivitenskapelig toga. En av de mest yndede metodene er å erstatte samfunnslovene med biologiens lover. Denne retningen oppsto i det 19. årh. og fikk navnet sosial-darwinismen, og dens målsmenn argumenterer på følgende vis: Siden mennesket er en del av naturen, er menneskesamfunnet underlagt de samme lovene som gjelder for de andre biologiske artenes utvikling. I naturen har vi å gjøre med det naturlige utvalg, de sterkeste seirer i kampen for tilværelsen — følgelig gjelder det samme også i samfunnet. Av dette trekker de den slutningen at klassekampen ikke er annet enn en framtredelesform for den evige kampen for tilværelsen. Den kapitalistiske utbytningen, koloniåket osv. er bare foreteelser som har sin begrunnelse i menneskets mest egentlige biologiske vesen. Den sterke seirer alltid over den svake, — annerledes kan det ikke være. På det viset gir man kapitalismens jungellover en biologisk begrunnelse og hevder at de er uavvendelige og evige.

Det fins ikke noe falskere enn disse teoriene, som er grunnlaget for de skjendigste rasefordommer og andre liknende fordommer. «Ingenting er lettere enn å klebe etiketten «energetisk» eller «biologisk-sosiologisk» på slike foreteelser som kriser, revolusjoner, klassekamp osv., men ingenting er heller mer ufruktbart, skolastisk, dødt enn å beskjefte seg med slikt.»¹ De lovene som gjelder for menneskesamfunnets utvikling er særegne lover som skiller seg kvalitativt fra naturlovene. Dyrene *tilpasser* seg passivt de naturlige vilkårene de forefinner, mennesket skiller seg fra dyret ved at det selv produserer de materielle godene det har bruk for. Derfor holder det ikke for noen kritikk når man påberoper seg biologiens lover til å forklare den nød som kapitalismen bringer over de arbeidende. Det holder aldeles ikke stikk det som diverse borgerlige sosiologer i følge med den reaksjonære prestemannen Malthus hevder, nemlig at jorden er «overbefolket». Menneskeheten har i sin egen hånd alle muligheter til å imøtekomme sine voksende materielle behov. At enkelte mennesker utbyttes av andre, og klassekampen som følger av dette, er på ingen måte noen uttryksform for den biologiske «kampen for tilværelsen». Det er følgen av en bestemt, historisk forgjengelig økonomisk samfunnsformasjon. Grunnen til at kapitalisten kan utbytte arbeideren er ikke at kapitalisten er et høyere organisert biologisk vesen, men at kapitalisten eier produksjonsmidler, mens arbeideren ikke eier produksjonsmidler. Sosialismen i Sovjetunionen og i de folkedemokratiske landene har bevist at det sosialistiske systemet opphever både ulikheten mellom klassene og den konkurransekampen som den borgerlige sosiologi mener er den evige drivkraften i framsteget. Det samme gjelder også arbeidsløsheten, som de borgerlige sosiologene betrakter som bevis på at jorden er overbefolket. Og likeså har kolonifolkene og de avhengige folkene i Østen våknet og gjør raske framsteg sosialøkonomisk og kulturelt. Dette er en kjensgjerning som definitivt har revet grunnen vekk under alle skjendige «teorier» som går ut på at de «fargede» folkene er «mindreverdige», og at den hvite rase har «biologisk rett» til å herske over verden.

De forsøkene som den borgerlige sosiologi gjør på å bringe den materialistiske historieoppfatningen i vanry og på å stille sine vitenskapsfiendtlige, idealistiske oppfatninger opp imot den, er altså forsøk som kommer til kort. De beviser bare at den borgerlige samfunnsvitenskapen har gjort bankerott.

¹ V. I. Lenin: «Materialismus und Empiriekritizismus», samme tyske utgave som ovenfor, s. 319.

7. Den materialistiske historieoppfatnings betydning for samfunnsvitenskapene og for den samfunnsmessige praksis

Av det som er sagt foran, framgår det klart hvilken veldig betydning den historiske materialisme har for de forskjellige samfunnsvitenskapene og for den praktiske virksomhet som arbeiderklassens revolusjonære partier driver. Vitenskapene om samfunnet — historie, politisk økonomi, rettsvitenskap, etikk, estetikk og andre — undersøker de enkelte sidene ved samfunnslivet eller de enkelte lands og folks konkrete historie. Den politiske økonomi utforsker utviklingslovene for den samfunnsmessige produksjon og for fordelingen av de materielle goder, rettsvitenskapen undersøker samfunnets politiske overbygning — staten og retten —, og etikken studerer samfunnsmoraleen osv. *Den historiske materialisme er vitenskapen om de allmenne lovene for samfunnsutviklingen.* I de slutninger og maksimer som den historiske materialismen trekker — som går ut på at den samfunnsmessige bevissthet er avhengig av den samfunnsmessige tilværelsen, om at forandringene i samfunnsforholdene foregår i avhengighet av forandringene i produktivkrefte, om hvordan vekselforholdet er mellom basis og overbygning — utgjør til sammen en formulering av lovene for samfunnslivet. Ingen konkret samfunnsvitenskap har til oppgave å gi så omfattende generaliseringer som den historiske materialisme. Derfor er den grunnlaget for alle samfunnsvitenskapene. Den historiske materialisme gjør intet som helst krav på å tre i stedet for de andre samfunnsvitenskapene, den tjener dem tvertimot som erkjennelsesmetode, og støtter seg på sin side på samfunnsvitenskapene med de generaliseringene den foretar. Kjennskapet til de allmenne lovene, som den historiske materialisme avdekker, gjør det mulig å forstå utviklingen av de enkelte sidene ved samfunnslivet og det enkelte lands konkrete historie. Ingen enkelt samfunnsvitenskap kan nå fram til en riktig forståelse av det område av samfunnslivet som den har til oppgave å undersøke dersom den ikke har klart for seg den sammenheng som den står i til de andre sidene av samfunnslivet, dersom den ikke har klart for seg sin plass i samfunnsforeteelsenes rekke.

Men den materialistiske historieoppfatning er ingen universalnøkkel som man kan bruke til på stedet å forklare enhver historisk situasjon og enhver historisk foreteelse. En forsker som tilegner seg den materialistiske historieoppfatning, har dermed sikret seg et pålitelig kompass som hjelper ham fram til en riktig oppfatning av det som skjer i historien. Men selve de historiske hendingene og de vilkårene som har frambrakt dem, må vedkommende vitenskapsmann undersøke konkret. Men dette forutsetter under alle omstendigheter en grundig utforsking av det historiske materiale, alle fakta som faller inn under det tidsavsnittet det gjelder. Bare på

denne måten er det mulig å oppdage den indre sammenhengen i de historiske hendinger og å kunne gi en riktig forklaring på hver enkelt foreteelse. Dette må til dersom man ikke bare skal kunne forklare fortiden og nåtiden, men også vitenskapelig forutse framtiden.

Om det vitenskapelige framsyn

De borgerlige filosofene og sosiologene benekter at samfunnsutviklingen er en lovmessig prosess, og derfor hevder de at det er umulig å forutse framtiden vitenskapelig. De viser til at framtiden avhenger av menneskenes hensikter og ønsker, og at ingen kan forutsi disse hensiktene og ønskene.

Men som vi alt har framholdt, bestemmes menneskenes planer og bestrebelser av menneskelivets objektive vilkår. Når vi derfor har kjennskap til de lovmessige utviklingstendensene i det nåværende samfunn, da kan vi også forutsi gangen i hendinger videre framover, — for framtiden faller ikke ned fra himmelen, men virkeligjøres av de mulighetene som nåtiden inneholder.

Vel er det så at kjennskapet til utviklingslovene for samfunnet bare gir mulighet til å forutse retningen i den historiske utviklingen rent allment, og ikke i enkelte detaljer, enkelte former. Den konkrete form og tidsvarigheten av en hel rekke samfunnsmessige prosesser avhenger av nokså mange tilfeldige omstendigheter, som selv det mest geniale menneske ikke kan forutse. Men det faktum at en kan forutse den allmenne utviklingslinjen har stor praktisk betydning.

Marx og Engels forutsa alt for mer enn et århundre siden, den gang kapitalismen ennå var i oppstigende utvikling, at kapitalismen uunngåelig ville komme til å gå under som følge av sine egne indre motsigelser. Denne forutsigelsen har beholdt sin sannhet den dag i dag.

Allerede lang tid før den første verdenskrigen kom Engels med forutsigelser om dens opphav og følger. Han uttalte i sine verker at en framtidig verdenskrig i Europa ville føre til at mange monarkier ville bli styrtet og at titalls kongekroner ville falle i grus, — og at handelen og industrien ville bli forstyrret osv., osv. Og Engels skrev videre at «ett resultat er absolutt sikkert, nemlig at det vil komme til en absolutt utmatting og at det vil skapes vilkår for arbeiderklassens definitive seier.»¹ Og faktisk skjedde det et gjennombrudd i det svakeste leddet av imperialismens kjede som

¹ Friedrich Engels: (Für Preussen—Deutschland ist kein anderer Krieg mehr möglich als ein Weltkrieg.) I: Marx/Engels/Lenin/Stalin: Zur deutschen Geschichte. Bd. II, 2, Dietz Verlag, Berlin 1954, s. 1115.

resultat av den første verdenskrig, nemlig i Russland, der arbeiderklassen kom til makten.

Det er nå mer enn et halvt århundre siden Lenin kom med den forutsigelsen at det russiske proletariatet ville bli fortroppen i den sosialistiske revolusjon som følge av at sentrum i den revolusjonære bevegelsen hadde forflyttet seg til Østen. Under den første verdenskrigen forutså han den muligheten at sosialismen til å begynne med kunne seire i ett land eller noen få land. Historien har på et glimrende vis bekreftet begge disse forutsigelsene.

Marxistene har årelangt på forhånd kommet med forutsigelser om slike hendinger som at de nasjonale frigjøringsbevegelsene ville vinne fram til seier i kolonilandene og de avhengige landene, at revolusjonen ville seire i Kina, at det fascistiske regimet i Tyskland ville bryte sammen, at de demokratiske landene med Sovjetunionen i brodden ville seire i Den annen verdenskrig osv. Og alle disse forutsigelsene har slått til, for de har støttet seg på en objektiv, strengt vitenskapelig analyse av virkeligheten, en analyse der de grunnleggende lovmessige utviklingstendensene er blitt tatt til utgangspunkt. Derimot har de borgerlige politikerne og sosiologene lidt en forsmædelig fiasko med sine utallige forutsigelser om at sosialismen uunngåelig går mot sin undergang og at kapitalismen vil oppleve en ny oppblomstring osv.; for de har sett bort fra lovene for historiske realiteter og har oppfattet sine egne ønsker som virkelighet. Det mangestemmige hysteriske koret om kommunismens krise som vi er vitne til i dag, og det samme korets hyl om «undergang for menneskehetens kultur» vil møte samme skjebne.

Den historiske materialisme og arbeiderbevegelsens praksis

Den materialistiske historieoppfatning er vitenskapen om de allmenne lovene for samfunnsutviklingen og metoden for erkjennelsen av samfunnsforeteelsene, og som sådan er den det teoretiske grunnlaget for den vitenskapelige kommunismen, for de kommunistiske partienes strategi og taktikk.

Marxismen-leninismen gir de arbeidende mennesker bevis for at den kapitalistiske formasjon vil bli avløst av den sosialistiske lovmessig og uunngåelig, og de får visshet for at deres store sak til slutt vil vinne seier. Marxismen-leninismen lærer arbeiderklassens tillitsmenn å tenke for alle endene, å knytte arbeiderklassens dagsinteresser sammen med det endelige målet, betrakte samfunns-hendingene i deres indre sammenheng og å se de vide historiske perspektivene bak enkelthendingene. Den som er utrustet med kjenn-

skap til lovene for samfunnsutviklingen, kan medvirke bevisst i den store historiske kamp for kommunismen.

Dertil kommer at den dialektisk-materialistiske metode leder menneskene inn på konkret analyse av enhver gitt situasjon, særegenhetene i et lands stilling og stillingen i hele verden. Ethvert revolusjonært arbeiderklassens parti står oppe i en spesifikk situasjon, har å gjøre med spesifikke nasjonale vilkår, og må innrette sitt arbeid etter dette. Framgang i virksomheten er i stor monn avhengig av om de greier å vurdere de objektive vilkårene for sin kamp riktig og vitenskapelig, — om de evner å utarbeide mål og midler i samsvar med de historiske hendingenes konkrete gang.

Å beherske denne metoden betyr ikke å lære den historiske materialismes maksimer og teser utenat. Det koster ikke særlig mye strev for eksempel å innprente seg at konflikten mellom produktivkreftene og produksjonsforholdene er grunnlaget for den sosiale revolusjon. Men et arbeiderklassens parti som innskrenket seg til å konstatere denne allmenne sannhet, ville ikke være mye tess. Det må også undersøkes hvilke konkrete former denne konflikten tar seg uttrykk i i vedkommende land, hvordan styrkeforholdet mellom klassene er der osv. Den som vil mestre den materialistiske historieoppfatning, han må ha tilegnet seg selve vesensinnholdet i den dialektisk-materialistiske analysen av samfunnsforeteelsene. Han må lære hvordan en skal anvende denne metoden riktig når en undersøker de konkrete vilkårene for arbeiderklassens kamp i hvert gitt historisk øyeblikk, — lære seg å generalisere de særdeles rike praktiske erfaringene i den revolusjonære bevegelsen.

Det er grunnen til at den materialistiske historieoppfatningen inntar en så viktig plass innenfor verdensanskuelsen hos arbeiderklassens revolusjonære partier, i verdensanskuelsen hos enhver bevisst kjemper for sosialismen, ethvert menneske som ønsker å forstå lovene for samfunnsutviklingen og tjene den arbeidende menneskehetens velferd og framsteg med sakkunnskap.

KAPITEL 5

Klassene, klassekampen og staten

Samfunnslivet er overlag komplisert og mangfoldig. Gjennom historiens gang har de mest forskjelligartede og ofte motstridende bestrebelser fra hopetall av menneskers side tørnet sammen og stått i kamp, og de mest forskjelligartede motsetningsforhold er oppstått og er blitt løst. Til denne kampen innenfor samfunnet har det føyd seg kamp utad mot andre folk og samfunn. Perioder med revolusjon og reaksjon, stormende framsteg og stagnasjon, fred og krig har stadig avløst hverandre i historien. Først marxismen fant nøkkelen til å erkjenne lovmessighetene i dette tilsynelatende kaos — nemlig *klassekampteorien*.

Bare ut fra denne teorien kan en forklare drivkreftene i alle viktige hendinger og forandringer som går for seg i utbyttersamfunnet. Denne teorien er det vitenskapelige grunnlaget for taktikken i arbeiderklassens frigjøringskamp.

1. Grunnkarakteren i klasseforskjellen og klasseforbindelsene

Motsetningene og sammenstøtene mellom mennesker av forskjellig sosial status brakte allerede før Marx progressive lærde på den tanken at det måtte eksistere forskjellige samfunnsklasser som står i kamp med hverandre. Men deres forestillinger om klassene var svært utflytende og ubestemt. Hva som var det viktigste og avgjørende av alle de kjennetegnene som er forskjellige hos mennesker som tilhører forskjellige klasser, evnet de ikke å erkjenne. De prinsippene som de gjorde gjeldende for klassesdelingen etter sin oppfatning, nådde ikke fram til problemets vesen og var ofte tilfeldige og vilkårlige. Dette gjelder i enda høyere grad nåtidens borgerlige sosiologi.

De borgerlige sosiologene går riktignok med på at samfunnet

ikke er enhetlig, men at det består av tallrike forskjellige lag (strata) og sosiale grupper. Men hva ligger til grunn for denne lagdelingen? Dette spørsmålet gis det forskjellige svar på. Noen stiller det åndelige moment i forgrunnen — fellesskap i psykisk vesensart, religiøse anskuelser og liknende. Men vi har alt vist at menneskenes samfunnsmessige bevissthet er avhengig av deres samfunnsmessige tilværelse. Andre mener at materiell velstand er grunnprinsippet for klassesdelingen — høyden av inntektene, livsvilkårene osv. Men inntektsnivået er jo avhengig av den plass som vedkommende inntar i den samfunnsmessige produksjon — om de eier produksjonsmidlene eller tilhører en undertrykt, utbyttet klasse. Det samme bestemmer også deres rolle i det politiske livet, deres dannelsesnivå og måten å leve på.

Den viktigste, den avgjørende siden ved samfunnslivet er den materielle produksjon, og derfor må en søke grunnlaget for oppdelingen i samfunnsklasser i den plass som de forskjellige menneskegruppene inntar i den samfunnsmessige produksjon, hvilket forhold de står i til produksjonsmidlene.

Den fullstendigste definisjon av klassene har Lenin gitt i sitt arbeid «Det store initiativ». «Klasser kaller man store grupper av mennesker som skiller seg fra hverandre ved den plass de inntar i et historisk bestemt system for den samfunnsmessige produksjon, etter sitt (for det meste i lover nedlagte og formulerte) forhold til produksjonsmidlene, etter sin rolle i arbeidets samfunnsmessige organisasjon og følgelig måten å oppnå sin andel i den samfunnsmessige rikdom som de rår over, og størrelsen av denne andelen. Klasser er grupper av mennesker, av hvilke noen kan tilegne seg arbeidet til en annen klasse takket være den forskjellige plass de inntar i et bestemt system for samfunnsøkonomien.»¹

At det eksisterer klasser er grunnlaget for den sosiale urettferd som er det karakteristiske kjennetegnet på klassesamfunnet. Det er ikke «Guds vilje» og menneskenes individuelle egenskaper — slik utbytterklassenes ideologer alltid har søkt å hevde — som bestemmer at noen har en herskende, privilegert stilling og at andre er undertrykt og lever i armod og rettsløshet, men det er det faktum at de tilhører den ene eller den annen klasse.

Men dette betyr naturligvis ikke at det er bare klasseforholdene som har betydning, og at all annen forskjell og alle andre forhold i samfunnet er uvesentlige. I løpet av menneskehetens historiske utvikling har det utviklet seg forskjellige stabile former for sosialt fellesskap som ikke faller sammen med klassesdelingen, som f. eks. det nasjonale fellesskapet, nasjonen.

¹ V. I. Lenin: «Det store initiativ», i: Verker i utvalg, norsk utgave, bd. 10, Oslo 1957, s. 162.

Klasse og nasjon

De nasjonale båndene er svært stabile. De borgerlige sosiologene påberoper seg meget ofte denne kjensgjerningen når de søker å framstille disse båndene som «naturlige», «naturgitte», forhold, som angivelig har større betydning enn klasseforholdene. Men denne oppfatning er tvers igjennom uriktig.

Først og fremst er det å si om de nasjonale forholdene at de i likhet med klasseforholdene ikke er evige. De er produkter av en lang historisk utvikling. Formene for fellesskap mellom menneskene har nøye sammenheng med samfunnsordningens karakter, og forandrer seg med den. I ur-samfunnet var den grunnleggende formen for fellesskap mellom menneskene *ætten* og *stammen*. Hovedkjennetegnet som skilte de som tilhørte et ættekollektiv ut fra andre mennesker, var deres felles opphav, deres blodslektskap. Da ur-samfunnet oppløstes, ble stabiliteten i ætten og stammen etter hvert ødelagt, blodsbandene fikk mindre og mindre betydning. Flere stammeforbund smeltet sammen til *folk*. Menneskene i et *folk* var ikke lenger bundet sammen ved slektskapsbånd. De felles kjennetegnene (felles språk, territorium og kultur) har sosialt, historisk opphav. Men folkets enhet var svært labil. Innenfor slavesamfunnet og føydalsamfunnet kunne det ennå ikke forekomme noe enhetlig økonomisk liv, det som er vilkåret for varig territoriell enhet og stabilt kulturfellesskap. Det var først da kapitalismen utformet seg, ryddet vekk føydalsplittelsen og førte til dannelse av et enhetlig nasjonalt marked at det skaptet forutsetninger for at folkene kunne bli til nasjoner.

Det nasjonale fellesskapet må heller ikke identifiseres med begrepet rase, slik mange borgerlige sosiologer gjør. Inndelingen i raser følger ulikheten hos menneskene etter arvelige kjennetegn ved kroppsbygningen. Ut fra forskjellige kjennetegn (hudfarge, skalleform, hår osv.) skiller vitenskapen mellom tre grunnraser, den europide (eller hvite), den negride (eller svarte) og den mongolide (eller gule) rase. Til forskjell fra det nasjonale fellesskapet er rasekjennetegnene av biologisk natur og har utformet seg gjennom en lang prosess med menneskeorganismens tilpasning til bestemte naturvilkår. Forskjellige nasjoner kan høre til én og samme rase. På den annen side fins det i enkelte nasjoner mennesker med forskjellige rasekjennetegn (for eksempel negrer, hvite og indianere i noen latinamerikanske land). Det fins heller ingen indre sammenheng mellom rase og språk. Det engelske språket for eksempel er i USA morsmålet for både hvite og negrer. Derfor er begreper som «germansk rase» og «angelsaksisk rase» rett og slett idiotiske. Det enkelte raseteoretikere hevder, at noen raser eller nasjoner står høyere enn andre og at de «fargede» folkene ligger under den hvite

rase i dyktighet, gjendrives både av vitenskapens resultater og av erfaringene fra verdenshistorien. Historiens erfaringer viser at alle jordens folk evner å skape kulturelle verdier, og i hvilken utstrekning de bidrar til verdenskulturen, avhenger ikke av hudfarge eller skalleform, men av særegenhetene i folkenes historiske utvikling.

Med en nasjon forstår marxismen-leninismen *et historisk oppstått stabilt fellesskap mellom mennesker som har utformet seg på grunnlag av fellesskap i språk, territorium, økonomisk liv og psykisk egenart som kommer til uttrykk i felles kultur.*¹

Det nasjonale fellesskapet kan ikke oppheve klasseforskjellene innenfor nasjonen. Det er tvert imot slik at disse forskjellene gjennomsyrrer hele nasjonens liv og spaltes nasjonen opp i fiendtlige grupper. Det nasjonale fellesskapet utelukker altså ikke klasseantagonismen. Tvert imot er det slik at selve den nasjonale bevegelsen ikke kan forstås riktig dersom en ikke trekker inn klasseantagonismen.

På den annen side går klassesolidariteten ut over den enkelte nasjonens grenser. De amerikanske, tyske og franske kapitalistene taler forskjellig språk. Men de bindes sammen ved at de tilhører én og samme klasse — og dette sveiser dem sammen mot sosialismen, mot arbeiderbevegelsen og mot den nasjonale frigjøringsbevegelsen i de koloniale undertrykte folkene. På samme måten tilhører også arbeiderne forskjellige nasjonaliteter og raser, men de er og blir først og fremst proletarer, og det bestemmer fellesskapet mellom dem når det gjelder internasjonale interesser, fellesskapet i mål og ideologi, — og for dette fellesskapet trer forskjell ellers i bakgrunnen. Arbeidere med bevisst orientering innser at strid og isolering mellom nasjonene innbyrdes skader arbeiderklassens internasjonale interesser, og derfor bekjemper de alle former for nasjonal diskriminering og rasediskriminering.

Samfunnets oppdeling i klasser — en historisk forbigående foreteelse

De besittende klassenes ideologer rettferdiggjør sosial ulikhet, og har alltid søkt å framstille denne ulikheten som en konstant egenskap, som vesenskjenntegn ved enhver samfunnsform. Men dette stemmer ikke. Det eksisterte ingen oppspalting av samfunnet i utbyttere og utbyttede i ur-samfunnet, og denne spaltingen forsvinner definitivt under sosialismen.

Klassene utformer seg direkte i samband med privat eie av produksjonsmidlene, som gjør det mulig for enkelte mennesker å ut-

¹ Se J. V. Stalin: «Marxismen og det nasjonale spørsmål», i tysk utgave, Werke, Bd. 2, Dietz Verlag, Berlin 1950, s. 272.

bytte andre, det vil si tillater en gruppe mennesker å tilegne seg en annen gruppes arbeid.

Samfunnets oppspalting i klasser har vært unngåelig og historisk nødvendig i en bestemt utviklingsetappe. Så lenge menneskets arbeid var så vidt lite produktivt at det ikke kunne skaffes til veie noe overskudd ut over de nødvendige midlene til å sikre livsoppholdet, så lenge — hevdet Engels, var høyning i produktivkreftene, utvidelse av samferdselen, av staten og retten, utvikling av kunst og vitenskap bare mulig ved økt arbeidsdeling. Grunnlaget for denne arbeidsdelingen kunne ikke være annet enn den store arbeidsdelingen mellom på den ene siden massene som besørget det enkle fysiske arbeidet, og på den annen side de få privilegerte som var beskjeftiget med å lede arbeidet, med handel, statsaker og seinere med vitenskap og kunst.¹ Men under en slik tingenes tilstand grep den herskende klassen naturligvis enhver anledning til å legge stadig nye arbeidsbyrder på de arbeidende massene — til sin egen fordel.

Men nå etter at produktivkreftenes utvikling har satt privateiendommens forvandling til samfunnseiendom og avskaffelse av utbytningen på dagsordenen, forsvinner også grunnlaget for klassene. Klassene blir ikke bare overflødige, men de hindrer direkte samfunnets videre utvikling.

I det sosialistiske samfunnet fins det ikke noen utbytterklasser, og de gjensidige forbindelsene mellom arbeiderklassen og bøndene får en prinsipielt ny karakter, som utelukker utbytning og at den ene klassen har herredømme over den andre. Vi er på terskelen til den epoken hvor de siste forskjellene mellom klassene forsvinner. Og ved overgangen til kommunismen forsvinner klassene fullstendig.

Samfunnets oppdeling i klasser, fiendskapen mellom klassene er altså et grunnleggende kjennetegn på den epoken da privateiendommen hersker.

Samfunnets klassestruktur

Alt etter sin plass i samfunnet deler klassene seg i grunnklasser og sideklasser. Grunnklasser er navnet på de klassene som er nødvendige i den produksjonsmåten som bestemmer samfunnet, og som oppstår nettopp på grunnlag av denne produksjonsmåten. I slavesamfunnet er det slaveeierne og slavene, i føydsamfunnet føydalherrene og de livegne, i det borgerlige samfunn kapitalistene og arbeiderne. Det dreier seg altså om motsatte klasser, hvorav den

¹ Friedrich Engels: «Anti-Dühring», s. 222, samme tyske utgave som ovenfor.

ene eier de viktigste produksjonsmidlene og sitter ved makten, mens den andre utgjør hovedmassen av utbyttede. Forbindelsene mellom disse klassene fortsetter alltid å være antagonistiske og hviler på motstridende interesser. Kapitalisten er f. eks. interessert i å tvinge arbeideren til å produsere mest mulig og å betale ham minst mulig lønn. Arbeideren har naturlig den stikk motsatte interesse. De antagonistiske klassene har uforlikelige økonomiske interesser, og dette framkaller en uforsonlig kamp mellom dem. «Fri mann og slave, patrisier og plebeier, baron og livegen, laugsborger og svenn — kort sagt, undertrykkere og undertrykte har stått i stadig motsetning til hverandre, har ført en uavbrutt snart skjult, snart åpen kamp, en kamp som hver gang endte med en revolusjonær omdannelse av hele samfunnet eller med de kjempende klassers felles undergang.»¹

Men foruten disse klassene fins det i utbyttersamfunnet også andre klasser, *side*-klasser. I slavesamfunnet eksisterte det f. eks. frie bønder og håndverkere, i det kapitalistiske samfunnet fins det ved siden av kapitalister og arbeidere også bønder, i mange land fins det fremdele godseiere osv. At det eksisterer slike side-klasser med sine særskilte interesser og dessuten atskillige mellomlag (f. eks. de intellektuelle) gjør i høy grad bildet av de gjensidige klasseforbindelsene mer mangfoldig.

Klassene i det borgerlige samfunn

Grunnklassene i det borgerlige samfunn er *kapitalistene* (borgerskapet, bursjoasiet) og *lønnsarbeiderne* (proletariatet).

Borgerskapet er den klassen som eier de viktigste produksjonsmidlene og som lever ved å utbytte arbeidernes lønnsarbeid. Borgerskapet er herskende klasse i det kapitalistiske samfunn.

Borgerskapet spilte i sin tid en progressiv rolle i samfunnsutviklingen, den gangen det ledet kampen mot de overlevde føydalforholdene. I sitt jag etter profitt, drevet av konkurransekampen, reiste det mektige produktivkrefter. Men i takt med at motsetningsforholdene innenfor kapitalismen har utviklet seg, har borgerskapet forvandlet seg fra en progressiv til en reaksjonær klasse. Dets herredømme er blitt den største hemningen for samfunnets utvikling.

De kjempemessige rikdommene som borgerskapet tilegner seg, skapes av arbeiderklassen, som er den avgjørende produktivkraften i det kapitalistiske samfunn. Samtidig er arbeiderne en klasse som er fratatt produksjonsmidlene og derfor tvunget til å selge sin arbeidskraft til kapitalistene.

¹ Karl Marx/Friedrich Engels: «Det kommunistiske manifest», norsk utgave, Oslo 1957, s. 28.

I og med at kapitalismen utvikler seg, vokser rikdommen på de største kapitalistenes hender, men samtidig tiltar også undertrykkelsen og opprøret i «arbeiderklassen, som er oppdratt, sammenveiset og organisert av selve mekanismen i den kapitalistiske produksjonsprosessen.»¹

I denne prosessen vokser altså også arbeiderklassen, kapitalismens banemann, som er bæreren av en ny, høyere produksjonsmåte — den sosialistiske.

Men det fins ikke et eneste kapitalistisk land hvor vi har bare disse to klassene. Kapitalismen har ikke noe sted forekommet og forekommer ikke i en slik «ren form». Kapitalen trenger seg inn i alle grenene av folkehusholdningen og omformer den, men ikke noe sted tilintetgjør den de gamle økonomiske formasjonene fullstendig.

I mange borgerlige land har for eksempel *godseierne* store jordeiendom holdt seg. De organiserer bruksøkonomien på kapitalistisk vis, kjøper seg inn i industriforetak når det gis høve til det, blir med i aksjeselskaper og forvandler seg til kapitalister. Godseierklassen har tallrike representanter i statsapparatet og i hæren og flåten, der de hører til de ledende kadrene. I pakt med sine interesser, oppfatninger og politiske bestrebelse utgjør storgodseierne i regelen den mest reaksjonære delen av borgerskapet, i særdeleshet er de en god støtte for fascismen (som f. eks. de prussiske junkerne i Tyskland).

Også bøndene er en overlevning fra føydalsamfunnet som går over i det kapitalistiske samfunn. Når unntas det rikeste laget av bøndene (borgerskapet på landsbygda, kulakene) er bøndene en utbyttet klasse. Utbytningen av bøndene foregår i forskjellige former — forpaktningssavgift som må betales til jordeierne, knugende leie- og lånerenter som må betales til kapitalistene, direkte utbytning av arbeidet til de fattige bøndene, som er nødt til å tjene seg en ekstraskilling ved å jobbe på godseierne og kulakenes bruk for å kunne oppholde livet osv. Bøndenes masser må også utrede tributt til de store kapitalistene i form av høye priser på industri-varene de kjøper.

Bøndene som arbeider på egen jord, utgjør sammen med håndverkerne, småhandlerne og andre ervervsdrivende *småborgerskapet* — som tallmessig sett er et ganske stort sosialt lag. Til småborgerskapet hører slike som eier produksjonsmidler i mindre skala, men som til forskjell fra borgerskapet ikke lever av å utbytte andres arbeid. Småborgerne står i en mellomstilling i det kapitalistiske samfunn. Som privateiere slutter de seg til borgerskapet, men som representanter for et lag som lever av sitt eget arbeid og som utbyttes av borgerskapet, slutter de seg til arbeiderne. Små-

¹ Karl Marx: «Kapitalen», bd. 1, s. 803, samme tyske utg. som ovenfor.

borgerskapets mellomstilling fører alltid til at dette samfunnslaget inntar en ustabil, vakkende holdning i klassekampen.

I takt med utviklingen innenfor industri, teknikk og kultur dannes det i det kapitalistiske samfunn et bredt lag av *intellektuelle*, det vil si åndsarbeidere (ingeniører og teknikere, lærere, leger, embetsmenn, vitenskapsmenn, forfattere osv.). De intellektuelle utgjør ingen selvstendig klasse, men et særskilt sosialt lag som lever av å selge sitt åndsarbeid. De rekrutteres fra de andre lag av samfunnet, særlig de besittende klassene og delvis fra arbeiderne rekker. De intellektuelle står ikke innbyrdes i samme stilling materielt og når det gjelder levevis ellers. Det øverste lag av de intellektuelle — høyere embetsmenn, forskjellige slags jurister og andre — står nær kapitalistene, mens de lavere lagene står arbeiderklassen nær. De mest progressive intellektuelle går over til marxismen-leninismen etter hvert som klassekampen utfolder seg i det kapitalistiske samfunn, og de blir med i arbeiderklassens revolusjonære kamp.

I det borgerlige samfunnet har vi enda ett lag — nemlig de deklasserte elementene — «filleproletariatet», «sumpen» i det kapitalistiske samfunn: banditter, tjuer, tiggere, prostituerte osv. Dette laget får stadig ny tilførsel fra de ymse andre klassene, folk som kapitalismen jager ned i sumpen. Anarkistene hevder at filleproletarene er det mest revolusjonære element i det kapitalistiske samfunnet. Men de siste hundre årenes historie har bevist at Marx og Engels hadde fullstendig rett da de karakteriserte filleproletariatet som et lag som i følge sine livskår har en tendens til å la seg kjøpe til reaksjonær håndlangertjeneste.¹ I Hitlertyskland gikk forbrytere i masseomfang inn i de fascistiske organisasjonene SA og SS. I USA utnyttet gangsterbandene i stor utstrekning til voldshandlinger mot arbeiderne, negrene og framstegsvennlige personligheter.

Når en skal karakterisere klassene og lagene innenfor det kapitalistiske samfunn, må en også ta i betraktning forskjellen innenfor selve de enkelte klasser og lag. Særlig viktig er forskjellighetene mellom det monopolistiske og det ikke-monopolistiske borgerskapet (i koloniene mellom det nasjonale borgerskapet og de lag av borgerskapet som stiller seg til buds for koloniherrene). Disse forskjellene er blitt utdypet enda mer i vår tid, og som vi skal vise seinere, spiller de en stor rolle i det politiske liv innenfor dagens borgerlige samfunn.

Det borgerlige samfunnet frambyr altså et overlag komplisert og mangslunget bilde av klasseforskjell og klasseforbindelser. Det er ubetinget en forutsetning for en riktig politikk og taktikk fra arbeiderklassens og dens partis side at en erkjenner forskjellen og forbindelsene riktig. Men ikke mindre viktig er bak hele denne

¹ Se: «Det kommunistiske manifest», norsk utgave, Oslo 1957, s. 41.

mangfolden å øyne den grunnleggende klassemotsetningen i det borgerlige samfunnet — den antagonistiske motsetningen mellom arbeiderklassen og borgerskapet. Dette motsetningsforholdet må en holde seg for øye når en analyserer samfunnsforeteelsene. Samme hvilke forandringer kapitalismen gjennomgår, og samme hvor komplisert klassestrukturen og forbindelsene mellom klassene blir, så fortsetter det kapitalistiske samfunn i alle tilfelle å være et utbyttersamfunn. I et slikt samfunn er og blir det vesentlige i forbindelsene mellom klassene den uforsonlige kampen mellom utbytterne og de utbyttede.

2. Staten — et redskap for klasseherredømme

Den marxistisk-leninistiske teori om klassene og klassekampen er nøkkelen til å forstå staten riktig. Staten er en av de aller mest kompliserte foreteelser i menneskesamfunnets liv. Den marxistisk-leninistiske klasseteorien gir en vitenskapelig forklaring på statens vesen, dens opprinnelse og utvikling, den ene stats avløsning av den andre og statens uunngåelige utdøen.

Statens opprinnelse og vesen

Historien viser at statens eksistens er bundet sammen med klassenes eksistens. På de tidlige utviklingstrinnene i menneskehetens historie, i det klasseløse ur-samfunnet, fantes ikke staten. Samfunnet utøvde selv de funksjonene som skulle til for å regulere fellesanliggende.

Men etter at privateiendommen og den økonomiske ulikheten som står i sammenheng med den, var kommet til, og samfunnet hadde spaltet seg i fiendtlige klasser, skjedde det en grunnleggende forandring i reguleringen av samfunnets felles saker. Disse sakene kunne nå ikke lenger avgjøres på grunnlag av hele samfunnets eller flertallets enhetlige vilje. Utbytterklassene rev til seg stillingen som herskere. Men disse klassene utgjorde et meget lite mindretall i samfunnet, og derfor kunne de bare opprettholde disse forholdene som var gunstige for dem, ved at de støttet seg på direkte tvang i tillegg til den økonomiske makt.

Til dette trengtes et spesielt apparat: væpnede avdelinger (hær, politi), domstoler, fengsler osv. I spissen for dette tvangsapparatet kom folk som ikke representerte hele samfunnets interesser, men bare det utbytende mindretallets interesser. Slik utformet staten seg, — et maskineri til å opprettholde en klasses herredømme over en annen klasse. Dette maskineriet brukes av den økonomisk her-

skende klassen til å befeste den samfunnsordningen som er gunstig for denne klassen og til å holde dens klassemotstandere innenfor rammen av den gitte produksjonsmåten ved hjelp av vold. Av denne grunn er staten etter sitt vesen i utbyttersamfunnet alltid et diktatur utøvd av en eller flere utbytterklasser.

Samfunnet står overfor en stat som er redskap for den herskende klasses førerskap og funksjoner som ledende, — motstanderne av den herskende klassen (i utbyttersamfunnet flertallet av befolkningen) står ansikt til ansikt med staten som et redskap for undertrykkelse og vold.

Staten er altså et produkt av at klassemotsetningene er uforsonlige. Den «opstår der, da og for så vidt som klassemotsetningene objektivt *ikke kan* forsones».¹ Den økonomisk herskende klassens politiske herredømme — det er statens vesen, grunnkarakteren i statens forbindelser til samfunnet. Men staten har også andre kjennetegn ut over dette.

Det kan være tale om en stat bare i tilfelle en klasses politiske makt omfatter et bestemt *territorium* — og *befolkningen* — de borgere eller statstilhørige — som bor på dette territoriet.

Størrelsen på territoriet, befolkningstallet og sammensetningen av befolkningen kan naturligvis ha innvirkning på statens makt og i mange tilfelle på formen for statsoppbygningen. Men det er ikke slike kjennetegn som bestemmer statens vesen, — det bestemmes av dens klassekarakter.

Statstyper og statsformer

Fortidens og nåtidens stater danner et broget bilde — vi har de gamle despotiene i Assyria og Babylonia og Egypt, de gammelhelenske republikkene, det romerske imperiet, Kiev-rus-fyrstedømmene, keiserrikene i middelalderen, nåtidens parlamentariske republikker og endelig den sosialistiske republikk. Alle disse utgjør forskjellige statstyper og statsformer.

Det bestemmende for statstypen er hvilken klasse den tjener, og det betyr at den i siste instans bestemmes av den økonomiske basis i vedkommende samfunn. Derfor tilsvarende statstypen den økonomiske samfunnsformasjon. Historien har hatt tre grunnleggende typer av utbytterstaten — *slaveeierstaten*, *føydalstaten* og *den borgerlige stat*. Det som kjennetegner dem alle, er at utbytterne — det vil si en liten del av samfunnet, sitter med herredømmet over de utbyttede, som utgjør flertallet i samfunnet. Ny og helt annerledes er den *sosialistiske* stat, der arbeiderklassen og alle

¹ V. I. Lenin: «Staten og revolusjonen», i: Verker i utvalg, norsk utgave, bd. 8, Oslo 1952, s. 8.

arbeidende, som utgjør flertallet i samfunnet eller hele samfunnet, utøver makten.

Statstypen er altså uttrykk for statens klassevesen, statsformen på sin side viser hvordan makt- og forvaltningsorganene er oppbygd, hva slags politisk styresett det dreier seg om. Etter formen for oppbygningen av de høyeste maktorganene skiller vi mellom *monarkiet*, der en person som ikke velges av befolkningen (en konge eller keiser), står i spissen for staten, og *republikken*, der organene som har statsledelsen, er valgt. Dessuten fins det stater som forener begge disse formene, som f. eks. det konstitusjonelle monarki, der kongens eller keiserens makt er innskrenket av loven, av en forfatning — og hvor de valgbare maktorganene spiller en stor rolle.

Statsformen kan ikke skilles fra det politiske regime som den herskende klasse har etablert. Dette politiske styresettet kan være forskjellig i stater som er av samme type. Den borgerlige stat tar ikke bare form av den demokratiske republikk, men opptrer også i form av det fascistiske terrorregime. Men at bestemte statsformer oppstår, utvikler seg, står i blomstring, oppløses og avløses av andre, beror slett ikke på tilfeldighet.

At vi har mange former for stater som likevel er av samme type, henger framfor alt sammen med forandringene i den økonomiske struktur, med forholdet mellom klassekreftene og de forskjellige grupperingene innenfor den herskende klassen.

Perioden med føydalsplittelse, da hvert gods etter sin natur utgjorde en selvstendig økonomisk enhet og forbindelsene mellom de enkelte godsene var svært løse, hadde sitt tilsvarende i en desentralisert stat med en svak sentralmakt, der de enkelte føydalherrene hadde stor politisk uavhengighet. I føydalismens forfallsperiode, da vare- og pengeforbindelsene, det økonomiske sambandet mellom de ymse områdene og mellom statene fikk større omfang — og borgerskapet konsoliderte sin økonomiske makt, utviklet det seg en sentralisert stat, det såkalte absolutte monarki.

Men også andre faktorer har innflytelse på statsformen — de nasjonale tradisjonene, kontinuiteten i utviklingen av de politiske institusjonene, nivået i folkets politiske bevissthet, forholdet til andre stater (særlig faren for fiendtlig overfall) osv.

Den marxistisk-leninistiske vitenskap tillegger statsformen stor betydning. Det er f. eks. slik at en mest mulig demokratisk statsform under borgerskapets herredømme gir mye gunstigere muligheter for samfunnsmessig framsteg, for kulturens og vitenskapens utvikling, for de arbeidende massenes kamp mot undertrykkelse og utbytning.

Men selv den mest demokratiske formen kan ikke endre noe ved utbytterstatens vesen — at den er et redskap for den ene klas-

sens herredømme over den andre. Slaveeierstaten hadde i Egypt form av orientalsk despoti — med en monark, farao, med uinnskrenket makt i spissen. I Atén hadde denne staten formen av demokrati, i Rom av den aristokratiske republikk, seinere formen av et keiserdømme. Men trass i den store mangfoldigheten av former besto alle disse statenes vesen i slaveeierens klasseherredømme over slavene.

Den borgerlige stat

Også den borgerlige stat kan tre fram i forskjellige former — som demokratisk republikk, som konstitusjonelt monarki, som et åpent diktatur av fascistisk type. Men samme hvilken form den har, er den likevel intet annet enn borgerskapets redskap, det vil si i første rekke et redskap til å undertrykke de arbeidende masser.

Den borgerlig-demokratiske stat var et stort framsteg sammenliknet med statene som var gått forut. Den borgerlige revolusjon knuste det absolutte monarkiske regimet, som var forhatt av folket. Den opprettet et system med folkerepresentasjon, innførte jury i straffesaker og andre demokratiske institusjoner. Under påtrykk av de revolusjonære massene fastslo de borgerlige forfatningene en rekke demokratiske prinsipper.

Men kapitalismens økonomiske system opphevet ikke utbytningen av de arbeidende masser, den forandret bare utbytningens form, og derfor endret det borgerlige demokrati ingenting ved det faktum at utbytternes politiske makt er folkefiendtlig. De demokratiske institusjonene som borgerskapet har innført, har en formell karakter og gir ikke de arbeidende noen reell mulighet til å gjøre bruk av de rettighetene som forkynnes. Annerledes kan det heller ikke være, for kapitalismens økonomiske system er uforenlig med virkelig likhet og frihet. Selv den mest demokratiske borgerlige stat verner og helger de kapitalistiske tilstandene og privateiendommen, og undertrykker de arbeidende, som står i kamp mot disse tilstandene.

Dette er særlig karakteristisk for den epoken vi nå er inne i. Nå kaster det imperialistiske borgerskapet over bord de demokratiske institusjonene og formene som folket har kjempet fram, og går til angrep på personlighetens rett og frihet. Den fascistiske stat som er uttrykk for den mest reaksjonære og aggressive delen av monopolborgerskapet, som eksisterte i Italia fra 1922 til 1943 og i Tyskland fra 1933 til 1945 og i dag fremdeles hersker i Spania, er det beste bevis på dette.

Borgerskapets bestrebelser går i retning av å oppgi demokratiet, men dette støter på en stadig bedre organisert og stadig sterkere motstand fra arbeiderklassen med dens marxistiske parti i spissen.

Vi har nå vært inne på noen grunnleggende maksimer om staten i den historiske materialisme. Men det som er sagt her, dekker naturligvis ikke hele den marxistisk-leninistiske lære om staten. Erfaringene fra vår egen epoke, og særlig erfaringene hos de arbeidende folk som har bygd opp en ny type stat, den sosialistiske stat, føyer rike bidrag av ny erkjennelse til denne læren. Det skal vi komme videre inn på i femte del av boken.

3. Klassekampen — drivkraften i utbyttersamfunnets utvikling

Kampen de arbeidende folk i alle land fører, har gitt de reaksjonære ideologene en støkk i livet, og derfor søker de å stemple klassekampen som en hindring for framsteget, som et farlig avvik fra samfunnsutviklingens normale gang. Intet kan være fjernere fra sannheten enn dette. Klassekampen er så langt fra å være noen hemning for framsteget at den tvert om er det motsatte — nemlig selve drivkraften i samfunnsutviklingen.

Lovmessigheten i klassekampen

Klassekampen gjennomtrenger hele utbyttersamfunnets historie. Dens skapende, progressive betydning viser seg til og med i den «fredelige», evolusjonære utvikling innenfor hver enkelt samfunnsformasjon.

Borgerskapet vil gjerne tilskrive seg selv fortjenesten av de veldige tekniske framstegene som er skjedd i kapitalismens epoke. Men borgerskapet er ikke det aller minste interessert i teknisk utvikling i og for seg. Dersom arbeiderne ikke ytte noen motstand under kapitalismen, ville borgerskapet foretrekke å skaffe seg høyere profitt på en helt «enkel» og «billig» måte, nemlig ved å senke arbeidslønnen og forlenge arbeidsdagen. Men ved siden av konkurransekampen er det nettopp arbeiderklassens innbitte kamp som tvinger kapitalistene til å finne fram til nye kilder for å øke sin profitt — særlig å innføre nye maskiner, forbedre teknologien i produksjonsprosessen og ta i bruk nye oppfinnelser.

Ser vi på det politiske liv, så spiller de undertrykte klassenes kamp her en veldig progressiv rolle. Som kjent hadde for eksempel det franske borgerskapet under de borgerlige revolusjonene ikke satt seg som mål å opprette republikken, men var tilhenger av å beholde monarkiet som en regjeringsform fordelaktig for dem i undertrykkelsen av de arbeidende. Men gradvis, under innvirkning av den kamp som proletariatet og alle arbeidende lag førte, ble hele

borgerskapet, som Lenin sier, «transformert, omfostret, omskolert, omformet til republikanere»¹ og tvunget til å skape et politisk system som arbeiderne lettere kunne godta.

Om det ikke hadde vært for den intense kampen som de arbeidende klassene har ført, ville det politiske livet i de kapitalistiske landene ha sett helt annerledes ut i dag. Vi kjenner til at borgerskapet i imperialismens epoke av all kraft streber i retning av å beskjære og likvidere de demokratiske frihetene, innskrenke de representative organenes makt, særlig nasjonalforsamlingens makt, og kvele alt demokratisk og progressivt i kulturen i de kapitalistiske land. Bare en innbitt kamp fra de arbeidende massenes side med proletariatet i forreste rekke, kan holde disse folkefiendtlige bestrebelsene stangen. Under dagens vilkår kan denne kampen oppvise betydelige resultater, den kan verne freden, demokratiet og den nasjonale suverenitet og sperre veien for fascismens, reaksjonens og krigens krefter.

Jo mer hårdnakket de undertrykte klassene fører sin kamp mot utbytterne, og jo større framgang de har i motstandskampen mot undertrykkerne, dess hurtigere bryter som regel framsteget seg vei på alle områdene av samfunnslivet.

Den sosiale revolusjon

Klassekampens rolle som drivkraft i utbyttersamfunnets utvikling kommer særlig klart til uttrykk i de epokene da den ene økonomiske samfunnsformasjon avløses av en annen, det vil si i epoker med sosiale revolusjoner.

Konflikten mellom produktivkreftene og produksjonsforholdene, som er det økonomiske grunnlaget for den sosiale revolusjon, modnes fram langsamt og gradvis, gjennom evolusjon innenfor den gamle produksjonsmåten. Men for å løse denne konflikten trengs det en grunnleggende omdannelse av de herskende produksjonsforholdene. En slik omdannelse kan aldri komme ved gradvise forandringer. For selv når disse forholdene ikke lenger tilsvare produktivkreftenes nivå, er de likevel knyttet uatskillelig sammen med de herskende klassenes interesser. Disse klassene kan fortsette å leve sitt snylterliv og beholde sin privilegerte stilling bare så lenge den herskende eiendomsformen i vedkommende samfunn blir stående urørt, men ikke lenger. Imidlertid har ikke en eneste utbytterklasse noen gang gitt avkall på sin eiendom, grunnlaget for sin privilegerte stilling, frivillig — og de vil heller aldri komme til å gjøre det.

Men den overlevde herskende klassen er ikke simpelthen en

¹ V. I. Lenin: «Prinsipielle spørsmål i valgkampanjen», i: Verker, 4. russiske utgave, bd. 17, s. 368.

gruppe mennesker med interesser som skiller seg fra hele samfunnets interesser ellers. Den er også en organisert kraft som har sittet ved makten lenge. Den herskende klassen holder et mektig tvangsapparat i form av staten i sin hånd, og de har en politisk og ideologisk overbygning som vern om sine interesser. De gamle produksjonsforholdenes herskerstilling sikres av hele det apparat for økonomisk, politisk og åndelig herredømme som ligger i hendene på den klassen som har makten. Skal disse forholdene avløses av nye, kan det følgelig ikke skje gjennom evolusjon, men ved en revolusjon, som feier vekk alle hindringene for utviklingen av nye økonomiske forhold — og i første rekke de overlevde klassenes politiske herredømme.

Skal en slik *sosial revolusjon* kunne gjennomføres, trengs det besluttet kamp fra de undertrykte klassenes side. Revolusjonens grunnspørsmål er spørsmålet om den politiske makt, det er spørsmålet om å få makten over i hendene på den klassen som er eksponent for de nye produksjonsforholdene. Den nye politiske makt er samtidig også den kraft som fullbyrder de forandringene som har vokst fram til modning innenfor de økonomiske og sosiale forholdene i samfunnet.

Men ikke enhver politisk omveltning er en revolusjon. En omveltning som har til mål å gjenreise et overlevd system og utlevde samfunnstilstander, er det motsatte av en revolusjon — kontra-revolusjon. Den fører ikke til noe framsteg, men til stagnasjon, til en samfunnsbevegelse bakover, — og den mangedobler menneskenes ofre og lidelser til fånyttes.

Overgangen fra en formasjon til en annen og høyere formasjon er i siste instans avhengig av produktivkreftenes utvikling, men en må ikke oppfatte dette dithen at den sosiale revolusjonen alltid vil begynne i land med høyt teknisk nivå og arbeidsproduktivitet. I kapitalismens høyeste, imperialistiske stadium er det kapitalistiske system i sin helhet allerede modent for overgangen til sosialismen, og derfor kan den sosialistiske revolusjon også foregå først i svakere utviklede land, under forutsetning av at de sosiale og politiske motsetningsforholdene er blitt tilstrekkelig skjerpet i disse landene. Denne Lenins konklusjon skal vi komme nærmere inn på i seinere deler av boken, — som kjent er den blitt bekreftet av historisk praksis.

De sosiale revolusjonenes karakter og drivkreftene i dem

Historien kan oppvise forskjellige sosiale revolusjoner. De skiller seg fra hverandre i karakter og når det gjelder drivkreftene i dem.

Med en revolusjons karakter menes dens objektive innhold, dvs. essensen i de sosiale motsetningsforholdene som den løser og hvilken samfunnsordning den oppretter. Revolusjonen i 1789 i Frankrike var etter sin karakter en borgerlig revolusjon, for den hadde til oppgave å avskaffe føydalforholdene og å opprette den kapitalistiske samfunnsordningen. Oktoberrevolusjonen i 1917 i Russland hadde til mål å avskaffe de kapitalistiske forholdene og å opprette sosialistiske forhold. Den var altså etter sin karakter en sosialistisk revolusjon.

Drivkreftene i en revolusjon er de klassene som gjennomfører revolusjonen. Hvilke klasser det er som gjennomfører revolusjonen, avhenger av de konkrete historiske vilkår som revolusjonen foregår under. Dette er grunnen til at revolusjoner av samme type og samme karakter ikke så sjelden avviker fra hverandre når det gjelder drivkreftene i dem. Drivkreftene i de borgerlige revolusjonene som ble fullført i de vesteuropeiske landene i det 17. og 18. årh. for eksempel, var ved siden av borgerskapet også bøndene, de fattige lagene av bybefolkningen og de småborgerlige lagene. Leder, hegemon i disse revolusjonene var borgerskapet. Men i Russland i revolusjonen 1905—1907 og i den borgerlig-demokratiske (februar) revolusjonen i 1917 gikk borgerskapet — som var blitt skremt av det revolusjonære proletariatets kamp — over til å bli en reaksjonær kraft og var verken hegemon eller drivkraft. Her ble den borgerlig-demokratiske revolusjonen gjennomført av arbeiderklassen og bøndene.

De sosiale revolusjonenes skapende rolle

De herskende klassene er besatt av en panisk redsel for revolusjonen og søker å framstille den som et blodig uhyre, som en blindt virkende, ødeleggende kraft, som bare fører til død, forfall og lidelse.

Hva angår offer, blod og menneskelige lidelser, så har historien mer enn nok av eksempler på det i den lange tiden som utbyttersystemet har drevet sin undertrykkelse og utbytning av de arbeidende mennesker. Det gjelder også de periodene da disse samfunnsordningene utviklet seg evolusjonært. I mange lands historie er for eksempel beretningene som forteller om hva som foregikk da en sentral stat ble skapt til avløsning av de oppsplittede små føydal-fyrstedømmene, skrevet med blod. Og likeså har kapitalismen til og med i sitt evolusjonære utviklingsstadium kostet menneskeheten langt flere lidelser og offer enn enhver sosial revolusjon. En kan bare tenke på verdenskrigene, på de bestialske fascistiske terrorhandlingene, på grusomhetene de imperialistiske maktene har gjort seg skyldig i i kolonilandene. Når en først skal tale om offer og

lidelser, må en framfor alt være oppmerksom på at den sosiale revolusjon nettopp forkorter lidelsene, når historiens utvikling setter den på dagsordenen. Og omvendt — dersom en framvokst revolusjon fordrøyes, da krever det antagonistiske klassesamfunnet en langt større blodig tribut av menneskeheten.

Dette betyr selvsagt ikke at den sosiale revolusjon kan løpe av uten offer. Revolusjonen er klassekampens kulminasjonspunkt, dens høydepunkt. En revolusjon er ikke tenkelig uten at de overlevde klassenes motstand må brytes, og disse klassene viker vanligvis ikke tilbake for voldsbruk. Men oppstander og blodige barrikadekamper er slett ikke hele innholdet i den sosiale revolusjon. Slike kampformer er noe som kjennetegner bare enkelte etapper av revolusjonen (for den politiske revolusjon, for kampen for å underkvinge kontrarevolusjonen osv.).

Men også i tilfelle hvor den væpnende kamp som følge av konkrete historiske forutsetninger har spilt en stor rolle i den sosiale revolusjon, har den ikke vært noe mål i seg selv. Det viktigste i enhver sosial revolusjon er å skape vilkår for at samfunnet skal gjøre raske framsteg. I likhet med kirurgens kniv fjerner den sosiale revolusjonen alt som hindrer den videre utvikling av samfunnsorganismen, det som avler stagnasjon og sosial elendighet.

Men revolusjonen består ikke bare i at alt utlevd og overlevd, alt råttent og det som hindrer bevegelsen framover blir ryddet vekk. I stedet for de samfunnstilstandene og samfunnsforholdene som er tilintetgjort, skaper den nye, framskredne tilstander og forhold. Særlig den sosialistiske revolusjonen kjennetegnes ved at den løser disse oppgavene —, og det skal vi komme tilbake til seinere i boken.

På den annen side innebærer den omveltningen som fullbyrdes ved den sosiale revolusjon, slett ikke at hele det gamle samfunnet negeres fullstendig; den betyr ikke at man kaster vrak på alle vinningene som er gjort under dette samfunnet. Hvis det var forholdet, ville en slett ikke kunne tenke seg noen samfunnsutvikling i det hele tatt. For da måtte samfunnet begynne på nytt ut fra intet for hver ny sosial revolusjon, og menneskeheten ville ikke stige høyere enn ur-samfunnets nivå. Den sosiale revolusjon rydder ikke vekk alt i det gamle samfunnet, men bare det som er foreldet og står i veien for framsteget. Alt det andre blir stående, det blir tatt hånd om og videreutviklet. Dette gjelder i første rekke produktivkreftene, men også i meget stor utstrekning åndskulturen — vitenskap, litteratur og kunst, i den utstrekning de ikke er direkte knyttet sammen med forsvaret av de gamle tilstandene, med de utlevde klassenes ideologi.

Revolusjonene er perioder da kampen mellom klassene tilspises til det ytterste. I disse periodene gjør folkemassenes bevissthet,

vilje og entusiasme seg gjeldende med særlig sterk virkning. Aldri ellers, sa Lenin, evner folkets masse å opptre så aktivt som skapere av nye samfunnstilstander som under revolusjonen. Dette gir en sterk impuls til samfunnsutviklingen, det påskynder tempoet på framstegets vei — en energisk impuls som har varig virkning. Nettopp av denne grunn kalte Marx revolusjonene «historiens lokomotiver».

Altså — klassekampen er hoveddrivkraften i den historiske prosess i det antagonistiske klassesamfunn — i evolusjonære så vel som revolusjonære utviklingsperioder.

Av dette følger: Alle som søker å tildekke klassemotsetningene og å begrense de arbeidende klassers kamp, og den som vil innskrenke og svekke denne kampen og preker klassefred, han er en fiende av framsteget, — han forsvarer stagnasjon og reaksjon selv om han pynter på det med aldri så vakre ord. Et slikt standpunkt er ikke brukbart for arbeiderne og heller ikke for et progressivt menneske, som ser at de har til oppgave å utfolde de undertrykte klassenes kamp mot utbytterne. For denne kampen er i pakt med både de nærmeste og de framtidige oppgavene som samfunnet står overfor — den er i pakt med samfunnsflertallets interesser og fremmer dem.

4. Grunnformene for proletariatets klassekamp

Proletariatets klassekamp utfolder seg i forskjellige former: den økonomiske, politiske og ideologiske kamp.

Den økonomiske kampen

Økonomisk kamp kalles arbeidernes kamp for å bedre sine leve- og arbeidsvilkår, det vil si for høyere arbeidslønn, kortere arbeidsdag osv. Den metoden i den økonomiske kampen som er mest vanlig brukt, er at arbeiderne stiller krav, og så går til streik dersom kravene ikke imøtekommes. Til forsvar for sine økonomiske interesser skaper arbeiderklassen fagforeninger, hjelpekasser og andre innretninger.

Selv for den mest tilbakeliggende arbeider er det klart at det er nødvendig å forsvare sine mest nærliggende økonomiske interesser. Derfor er det opprinnelige utgangspunktet for arbeiderbevegelsen nettopp den økonomiske kampen. Men det betyr ikke samtidig at den økonomiske kampen er en overlevd fase i den proletariske klassekampen. Kampen for å få gjennom økonomiske krav spiller en stor rolle også under de vilkår som hersker i dag, —

selv i de landene der det eksisterer en sterk og godt organisert arbeiderbevegelse.

For det første gir den økonomiske kamp visse muligheter til å bedre arbeiderklassens stilling allerede under kapitalismen. Om dette vitner erfaringene fra en rekke land der arbeiderne har tvunget borgerskapet til å gjøre betydelige innrømmelser. Kommunistene — de mest konsekvente forkjempere for arbeiderklassens og alle arbeidendes interesser — ofrer derfor stor kraft og oppmerksomhet på å organisere proletariatets økonomiske kamp.

For det annet er kampen for å gjennomføre massenes økonomiske krav den kampformen som er lettest forståelig, den setter de bredeste lag av arbeiderne i bevegelse. Denne kampen er for dem en nødvendig skole i kamp mot kapitalismen og bibringer dem klassebevissthet. Den økonomiske kampen er på mange måter et utgangspunkt for framgang for arbeiderbevegelsens høyere former.

Men den økonomiske kampen har likevel sine helt bestemte grenser: Den rører ikke ved grunnlaget for den kapitalistiske samfunnsordningen, og derfor kan ikke denne kampen hjelpe arbeiderne til å realisere sine grunnleggende økonomiske interesser, sin frigjøring fra utbytningen. Dessuten kan resultatene som er oppnådd i den økonomiske kampen, aldri være varige dersom de ikke forankres av politiske vinninger. Borgerskapet utnytter enhver mulighet til å trekke tilbake igjen de innrømmelsene de har vært tvunget til å gi, og å gå over til angrep på arbeiderklassens økonomiske interesser.

Derfor har marxismen-leninismen den oppfatning, at arbeiderklassen ikke kan vinne noen seier av betydning der arbeidernes kamp er begrenset til nakne kampen for de umiddelbare økonomiske interesser.

Proletariatets egentlige klassekamp begynner der hvor den går ut over de trange rammene for forsvaret av arbeidernes økonomiske dagsinteresser og vokser over i politisk kamp. Det som må til for at dette skal skje, er at de mest framskredne målsmenn for arbeiderklassen i hele landet tar opp kampen «mot hele kapitalistklassen og mot den regjering som støtter denne klassen.»¹

Den ideologiske kampen

Arbeiderklassens som enhver annen klasses kamp får impulser fra og drives framover av klassens interesser. Disse interessene er et produkt av de økonomiske forholdene i det kapitalistiske samfunnet, som dømmer arbeiderklassen til stillingen som utbyttet,

¹ V. I. Lenin: «Vår nærmeste oppgave», i: Verker, 4. russiske utgave, bd. 4, s. 209.

undertrykt klasse med dårlige levekår. Arbeidernes klasseinteresser er ikke utpønsket av en eller annen teoretiker eller et eller annet parti, de eksisterer objektivt.

Men det betyr ikke at arbeiderklassen er blitt seg sine interesser bevisst med ett slag, på automatisk vis. Selvsagt framkaller proletarietets livsvilkår en bestemt innstilling hos enhver arbeider. Arbeideren støter stadig vekk på urettferd og økonomisk og sosial ulikhet. Dette avler utilfredshet, spontan protest og opprørhet. Men slike følelser alene kan ennå ikke kalles klassebevissthet. Klassebevisstheten har Lenin definert på følgende vis: «... arbeidernes erkjennelse av at det eneste midlet som kan bedre deres stilling og føre til deres frigjøring, er kampen mot kapitalist- og arbeidskjøperklassen... Altså innebærer arbeidernes klassebevissthet den erkjennelse at alle arbeiderne i et land har de samme interessene, at de må stå solidariske, at de utgjør en enhetlig klasse som skiller seg fra alle de andre samfunnsklassene. Endelig betyr arbeidernes klassebevissthet erkjennelsen av at de for å nå sine mål må vinne innflytelse på statssakene...»¹

Men en slik bevissthet vokser ikke fram av seg selv hos arbeiderne.

Særlig er det ikke så helt enkelt for en arbeider å oppfatte seg selv som representant for en særskilt klasse. En murer og en lokomotivfører, en fagutdannet dreier og en ulært grovarbeider, en gruvearbeider og en landarbeider skiller seg jo fra hverandre når det gjelder arbeidsvilkår og ikke så sjelden også når det gjelder levekår. Det forteller mye i denne forbindelsen, og det var ikke tilfeldig at arbeiderbevegelsen i mange land har måttet gjennomløpe et stadium med laugsorganisasjoner, der hovedprinsippet for sammenslutningen var det snevre fagområdet, yrket. På jernbanen f. eks. organiserte konduktørene, fyrbøterne og linjearbeiderne seg i atskilte fagforeninger. Målet for fagforeningene innskrenket seg ofte til kamp for innrømmelser til sine «egne» arbeidere på bekostning av andre arbeidere.

Men ikke bare dette har lagt vansker i veien for utviklingen av klassebevisstheten. Arbeideren har ikke alltid en riktig oppfatning av sin undertrykte stilling i det kapitalistiske samfunn. Han kan f. eks. oppfatte denne stillingen som et resultat av personlig vanhell. I et slikt tilfelle kan misnøyen arbeideren føler på grunn av sin stilling, ytre seg i forsøk på å klare seg oppover med alle mulige midler, «arbeide seg fram», selv om det skulle skje på bekostning av arbeidskameratene. For enkelte kan dette kanskje lykkes, men millioners skjebne fortsetter å være den samme for det.

Arbeidernes spontane protest kan også ta seg utløp i feilaktig

¹ V. I. Lenin: «Utkast til program for det sosialdemokratiske parti med forklaringer», i samme verk som ovenfor, bd. 2, s. 96.

retning, slik at den ikke rammer deres virkelige motstandere. I den industrielle revolusjons periode f. eks. (18.—19. århundre) fikk «maskinstormer»-bevegelsen (ludditene) stor utbredelse blant arbeiderne. Arbeiderne så for sine øyne hvordan innføringen av maskiner i produksjonen forverret deres stilling. Men arbeiderne evnet ennå ikke å forstå at røttene til ondet ligger i maskinene selv, men i det faktum at det er kapitalistene som nyttiggjør seg dem og bruker dem til å forsterke utbytningen og utarming av de arbeidende.

Også en ting til hemmer arbeidernes egen erkjennelse av sine klasseinteresser, nemlig at de står under fordervelig innflytelse fra borgerlig ideologi og borgerlig propaganda, — en propaganda som borgerskapet har anrettet spesielt for å forvirre de arbeidende. Særlig kan utformingen av klassebevisstheten hos arbeiderne hemmes fordi man søker å utbre blant dem den påstanden at utbyttersystemene er evige og urokkelige, at det er mulig å oppnå en bedring av arbeidernes stilling ved overenskomster og kompromisser med borgerskapet. Videre søker man blant arbeiderne å spre tanken om fiendskap mellom nasjonene, en idé som spekulerer i splittelse blant arbeiderne osv.

Utformingen av den proletariske klassebevisstheten er altså en komplisert prosess. Den foregår fortere eller langsommere, lettere eller vanskeligere alt etter de konkrete vilkårene i hvert enkelt land. I enkelte land er denne prosessen blitt slepende etter. I disse landene er proletariatet fremdeles bare en «klasse i seg selv» — for å bruke det uttrykket av Marx som vi har nevnt tidligere i boken — men ennå ikke en «klasse for seg», med bevisstheten om at den er en særskilt klasse som har forstått hva som er dens grunnleggende interesse.

Den beste skole for arbeidernes klassebevissthet er den daglige kampen, også kampen for de umiddelbare interessene. Men dette er ikke tilstrekkelig. For at arbeiderklassens klassebevissthet skal nå opp på et høyere trinn, behøves det en særskilt form for kamp, nemlig den ideologiske kamp.

Til arbeidernes ideologiske kamp hører fremfor alt utarbeidelsen av den verdensanskuelsen, den vitenskapelige teori som peker på veien til frigjøring for arbeiderne. Arbeiderklassens kamp for sine umiddelbare interesser, og særlig den faglige kamp, er ikke i seg selv nok til å kunne frambringe sosialistiske oppfatninger. Sosialismens lære kunne bare skapes på grunnlag av de mest framskredne filosofiske, økonomiske og politiske teorier. Denne oppgaven ble løst av de store lærde Marx og Engels, som knyttet hele sitt liv og sitt skapende virke til arbeiderklassens frigjøringskamp. De skapte den læren som med vitenskapelig eksakthet begrunner arbeiderklassens grunnleggende interesse: nødvendigheten av arbeider-

dernes frigjøring fra utbytning, veiene for å nå dette målet — revolusjonær tilintetgjørelse av kapitalismen og opprettelse av sosialismen, og endelig grunnlaget for arbeiderbevegelsens taktikk.

Men den arbeiderklassens vitenskapelige verdensanskuelse som Marx og Engels har skapt, er ingen samling ferdige svar på spørsmålet som arbeidsfolk kan komme til å stå overfor i alle påfølgende etapper av historien, under nye vilkår, i nye situasjoner. Skal denne verdensanskuelsen stadig holde seg som et skarpslipt våpen i arbeiderklassens kamp for å opprette et sosialistisk samfunn, må den stadig konkretiseres, videreutvikles og berikes av vitenskapens nye erkjennelser og de nye erfaringene i millionmassenes klassekamp. Et slikt skapende teoretisk arbeid var, er og vil alltid være en viktig oppgave for arbeiderklassens marxistisk-leninistiske partier i alle land.

Om arbeiderklassens vitenskapelige verdensoppfatning skal kunne spille en rolle i arbeiderklassens frigjøringskamp, må den vinne arbeidermassene for seg. Av dette følger med nødvendighet at den vitenskapelige verdensanskuelsen må tilføres arbeiderbevegelsen *utenfra*, det vil si fra et område utenfor den økonomiske kampen, utenfor den sfære som omfatter kampen mellom arbeiderne og arbeidsskjøpere. Denne oppgaven løser det marxistisk-leninistiske parti. Etter en definisjon av Lenin utgjør partiet foreningen av sosialismens idéer med arbeidernes massebevegelse.

En av de viktigste oppgavene i den ideologiske kampen er videre å verne arbeiderklassens sosialistiske verdensanskuelse i ren form under alle omstendigheter, — og ikke finne seg i at fiendene forfalsker den og dermed slår dette skarpe våpenet ut av proletariatets hender. Da marxismen-leninismen var blitt en mektig idémessig kraft, begynte som kjent arbeiderklassens fiender å angripe den ikke bare i fronten, men falt den også i ryggen — støttet på sine agentreir innenfor arbeiderbevegelsen. Påskuddet var å «forbedre» marxismen, men de lå stadig i selen for å forfalske den, gjøre den ufarlig for borgerskapet og verdiløs for arbeiderklassen. Dette er den innerste mening i den «teoretiske» virksomheten som drives av alle opportunistens avskygninger — reformistene og revisjonistene. Kampen mot dem er stående oppgave for alle bevisste arbeidere og særlig for de marxistisk-leninistiske partiene.

Men proletariatets ideologiske kamp er ikke uttømt med oppgaven å utvikle arbeidernes klassebevissthet og å propagere marxismen-leninismens idéer blant dem. Arbeiderklassen fører ikke sin frigjøringskamp alene, men i forbund med alle arbeidende som deres fortropp. Frigjøringen av de ikke-proletariske massene — bøndene, småborgerskapet og de intellektuelle — fra de borgerlige ideenes innflytelse, og å vinne disse lagene for de sosialistiske ideene er derfor nok en viktig oppgave i arbeidernes ideologiske kamp.

Den politiske kamp

Den høyeste formen for arbeidernes klassekamp er den politiske kamp.

Alt i og med forsvaret av sine økonomiske krav vinner proletariatet den erfaring at det er nødvendig å føre også politisk kamp. Kapitalistene har den borgerlige stat på sin side. Den hjelper dem til å forpurre og slå ned streiker, legge hindringer i veien for virksomheten i fagforeningene og andre arbeiderorganisasjoner osv. Livet selv bringer altså arbeiderne fram til at kampen må føres ikke bare mot «deres egne» kapitalister, men også mot den borgerlige stat, som forsvarer de interesser kapitalistklassen har som helhet.

På den annen side er en utviklet politisk kamp ikke mulig uten at arbeiderklassen eller dens mest framskredne del er gjennomsyret av klassebevissthet og har et riktig syn på arbeiderklassens interesser.

Arbeiderklassens politiske kamp omfatter hele det området av samfunnslivet som har sammenheng med forbindelsene med de andre klassene og lagene i det borgerlige samfunn, med den borgerlige stat og dens virksomhet. «Arbeiderklassens bevissthet,» skrev Lenin, «kan ikke være en riktig politisk bevissthet hvis ikke arbeiderne har lært å reagere på *alle mulige* tilfelle av vilkårlighet og undertrykking, vold og maktmisbruk, *uansett hvilke klasser* disse tilfellene rammer...»¹ Det forutsetter at forsvaret av arbeiderklassens interesser knyttes tett sammen med kampen for de demokratiske frihetene og rettighetene i videste forstand, kampen mot borgerskapets folkefiendtlige utenrikspolitikk — i mange land også med kampen for nasjonal uavhengighet osv.

Alle disse sidene ved arbeiderklassens politiske virksomhet er overlag viktig, særlig under de vilkårene som hersker i dag i verden. Men det ville ikke være riktig å begrense oppgavene i den politiske kampen bare til disse sidene. «Det er ikke bare slik,» skrev Lenin, «at klassekampen først blir virkelig, konsekvent, utviklet bare så sant den omfatter politikens område... Marxismen erkjenner klassekampen som fullstendig utviklet, som «landsomfattende» *bare* i tilfelle den foruten å omfatte politikken i sin alminnelighet utvider seg til å omfatte det vesentlige innenfor politikken, nemlig oppbygningen av statsmakten.»² Her ligger forskjellen mellom marxistene og de dusinliberale, som nok er villige til å godta klassekampen på politikens område, men bare med det forbehold at

¹ V. I. Lenin: «Hva må gjøres?», i: Verker i utvalg, norsk utgave, bd. 2, Oslo 1954, s. 64.

² V. I. Lenin: «Om det liberale og det marxistiske begrepet klassekamp. Notat.» I: Verker, 4. russiske utgave, bd. 19, s. 97/98.

arbeiderne ikke får lov til å kjempe for å styrte kapitalismen og erobre statsmakten.

Av det som her er sagt, blir det klart at enda om den marxistisk-leninistiske teori mener at den grunnleggende årsaken til enhver kamp mellom klassene er disse klassenes materielle, økonomiske interesser, så understreker den samtidig at politikken har forrang framfor økonomien, — og derfor mener den at den politiske form for arbeiderklassens kamp er den høyeste kampformen og at enhver klassekamp er en politisk kamp. Den økonomiske kamp og den ideologiske kamp har intet mål i seg selv, — begge har sin egen store betydning, men både den ene og den andre er underordnet arbeidernes høyere politiske mål og oppgaver, deres politiske kamp; for bare den politiske kamp kan trygge arbeiderklassens grunnleggende økonomiske interesse — frigjøringen fra utbytning.

Den politiske kampen fører arbeiderklassen med de forskjelligste metoder alt etter det stillingen krever — fra og med demonstrasjoner, politiske streiker (det vil si streiker for å få gjennomført et politisk krav), under valgkamp og kamper innenfor nasjonalforsamlingene helt fram til væpnet oppstand. Målene og metodene i den politiske kampen krever andre, høyere former for arbeiderklassens organisering — framfor alt stiller de krav om at det må eksistere et proletariatets politiske parti. Erfaringen har vist at slike partier oppstår lovmessig i arbeiderbevegelsens historie. Men den politiske kampen krever at arbeiderklassen og alle arbeidende slutter kreftene sammen ikke bare i nasjonalt, men også i internasjonalt omfang.

Den proletariske revolusjon

Det høyeste trinnet i den proletariske klassekampen er revolusjonen.

Kommunismens fiender framstiller den proletariske revolusjon som en omveltning som settes i verk og gjennomføres av en liten gruppe kommunistiske «sammensvorne». Dette er en ondsinnet løgn. Marxismen-leninismen anerkjenner ikke en taktikk som går ut på «palassrevolusjoner», kupp, makterobring av et lite mindretall. Dette framgår logisk av den marxistiske oppfatning av samfunnsprosessen.

For årsakene til de sosiale revolusjonene ligger i siste instans i samfunnets materielle livsvilkår, i konflikten mellom produktivkreftene og produksjonsforholdene. Denne konflikten kommer til uttrykk i sammenstøt mellom veldige menneskemasser, sammenstøt mellom klassene — som reiser seg til kamp av objektive årsaker uavhengig av enkelte personers, gruppers og endatil partiers vilje.

Det kommunistiske parti organiserer massenes aksjoner, det opptrer som fører for massene, men det prøver ikke å gjennomføre revolusjonen «istedenfor massene», av egen kraft.

Arbeiderklassens sosialistiske revolusjon skiller seg fra alle tidligere sosiale revolusjoner ved en rekke vesentlige særdrag. Det viktigste særdraget er at alle tidligere revolusjoner bare har ført til at én form for utbytning er trådt i stedet for en annen form, mens den sosialistiske revolusjon gjør slutt på enhver utbytning og til sjuende og sist fører til at klassene oppheves. Den er den mest dyptgripende omveltning som historien kjenner, den om-danner samfunnsrelasjonene fullstendig, fra øverst til nederst. Den sosialistiske revolusjon setter punktum for classesamfunnets tusen-årige utbytningshistorie. Den frigjør samfunnet fra alle former for undertrykkelse og er innledningen til en epoke med sant brorskap og likhet mellom menneskene, epoken med evig fred på jorden og fullstendig sosial regenerasjon for menneskeheten. Det er det store allmennmenneskelige innhold i den proletariske revolusjon. Den er en særdeles viktig vending i menneskehetens utvikling.

Den sosialistiske revolusjons karakter bestemmer den nye rollen som folkemassene får i den revolusjonære omveltningen. De arbeidende massene har tatt aktiv del også i de tidligere revolusjonene, rettet mot slaveeierne og føydalherrene. Men der spilte de rollen bare som elementær støtkraft, som banet veien til makten for en ny utbytterklasse. Resultatet av den revolusjonære omveltningen ble jo bare at én form for utbytning ble avløst av en annen.

I arbeiderklassens revolusjon er forholdet helt annerledes. Her spiller arbeiderne, som utgjør en betydelig (i mange land den største) del av de arbeidende massene, ikke bare rollen som støtkraft, men også som hegemon. Den mobiliserer massene og leder dem i revolusjonen. Arbeiderklassens seier fører til at enhver utbytning blir fullstendig avskaffet, til å frigjøre alle arbeidende fra enhver form for undertrykkelse.

Den proletariske revolusjon er følgelig de arbeidende massenes revolusjon — de arbeidende massene gjennomfører *sin egen* revolusjon. Det er derfor ikke underlig at de arbeidende under selve gangen i den sosialistiske revolusjon viser en veldig skapende evne og frambringer fremragende ledere og revolusjonære. De skaper nye former for makt, som skiller seg fra alle andre former som historien kjenner. Eksempler på dette har vi i de sosialistiske revolusjonene i Russland, Kina og i alle folkedemokratiske land.

I hvert enkelt kapitalistisk land omfatter den sosialistiske revolusjon en temmelig lang overgangsperiode fra kapitalismen til sosialismen. Revolusjonen innledes med den politiske revolusjon, det vil si med at arbeiderklassen erobrer statsmakten. Bare ved at arbeider-

klassen oppretter sin egen makt kan overgangen fra kapitalismen til sosialismen fullføres.

Den sosialistiske revolusjon har til historisk bestemmelse å avskaffe den kapitalistiske privateiendommen og de kapitalistiske produksjonsforholdene og å erstatte dem med samfunnsmessig, sosialistisk eie av produksjonsmidlene og sosialistiske produksjonsforhold. Men dette er ikke mulig så lenge borgerskapet sitter med makten. Den borgerlige stat er hovedhindringen for omdannelsen av de kapitalistiske forholdene. Den tjener utbytterne og verner deres eiendom. For å kunne ekspropriere de herskende klassene og overgi deres eiendom i hele samfunnets hender, må en ta fra kapitalistene statsmakten og opprette det arbeidende folkets makt. Borgerkapets stat må erstattes av de arbeidendes stat.

Å skape en slik stat er nødvendig også av den grunn at arbeiderklassen ikke kan løse oppgavene i det veldige skaperverket som den sosialistiske revolusjonen må reise, uten ved hjelp av en statsmakt.

Opgavene som de tidligere revolusjonene hadde å gjennomføre, var stort sett tilintetgjøringsarbeid. Det kan en tydelig se når det f.eks. gjelder de borgerlige revolusjonene. Målet for disse revolusjonene var framfor alt å feie vekk de føydale forholdene og derved fjerne de lenkene som det gamle samfunnet la på utviklingen av produksjonen, og å åpne veien for kapitalismens videre vekst. Med dette hadde den borgerlige revolusjonen stort sett fylt sin oppgave. Kapitalismens økonomiske forhold var jo for lenge siden vokst fram innenfor selve føydalsystemet og hadde utviklet seg videre innenfor dette samfunnets rammer. Dette var mulig fordi både den borgerlige og den føydale eiendom er bare to avarter av en og samme *privateiendom*. Det besto nok motsigelser mellom dem innbyrdes, men ikke verre enn at de midlertidig kunne komme ut av det med hverandre.

Også den sosialistiske revolusjon har til oppgave å fjerne foreldede forhold, kapitalistiske forhold — og i tillegg til det også ofte føydale forhold, som har holdt seg i form av mer eller mindre sterke overlevninger. Foruten oppgaven som går ut på å rive ned, har denne revolusjonen dessuten konstruktive samfunnsøkonomiske oppgaver som er veldige i omfang og uhyre kompliserte, — og disse oppgavene er hovedinnholdet i denne revolusjonen.

De sosialistiske forholdene kan ikke utforme seg innenfor kapitalismen. De oppstår først *etter at* arbeiderklassen har tatt makten, når de arbeidendes stat har nasjonalisert kapitalistenes eie av produksjonsmidlene, fabrikkene, verkene, gruvene, transportmidlene, bankene osv. og gjort dem til samfunnsmessig, sosialistisk eiendom. Selvsagt kan dette gjennomføres bare så sant makten er gått over i arbeiderklassens hender.

Men nasjonaliseringen av kapitalistenes eiendom er bare begynnelsen av de revolusjonære omveltningene som arbeiderklassen fullbyrder. For å kunne gå over til sosialismen må en utvide de sosialistiske økonomiske forholdene til å omfatte hele folkehusholdningen, organisere folkets økonomiske liv slik at det blir noe helt nytt, innføre en planøkonomi, omforme de sosiale og politiske forholdene på grunnlag av sosialistiske prinsipper og løse innfløkte oppgaver på kulturens og opplysningens område. Alt dette er et veldig arbeid av nyskapende karakter, og den sosialistiske staten spiller en uhyre viktig rolle når det gjelder å realisere disse oppgavene. Den er de arbeidendes viktigste redskap i arbeidet med å opprette sosialismen og seinere kommunismen. Å hevde at man kan opprette sosialismen selv om en lar borgerskapet sitte med den politiske makt, slik opportunistene gjør, er et bedrag mot menneskene og sprer farlige illusjoner blant dem.

Arbeiderklassens politiske revolusjon kan foregå i forskjellige former. Den kan gjennomføres ved en væpnet oppstand, slik som tilfellet var i Russland i oktober 1917. Under særskilt gunstige omstendigheter er det også mulig at makten kan gå over til folket fredelig, uten at det behøves en væpnet oppstand og borgerkrig. Men hvilke former den proletariske revolusjon enn foregår i, så er den alltid og i alle tilfelle klassekampens høyeste utviklingstrinn. Som resultat av revolusjonen opprettes proletariatets diktatur, de arbeidendes makt under arbeiderklassens ledelse.

Etter at arbeiderklassen har erobret makten, står den overfor spørsmålet hva som skal gjøres med det gamle statsapparatet, med politiet, retts- og forvaltningsorganene osv. I de tidligere revolusjonene tilpasset den nye klassen som kom til makten, det gamle statsapparatet til sine egne behov og regjerte så videre ved hjelp av det samme apparatet. Dette var mulig fordi det som skjedde i disse revolusjonene bare var at den ene utbytterklassens herredømme ble erstattet av en ny utbytterklassens herredømme.

Arbeiderklassen kan ikke følge dette mønsteret. Politiet, gendarmeriet, armeen, domstolene og de andre statsorganene som gjennom århundrer har tjent utbytterklassene, kan ikke rett og slett gå over til å gjøre tjeneste for de som tidligere har vært undertrykt av dem. Statsapparatet kan ikke stilles på linje med et vanlig teknisk maskineri som forholder seg likegyldig til hvem som betjener det. En kan ikke helt enkelt bytte inn nye *maskinister* som på et lokomotiv. Det borgerlige statsmaskineriet er av en slik art at arbeiderklassen ikke kan bruke det. Det borgerlige statsapparatet er sammensatt og har en struktur som er tilpasset den grunnleggende funksjon som dette statsapparatet har i denne staten, nemlig å sørge for å holde de arbeidende under borgerskapets kommando. Derfor sa Marx også at alle tidligere revolusjoner bare hadde ut-

bedret det gamle statsmaskineriet, — mens arbeiderrevolusjonen har til oppgave å bryte ned det gamle statsmaskineriet og erstatte det med sin egen stat, den proletariske stat.

Det er viktig at det skapes et nytt statsapparat også fordi det hjelper til med å trekke folkemassene over på arbeiderklassens side. Befolkningen kommer stadig i berøring med maktorganene. Når de arbeidende ser at det i statsapparatet sitter arbeidsfolk som er utgått fra folkets rekker, når de ser at statsorganene tar sikte på å tilfredsstille de arbeidendes brennende behov og ikke rikfolkenes, så er dette bedre enn noe agitasjonsmiddel i arbeidet med å gjøre det klart for massene at den nye makten er folkets egen makt.

Hvordan det gamle statsapparatet skal tilintetgjøres, avhenger av mange omstendigheter, særlig om revolusjonen blir voldelig eller fredelig. Men under alle omstendigheter er og blir det den aller viktigste oppgaven for den proletariske revolusjon å tilintetgjøre det gamle apparatet for statsmakten og å opprette et nytt.

Arbeiderklassen og bare den kan være den viktigste og avgjørende kraften i den sosialistiske revolusjon. Men den gjennomfører ikke revolusjonen alene. Arbeiderklassens interesser faller sammen med alle arbeidende lags interesser, det vil si med interessene til det overveldende flertall av befolkningen. Derfor er det mulig for arbeiderklassen i egenskap av hegemon i revolusjonen å slutte forbund med de arbeidende massene.

I hele sin masse støtter ikke arbeiderklassens forbundsfeller parolen om en sosialistisk revolusjon og opprettelsen av proletariatets diktatur med én gang, men litt etter litt. Historiens erfaringer vitner om at den proletariske revolusjon kan vokse ut av den borgerlig-demokratiske revolusjon, av de undertrykte folkenes nasjonale frigjøringskamp, og av den antifacistiske, anti-imperialistiske frigjøringskampen.

Den proletariske revolusjon stiller veldige krav til arbeiderklassens partier. En besluttsom og klok ledelse av massenes kamp fra de marxistiske partienes side er et av hovedvilkårene for seier i den proletariske revolusjon.

Epoken med de sosialistiske revolusjonene opptar en hel epoke i menneskehetens utvikling. Før eller seinere vil de sosialistiske revolusjonene komme i alle folk og land. De proletariske revolusjonene antar spesifikke former i de ymse land alt etter de konkrete historiske vilkårene, nasjonale særdrag og tradisjoner. Men i alle land er de sosialistiske revolusjonene underlagt allmenne lovmessigheter, og disse allmenne lovmessighetene har den marxistisk-leninistiske teorien avdekket.

KAPITEL 6

Folkemassenes rolle og personlighetens rolle i historien

Utbytterklassenes ideologer legger særlig vinn på å forvrengne spørsmålet om den rolle som folkemassene og personligheten spiller i historien. De har det travelt med å begrunne den «rett» som angivelig tilkommer et meget lite mindretall til å undertrykke flertallet, og derfor har de alltid vært i sving for å redusere folkemassenes betydning i samfunnslivet og samfunnsutviklingen. De framstiller det jevne folk, de arbeidende massene som en ubegavet hop, som ifølge sitt indre vesen er bestemt til å underkaste seg andres vilje uten motstand og lydige å finne seg i nød og fornedrelse.

For folk som forfekter slike standpunkter, er folkemassene ikke annet enn passive objekter i historietutviklingen, uten evne til selvstendig tenkning og derfor bare et medium for «store menneskers» vilje, dvs. for konger, feltherrer, lovmakere osv. Slike subjektivistiske teorier er en rettferdiggjøring av en samfunnsorden der et fåtall utbyttere undertrykker flertallet av befolkningen, og ikke bare det — de begrunner også en innenrikspolitikk som tar sikte på å likvidere demokratiet og opprette et fascistisk regime. Et slikt system, forsikrer de reaksjonære ideologene, gir de store personligheter mulighet til uhindret å «skape historie» uten innblanding fra de uvitende massene. Nettopp med slike argumenter var det nazistene og andre fascister begrunnet massenes rettsløshet og «førerens» allmakt.

Ved siden av den subjektivistiske oppfatningen av personlighetens rolle i historien finner en hos de borgerlige ideologene også en fatalistisk oppfatning, som sier at menneskene overhodet ikke har noen innflytelse på hendingenes gang. Særlig er fideistene hårdnakkede talsmenn for dette standpunktet. De hevder at samfunnets liv og utvikling er et resultat av guddommelig forutbestemmelse,

av en blind skjebne. «Mennesket spør, men Gud rår», — det er konsekvensen av denne oppfatningen.

Fatalismens teori — i likhet med den subjektivistiske teorien — vanvører folkemassenes rolle i samfunnsutviklingen. Begge går ut fra den feilaktige oppfatning at samfunnet utvikler seg uavhengig av de arbeidende millionmassenes virksomhet og kamp. Begge disse teoriene tjener hver på sitt vis utbytterklassens ideologiske mål, — tjener deres undertrykkelse av de arbeidende.

Den marxistiske teori har bevist at både de fatalistiske og de subjektivistiske forestillingene om historien er uriktige. Marxismen-leninismen har avdekket lovmessighetene i den historiske prosess og har nådd fram til den erkjennelsen at folkemassene er de viktigste bærerne av den historiske nødvendighet, — de er den *kraft* som spiller den *bestemmende rollen* i samfunnsutviklingen.

1. Folkemassene er historiens skapere

Folkemassene — det er i første rekke alle de klasser og sosiale lag som holder den samfunnsmessige produksjonen i gang og som lever av sitt eget arbeid, det vil si massene av arbeidende mennesker. Til sammen utgjør de størstedelen av samfunnet, det overveldende flertallet. Hvilke klasser og lag folkemassene konkret består av, avhenger av hvilken epoke og hvilken samfunnsformasjon det dreier seg om. En bør altså ikke bruke begrepet «folkemassene» uten til enhver tid å undersøke det på grunnlag av klassestandpunktet, — og samtidig må en bringe på det rene det konkrete klasseinnholdet i den bevegelsen folkemassene er med i.

*Folkemassenes produktionsvirksomhet —
det avgjørende vilkår for samfunnslivet
og dets utvikling*

Menneskenes produktionsvirksomhet kommer på første-plassen i samfunnslivet. Massene skaper arbeidsredskapene, forbedrer dem, samler opp arbeidserfaringer og leverer dem videre til neste generasjon. De produserer alle de materielle godene som samfunnet ikke kan være foruten en eneste dag.

I og med at nye økonomiske samfunnsformasjoner har avløst gamle, er det også skjedd et skifte i de klassene som driver direkte produktionsvirksomhet, — men det som er blitt stående, er at den produktionsvirksomheten de utfører, alltid har vært og er en ubetinget nødvendighet, grunnvilkåret for samfunnets eksistens. «Samme hvilke forandringer som har foregått innenfor de ikke-produserende

øverste lagene i samfunnet, så har samfunnet aldri kunnet leve uten en klasse av produsenter,» understreket Engels. «En slik klasse er altså nødvendig under alle omstendigheter — selv om den tid må komme da det ikke lenger vil dreie seg om en klasse av produsenter, men om et helt samfunn av produsenter.»¹

Det daglige arbeidet som millioner jevne mennesker utfører og som utvikler produksjonen, forsyner samfunnet ikke bare med det som trenges til å opprettholde samfunnets eksistens, men skaper også det materielle grunnlaget for den ene økonomiske samfunnsformasjons avløsning av den andre, — det vil si for en framskridende samfunnsutvikling, for framsteg i samfunnet.

Bare den produktionsvirksomheten folkemassene driver, er nok til å rettferdiggjøre det argument at folkemassene er de virkelige skaperne av historien. Men folkemassenes rolle i samfunnsutviklingen omfatter mer enn dette.

Folkemassene og politikken

Massene spiller en stor rolle i det politiske liv. Uten deres politiske virksomhet kan det overhodet ikke tenkes noen samfunnsutvikling, og særlig ingen sosiale revolusjoner. Samme hvilken klasse en revolusjon bringer til makten, er folkemassene alltid hoveddrivkraften i revolusjonen.

I revolusjonsperioden kommer folkemassenes skapende rolle til uttrykk særlig klart og iøynefallende. «Revolusjonene er de undertryktes og utbyttes feststunder,» skrev Lenin. «Aldri er folkets masse i stand til å opptre som en så aktiv skaper av nye samfunns-tilstander som under revolusjonene. I slike tider er folket i stand til å utrette mirakler.»²

En tilsvarende stor rolle spiller folkemassene i den nasjonale frigjøringsbevegelsen, når det gjelder å forsvare sitt land mot fremmede erobrere og i rettferdige kriger.

Utbytterklassene har alltid søkt å utgi seg for å være de eneste som forsvare de nasjonale interessene. Men kjensgjerningene viser at i stunder da nasjonene var i den største fare, kom redningen ikke fra den vesle utbytterklassen, men fra folket, fra massene, — de reiste seg med våpen i hånd for å forsvare hjemmets jord og kjempet oppofrende for sitt hjemlands uavhengighet.

Den selvforglemmende og oppofrende kampen som de russiske

¹ Friedrich Engels: «Nødvendige og overflødige samfunnsklasser», i: Karl Marx/Friedrich Engels: Kleine ökonomische Schriften, Dietz Verlag, Berlin 1955, s. 484.

² V. I. Lenin: «To slags taktikk», i: Verker i utvalg, norsk utgave, bd. 4, Oslo 1956, s. 85.

folkemassene førte, spilte den mest avgjørende rolle da det gjaldt å frigjøre Russland fra tartar-åket, og å jage Napoleons hærer ut av landet i 1812. Også mange andre land som har bevart sin nasjonale uavhengighet, kan takke de arbeidendes heltemot for det. Det gjelder f. eks. Italia, som gjennom lang tid led under fremmedåket, — og det samme er tilfelle med Bulgaria, Serbia, Hellas og andre Balkanland, som lå under tyrkerherredømmet osv.

Og i vår tid er det millionmassene av arbeidende mennesker som har reddet Europa fra fascismens åk og vunnet seier over fascismen. I denne historiske seieren har folkene i Sovjetunionen spilt en fremragende rolle. De bar hovedbyrden i kampen mot fascismen.

Det skyldes den oppofrende kampen fra folkemassene i de landene som lider under koloniundertrykkelse og avhengighet, at mange av disse landene alt har frigjort seg fra koloniåket, og at atter andre har slått inn på veien til frihet og nasjonal uavhengighet.

I historiens «fredelige» perioder trer ikke folkemassenes betydning så tydelig fram i det politiske liv innenfor utbyttersamfunnene. De herskende klassene tar i bruk alle mulige midler for fysisk og åndelig tvang — politiet og hæren, justisen og religionen, forvaltningsapparatet og skolen — for å søke å redusere folkemassenes rolle i politikken til et minimum, for å undertrykke deres politiske aktivitet eller lede den inn i baner som er ufarlige for disse klassene. Dette er et vesentlig trekk ved utbyttersystemene. Det kan lykkes snylterklassene å holde de arbeidende nede og å tilegne seg fruktene av deres arbeid bare så sant de greier å underordne massene under seg politisk, dersom de greier å sikre seg herredømmet i det politiske liv. Og de arbeidende massene på sin side kan ikke bli bestemmende i politikken før de har styrtet utbytternes makt.

Men dette betyr ikke at folkemassene ikke spiller noen rolle i det hele tatt under kapitalistenes herredømme eller under et annet utbytterherredømme. Politikken er et område hvor det utspilles en forbitret klassekamp, særlig kampen mellom utbytterne og de utbyttede. Utfallet av denne kampen avhenger ikke bare av de herskende klassenes vilje, men også av den hårdnakkethet og beslutsomhet som de arbeidende viser i forsvaret av sine interesser, av det faktiske styrkeforholdet i denne kampen.

Selv under kapitalistiske forhold kan folkemassene utøve en vesentlig innflytelse på de herskende klassenes politikk. De kan hindre de reaksjonære kreftene i å realisere sine folkefiendtlige planer og tvinge de herskende kretsene til å gjøre innrømmelser i en hel rekke viktige spørsmål i innen- og utenrikspolitikken. Denne dagskampen som de arbeidende fører på det politiske området, spiller — som vist i forrige kapitel — en stor rolle i samfunnsutviklingen.

Folkemassenes rolle i kulturutviklingen

Reaksjonens ideologer påstår at de arbeidende menneskene, det jevne folk, ikke har evnen til skapende virksomhet, — og i særskilt monn legger de seg i selen for å nedvurdere folkemassenes betydning i kulturutviklingen. Åndskulturen — sier disse folkene — er et resultat av skapende arbeid fra en «elite»s side, — og menneskeheten har enkelte få geniale mennesker å takke for at vitenskapen, litteraturen og kunsten har blomstret.

Overfladisk sett kan disse påstandene se ganske akseptable ut. En kan jo på så å si hvert eneste område av åndslivet nevne opp dusinvis av navn, som f. eks. Newton, Lomonossov og Einstein innenfor fysikken, Mendelejev og Butlerov innenfor kjemien, Darwin og Mitsjurin i biologien, Shakespeare og Tolstoj i litteraturen, Beethoven og Tsjajkovskij i musikken, — navn som har vært med å skape vår tids kultur.

Marxistene anerkjenner fullt ut at geniale personligheter i høyeste monn har vært med på å skape kulturen. Men de har også et klart blikk for at folkemassene, alle arbeidende mennesker, har ytet et uvurderlig bidrag til kulturutviklingen. For det er folkemassene som har skapt grunnlaget for hele menneskehetens åndskultur og vilkårene for framsteg i kultur.

Som kjent var litteraturen og kunsten gjennom lang tid en folkets kultur — skapt av folket — og utviklet seg utelukkende som et produkt av folkets egen kunstevne. De store epos, sagn, eventyr, legender, ordtak og viser skapt av folket var det grunnlaget som den profesjonelle litteraturen har hatt til utgangspunkt. På samme måten har folkets billedkunst og brukskunst sammen med folkelig arkitektur lagt grunnstenen for profesjonelle malere og arkitekter. Folkekunsten har fremdeles selvstendig kunstnerisk verdi den dag i dag. Den utgjør en utømmelig kilde til inspirasjon for diktere og kunstnere både tematisk og når det gjelder uttrykksmidler. Det er i folkekunsten at kunstens og litteraturens nasjonale form skapes og utvikles.

Folkets skapende ånd har også lagt grunnen til vitenskapen. Geniale vitenskapsmenn av i dag slår oss med undring når de oppdager nye energikilder og vidunderlig effektive vaksiner, når de finner opp uhørt fine maskiner og nye stoffer som omformer livet vårt. Men ikke mindre bemerkelsesverdige var folkemassenes skapende evne da de gjennom sitt daglige virke fravristet naturen dens første hemmeligheter, tok ilden i sin tjeneste, oppdaget hvordan de kunne dyrke korn og smelte metall, når de oppfant de første arbeidsredskapene, stadig forbedret dem og samlet den første kunnskap om de ting og foreteelser som omgir menneskene.

På de tidlige trinnene i kulturutviklingen er det massene som direkte skaper alle kulturverdiene.

Denne situasjonen måtte unngåelig forandre seg da åndsarbeidet skilte seg ut fra kroppsarbeidet, da all virksomhet innenfor litteratur, kunst og vitenskap sammen med statssakene, ble monopolisert av de herskende utbytterklassene og de samfunnslagene som tjener deres interesser. Ved hjelp av et komplett system av økonomiske og politiske tiltak ble alle de utslagsgivende formene for åndsarbeid, også på kulturens område, gjort til et privilegium for de besittende. Folkemassene ble skilt fra kultur og viten, og dette har utbytterne utnyttet til å befeste sitt klasseherredømme.

At vilkårene ble slik, har selvsagt innskrenket de arbeidende massenes aktive deltakelse i utviklingen av vitenskapen, kunsten og litteraturen.

I dag spekulerer borgerskapets ideologer i økende utstrekning i denne kjensgjerningen. De erklærer at de mer kompliserte formene for åndsarbeid, slikt som å lede politikken og økonomien og å drive skapende kulturarbeid, er tilgjengelige bare for «utvalgte», for en såkalt elite, det vil si bare for folk som er utgått av de herskende klassene i utbyttersamfunnet. Folkemassene er i følge disse «teoretikerne» «ikke fullverdige» intellektuelt og bare i stand til «grovt» kroppsarbeid.

Men i virkeligheten er ånd og begavelse intet klasseprivilegium. Det som i utbyttersamfunnet blir et privilegium, er bare *muligheten* til å bruke og utfolde ånd og begavelse innenfor politikken, vitenskapen, kunsten og litteraturen. Denne muligheten sikres vanligvis bare de som er avkom av de bedrestilte klassene.

Det er grunn til å forbauses over den åndskraft og den talentets og viljens styrke som tusenvis av arbeidende har vist, når de til og med under de vilkår som utbyttersamfunnet byr dem, har vært i stand til å yte viktige bidrag innenfor åndskulturen og endatil bli fremragende politikere. Historien har en god del eksempler på slike folk. Newton og Lomonossov var bondesønner og ble de mest fremragende lærde i sin epoke. Abraham Lincoln var alminnelig tømmerhogger og spilte en fremragende rolle i borgerkrigstiden i USA. Han ble også valgt til president. Maksim Gorki kom fra de lavere lag av befolkningen og ble en stor forfatter. En kunne nevne mange slike navn. Men på hver av dem kommer hundrevis og tusenvis av talenter fra folket som er gått til grunne uten å kunne få utfolde sin begavelse. Utbyttersamfunnets historie er som en hel kirkegård av folketalenter.

Et av de største fortrinnene ved sosialismen er at den gjør slutt på den vanvittige ødslingen med samfunnets største rikdom, menneskenes evner og begavelse. Sosialismen gjør slutt på alle standsprivilegier, alle politiske og økonomiske privilegier — og skaper

vilkårene for at menneskene skal kunne utvikle sine ferdigheter allsidig og bruke dem rasjonelt. Bare dette alene fører til en veldig økt takt i framsteget på alle samfunnslivets områder.

Betydningen av den marxistiske grunnsetningen om folkemassenes avgjørende rolle i historien

Tesen om folkemassenes avgjørende rolle i samfunnsutviklingen har en viktig plass i marxismen-leninismens teori. Den gir samfunnsvitenskapen nøkkelen til en riktig oppfatning av historiens gang og bøter på den mangel som gjorde seg gjeldende i alle teorier om historien før Marx, og som så bort fra folkemassenes handling. Derved har marxismen-leninismen ledet samfunnsforskningen inn på studiet av folkemassenes virksomhet og deres livsvilkår, noe som er nødvendig skal en overhodet forstå historiens gang.

De marxistisk-leninistiske partiene og hvert enkelt medlem av disse partiene tar i sin praktiske virksomhet utgangspunkt i denne riktige oppfatning av folkemassenes rolle i historien. Dette setter dem i stand til å bestemme hva som er den vesentligste oppgaven midt oppe i alle de oppgavene som står foran sin løsning, nemlig å drive organisatorisk, ideologisk arbeid og skoleringsarbeid blant arbeiderne og alle arbeidende, og å konsentrere oppmerksomheten og kreftene om dette arbeidet. Historien har eksempler som viser at ikke rett få partier — deriblant partier som var kommet til for å forsvare de arbeidendes interesser — har forsvunnet fra historiens scene fordi de ikke har innsett betydningen av denne oppgaven og ikke har greid å sveise massene sammen. En av hovedårsakene til at f. eks. «Narodnaja Volja»-partiet i Russland sviktet, var det faktum at lederne undervurderte massene, at de satte all sin lit til «kritisk tenkende personligheter»s virksomhet og innskrenket sin kamp mot undertrykkerne til individuell terror.

Den marxistisk-leninistiske teoris maksime om folket som historiens skapere har stor betydning også for de arbeidende massene selv. Den avslører nemlig en legendedannelse som er overlag viktig for utbytterne, nemlig at menneskesamfunnet kan takke en liten gruppe utvalgte for alt, og at samfunnet ikke kan leve og utvikle seg uten dette fåtallet utvalgte. Denne grunnsetningen i marxismen-leninismen vekker selvbevissthet hos de arbeidende massene, begeistrer dem i sin frigjøringskamp og befester hos dem overbevisningen om at kampen vil føre til seier og til opprettelse av det samfunnet der massene selv vil være herrer med all myndighet.

Den marxistiske lære om folkemassenes avgjørende rolle i historien gjør det også mulig for de arbeidende å erkjenne sitt store ansvar for historiens videre gang. Den viser dem at det er fåfengt

å sitte og vente på en «frelser», at den eneste helt som kan frigjøre folkene fra undertrykkelse og som evner å omdanne samfunnet i samsvar med menneskehetens håp — i hvert fall det store flertalls håp — er de arbeidende selv.

2. Personlighetens rolle i historien

*Ledernes virksomhet —
et nødvendig element i den historiske prosess*

Den marxistiske teori har gitt beviset for at folkemassene spiller den avgjørende rolle i historien. Men samtidig sier den også at den virksomheten som utøves av fremragende personligheter, av førere og ledere, har en viktig plass, — og påviser at de fyller en nødvendig samfunnsfunksjon. Dette gjelder ikke bare vitenskapsmenn, diktere og kunstnere, som er uunnværlige dersom vitenskapen og kulturen skal utvikle seg under de vilkårene som er rådende nå, men i like stor grad folk som har sitt virke i samfunnsbevegelser og i politikken, — altså de som er ledere for massene, de progressive klassene og de progressive politiske partiene.

Ingen klasse kan utøve herredømme i samfunnet uten ved hjelp av en bestemt organisasjon. Men for at en klasseorganisasjon skal fungere, må den ha en ledelse og følgelig ledere. Dette gjelder uten unntak både for partier, for andre samfunnsorganisasjoner og for staten. Lederne utarbeider og formulerer klassenes, partiets eller statens politikk, organiserer gjennomføringen av denne politikken og trekker opp rettesnoren for tusener og millioner menneskers virksomhet.

Å ha ledere er særlig nødvendig for samfunnsklasser som er under oppstigning og fører en revolusjonær kamp om makten. For den hovedkraft som en undertrykt klasse har å stille opp imot den herskende klassens statsorganisasjon, er en sterk revolusjonær organisasjon. Men en slik revolusjonær organisasjon kan ikke tenkes uten erfarne, vidsynte og kloke, energiske ledere. «Det fins ikke en eneste klasse i historien som er kommet til makten uten å ha frambrakt sine egne politiske ledere, sine framskredne målsmenn, som kan organisere bevegelsen og lede den,» skrev Lenin.¹

Ledernes virksomhet er altså ikke noe tilfeldig i den historiske prosess, men en objektiv nødvendighet. Det er denne omstendigheten som framkaller den illusjon at lederne, de fremragende personlighetene, er drivkraften i historien, historiens skapere. Ledernes virksomhet går for seg på hendingenes overflate, den er synbar,

¹ V. I. Lenin: «De mest brennende oppgaver for vår bevegelse», i: Verker, bd. 4, s. 369, tysk utgave.

merkbar og iøynefallende. De borgerlige ideologene innskrenker seg til å betrakte denne overflaten av tingene, og søker å bevise at det er fremragende enkeltpersoner som »skaper» det som skjer. Således framstiller de det som om det er den virksomhet lederne i den franske borgerlige revolusjon og Napoleon utøvde, som skal være årsaken til revolusjonene og krigene i slutten av det 18. og begynnelsen av det 19. årh., — mens de på den annen side påstår at årsaken til arbeidernes klassekamp er de kommunistiske ledernes «oppvigertrafikk» blant arbeiderne.

I virkeligheten bestemmes den historiske hendinggangen av den kamp som store sosiale grupper, klasser og masser fører. En kan ikke forstå store menneskers rolle i historien uten at en ser deres virke i sammenheng med klassenes kamp, med store samfunnsgruppers virksomhet og kamp.

*Hva er det som utgjør styrken
hos fremragende historiske personligheter?*

De fremragende historiske personlighetene skaper ikke hendingene og bevegelsene, men de er massenes, samfunnsklassenes ledere. Kilden til deres styrke er støtten de får fra de store samfunnsgruppene. De historiske personlighetene kan være så begavede og kloke de være vil, — uten denne støtten er de maktesløse og ute av stand til å utøve en vesentlig innflytelse på hendinggangen. «Når det gjelder å utforske de drivkreftene som — bevisst eller ubevisst, og særdeles ofte ubevisst — ligger bakom motivene hos mennesker som handler i historien, og utgjør de egentlige, de tilgrunnliggende drivkreftene i historien, så dreier det seg ikke så mye om enkeltmenneskers motiver, selv om disse menneskene er aldri så fremragende. Det gjelder mye mer de beveggrunnene som setter store masser, hele folk, — og i ethvert folk igjen hele klasser i folket i bevegelse...», skrev Engels.¹ Men massenes, klassenes bevegelse avhenger ikke av tilfeldighet, — den er uttrykk for historiens nødvendighet og lovmessighet.

Subjektivitetens grunnfeil er at de ikke engang evner å stille riktig spørsmålet om forholdet mellom lovmessigheten i den historiske utvikling og fremragende menneskers virksomhet, siden de betrakter samfunnslovene og enkeltpersoners virksomhet som krefter som gjensidig utelukker hverandre. De ser en leders storhet i hans evne til å true seg fram på tross av all motstand og hevde

¹ Friedrich Engels: «Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie», i: Marx/Engels: Ausgewählte Schriften, Bd. II, s. 366, tysk utgave.

sin egen vilje. I deres framstilling likner de store historiske persone-
ne helter hos Sjtsjedrin, som hevder: «Enten loven eller jeg.»

Selvsagt er det slik at det blant lederne for de ymse samfunns-
bevegelsene har eksistert folk som har gått på tvers av historiens
objektive lover. Slike ledere er et kjennetegn på de reaksjonære
klassene, — for disse klassene er jo nettopp interessert i å for-
svare foreldede samfunnsformer som deres eksistens og velstand er
knyttet til. Det er derfor ingen tilfeldighet at lederne for de reaksjo-
nære klassene handler som eventyrpolitikere. Eksempler på slik
eventyrpolitikk har vi Hitlers virksomhet. Det samme gjelder de
nåværende imperialistiske politikerne som drømmer om å tilintet-
gjøre kommunismen. Men en slik virksomhet er til sjuende og sist
dømt til falitt. Statenes og folkenes historie har svære hauger av
beviser på at ingen — om han er aldri så viljesterk og har aldri
så ubegrenset makt — etter eget godtykke kan oppheve historiens
lover eller snu historiens hjul tilbake.

Alle mennesker, også de store personlighetene, driver sin virk-
somhet under bestemte samfunnsvilkår. Disse samfunnsvilkårene
bestemmer den objektive lovmessige utviklingen og de oppgavene
som samfunnet står overfor. Betydelige ledere som de progressive
klassene frambringer, er store fordi de bedre enn andre og tidligere
enn andre erkjenner hva disse oppgavene går ut på, hva den
progressive samfunnsutviklingen trenger og hva den klassen som
kjemper for framsteget må gjøre. De peker på målet for kampen
og på veien som fører fram til målet. De kjemper med stor energi
for dette målet og river med seg de andre representantene for
sin klasse, organiserer og leder dem.

Historien har mange navn på mennesker som har spilt en rolle
i de forskjellige tidsepokene. Men en kan på langt nær om alle si
at de er store mennesker. Store mennesker i historien er bare slike
fremragende personligheter som ved sitt virke har bidratt til sam-
funnsutviklingen og som har tjent framsteget i samfunnet. Slike
folks virksomhet kan påskynde historiens gang, bringe det nyes
seier nærmere, gjøre veien fram til seieren lettere for de progressive
klassene og for samfunnet og mildne fødselsveene for det nye i
samfunnet.

Samfunnets behov og de store personligheter

At det framstår fremragende personligheter, er knyttet uadskille-
lig sammen med historiens lovmessigheter.

Geniale, begavede mennesker fins det alltid i samfunnet. Men
de trer ikke fram med mindre det i samfunnet gjør seg gjeldende
et behov som krever personligheter med bestemte ferdigheter,

åndsevner og karakteregenskaper. De trer altså fram først når
det i samfunnet har dannet seg nødvendige forutsetninger for det.
Særlig tydelig kan en legge merke til dette i revolusjonsepoker.
Da blir hundrer og tusener mennesker til politiske ledere, enda de
var helt ukjent til da, og det ikke fantes mulighet for dem til
å røpe disse evnene og talentene under det gamle systemet. På
samme måten frambringer samfunnets behov i krigstid hær-
ledere.

Hvilke mennesker dette blir, hvem det er som kommer til å
stå fram som ledere under gitte historiske omstendigheter, det er
naturligvis tilfeldig. Men selve den kjensgjerning at det opptrer
mennesker med egenskaper i pakt med de behov som melder seg
i vedkommende epoke, er en lovmessig foreteelse.

Engels har bl. a skrevet følgende om dette: «Her kommer så de
såkalte store personer inn i bildet. At det blir den og nettopp den
som framstår på et bestemt tidspunkt i et gitt land, er selvsagt
en ren tilfeldighet. Men tas han vekk, så oppstår det etterspørsel
etter en stedfortreder, og denne stedfortrederen innfinder seg tant
bien que mal, men han innfinder seg i tidens løp. At nettopp
Napoleon, nettopp denne korsikaneren ble den militærdiktator som
den franske republikk, utmattet av sin egen krig, trengte til, det
var en tilfeldighet, — men at det også ville komme en annen i
mangel av en Napoleon, det bevises ved at en mann alltid har
dukket opp når det ble bruk for ham: Cæsar, Augustus, Crom-
well osv.»¹

Men selv om det er tilfeldig hvem som vil stå fram i denne
stillingen, så betyr det slettes ikke at et hvilket som helst menneske
kan erstatte en bestemt fremragende personlighet og overta hans
historiske rolle — for det trengs egenskaper og evner som er i
pakt med epokens krav. Derfor er det vanligvis bare de som har
disse egenskapene i en viss monn som kan bli ledere.

Disse egenskapene kan være av mangfoldig slag — alt etter
det område hvor vedkommende personlighet skal ha sitt virke, vil-
kårene i vedkommende epoke, klassekarakteren av de samfunns-
bevegelsene som har frambrakt vedkommende ledere osv.

Enhver klasse frambringer ledere i samsvar med klassens sosiale
karakter, dens stilling i samfunnet og de oppgavene den skal løse.
Når det er tale om arbeiderklassens ledere, så kreves det f. eks.
følgende særegenskaper: den revolusjonære besluttosomhet og
dristighet som betinges av proletariatets historiske misjon; teore-
tisk innsikt, — for arbeiderklassens kamp støtter seg på den viten-

¹ Engels til H. Starkenburg, 25. januar 1894, i Karl Marx/Friedrich
Engels: «Ausgewählte Briefe», Dietz Verlag, Berlin 1953, S. 560/561, tysk
utgave. *Tant bien que mal* er fransk og betyr «slik eller slik», «på et eller
annet vis» e. l.

skapelige teori; nært samband med partiet og med massene; evne og erfaring i organisatorisk arbeid blant massene; tiltro til de arbeidendes skapende evne, — og evne til ikke bare å belære massene, men også til å lære av massene osv.

Persondyrkelse er i motstrid med marxismen-leninismen

Marxismen-leninismen tar utgangspunkt i at klassenes virksomhet og kamp, folkemassenes kamp spiller den avgjørende rolle i historien. Det sanne innholdet i lederens rolle kan bare forstås i sammenheng med klassekampen, folkemassenes virksomhet og de samfunnsbehovene som har framkalt denne kampen.

Denne historieoppfatningen er uforenlig med persondyrkelse, det vil si den lar seg ikke forlike med bukking og skraping for en fremragende leder, den lar seg ikke forlike med noen tendens til å ville tillegge ledere overmenneskelige fortjenester og egenskaper. Persondyrkelsen er en ideologi som står i motstrid med marxismen-leninismen, og som har sine røtter i føydalismens og den borgerlige individualismens verdensanskuelse.

Dessuten skaper persondyrkelsen forutsetninger som fører til en slett praksis i motstrid med den sosialistiske bevegelsens behov og interesser.

Hemningsløs lovprisning av en leder og oppblåsing av hans fortjenester øver — villet eller uvillet — en skadelig innflytelse på massene og hindrer en riktig fostring av massene. Persondyrkelse framkaller hos massene den feilaktige forestillingen at oppgavene som de arbeidende står overfor, kan løses av andre, som om lederne har evner og egenskaper som massene fullt ut kan bygge på i den forstand at de passivt følger forskrifter og tilvisninger fra «majesteteter» som angivelig vet alt og forutser alt og dermed fritar de jevne deltakerne i den sosialistiske bevegelsen for plikten til å tenke selv, til å vise initiativ og skapende virksomhet, innvirke aktivt på hendingenes gang. Slike oppfatninger hos den enkelte arbeidende sløver hans bevissthet og svekker hans ansvar for den sosialistiske bevegelsens framgang. De svekker den særdeles verdifulle følelsen av å være herre over sin egen skjebne — den følelsen som har fått et så overbevisende pregnant uttrykk i partihymnen — «Internasjonalen»:

«Fra høyden vi ei frelse venter
hos guder eller fyrsters flokk.
Nei, — selv i samling vi den henter,
i fellesskap vi vinner nok.»

Og når persondyrkelsen fra ideologien innføres i praksis, innsnevrer den den sosialistiske bevegelsens demokratiske karakter og undergraver den. Den fører til at de livsnormene som har utformet seg gjennom kampens praksis, blir innsnevret, — nettopp de normene som hjelper massene til å delta aktivt i bevegelsen, og som hjelper lederne til å lære av massene, generalisere de erfaringene som massene har innvunnet gjennom sin virksomhet og kamp. I stedet for disse normene trer andre normer, som gir lederne overordentlige rettigheter og legger tyngdepunktet i ledelsen på en enkeltpersons avgjørelser, anvisninger og direktiver. En slik praksis lammer for det første millionmassenes initiativ og streben mot skapende aktivitet, men dernest fratrar den dem også selve muligheten til initiativ og aktivitet.

Persondyrkelse hindrer på den måten massenes fostring til kamp mot kapitalismen og i arbeidet med å bygge opp det nye, sosialistiske samfunn. Men et av de aller største fortrinnene ved den sosialistiske bevegelsen er nettopp at den evner å vekke de arbeidende millionmassene til skapende historisk virksomhet. I kampen for å avskaffe kapitalismen og bygge opp sosialismen er det viktig å ta dette fortrinnet maksimalt i bruk. Oppgavene for den sosialistiske bevegelsen er så storslagne og kolossale, at selv de mest fremragende lederne ikke kommer noen vei uten at massene er aktivt med. Selv det mest geniale enkelthode evner ikke å erstatte massenes og partienes kollektive klokskap, — og selv den rikeste og mest mangesidige personlige erfaring kan ikke oppveie millionenes kollektive erfaring. Endatil den aller største enkeltmannsdåd kommer ikke opp imot de arbeidendes masseaktivitet, når massene reiser seg til kamp mot kapitalismen for å bygge opp sosialismen.

Av dette følger at persondyrkelse uten forbehold er til skade for den sosialistiske bevegelsen, — for den innsnevrer muligheten til å utnytte de veldige historiske fortrinnene som denne bevegelsen har.

Dertil kommer at persondyrkelsen åpner veien for foreteelser som er vesensfremmede for den sosialistiske bevegelsen, som er tilfeldige, overflødige og tilmed skadelige, foreteelser som har sitt opphav i lederens negative karakterdrag.

Som vi har framhevet foran her, skyldes det bestemte nødvendige egenskaper når et menneske kommer i brodden for en klasse eller bevegelse. Disse egenskapene gir ham også høve til i sin virksomhet i store trekk å gjenspeile denne klassens eller bevegelsens behov. Men et menneske som er blitt en leder, kan ved siden av disse nødvendige egenskapene også ha andre personlige trekk som vel er av underordnet natur, men som likevel kan virke negativt på hans samfunnsmessige virke under visse vilkår.

J. V. Stalin f. eks. ble leder fordi han hadde en hel rekke av de egenskapene som trengs i den sosialistiske bevegelsen. Han var arbeiderklassens sak hengiven og hadde fremragende evner som organisator og teoretiker, og jernvilje og uforsonlighet i kampen mot fienden. Dette gjorde det da også mulig for Stalin å spille en fremragende rolle i den revolusjonære bevegelsen og i oppbyggingen av sosialismen i Sovjetunionen, samt i den internasjonale arbeiderbevegelsen.

Men i Stalins karakter var det også andre trekk — grovhet, intoleranse overfor andres mening, sykelig mistro, lunefullhet. Under vanlige forhold ville disse negative trekkene ikke kunne gjøre noen merkbar skade for saken. Det ville hindres av selve livsnormene i det sosialistiske samfunnet, og av normene for partiet og arbeiderbevegelsen, — og videre av en innsiktsfull kollektiv ledelse, effektiv kontroll med ledelsen fra massenes side, og det brede demokratiet blant de arbeidende sammen med kritikken og selvkritikken. Men de forholdene Stalin virket under, var ikke vanlige forhold. Oppbyggingen av sosialismen i et økonomisk tilbakefallende land som var omringet av kapitalismen, og med en særdeles forbitret klassekamp og angrep fra partifiendtlige strømninger, krevde en bestemt sterk sentralisering.

Stalin la vinn på å føre denne sentraliseringen fram helt til grensen for det mulige, og konsentrerte en overlag stor makt på sine egne hender. Derved krenket han de prinsippene for kollektiv ledelse som kjennetegner det kommunistiske parti. Og i denne situasjonen begynte hans personlige negative karakterdrag å få en viss monn av innflytelse på hans samfunnsmessige virksomhet og på hans arbeid i partiet, og dermed også på partilivet og på livet i hele landet. Resultatet ble at det kom til enkelte foreteelser som går stikk i strid med marxismen-leninismen og med sosialismen som samfunnssystem — avvik fra de demokratiske prinsippene i en rekke viktige spørsmål i politikken, alvorlige krenkelser av den sosialistiske rettsorden, umotiverte repressalier, og besettelse av viktige poster med for en stor del udugelige, partifremmede mennesker, som hadde sneket seg inn ved hjelp av smiger og øyentjeneri.

Disse negative foreteelsene forandret naturligvis ingenting ved sovjetsamfunnets sosialistiske karakter. Også i denne perioden gikk sovjetsamfunnet fram på veien til sosialismen, — samfunnseiet av produksjonsmidlene konsolidertes, produktivkreftene utviklet seg i raskt tempo, og de arbeidendes levestandard, kulturnivå og bevisste orientering utviklet seg i raskt tempo. Uansett alle negative følger av persondyrkelsen av Stalin vant folkene i Sovjetunionen veldige seirer i denne perioden. Hadde det ikke vært for Stalins feil og persondyrkelsen, ville framgangen ha vært enda større.

Persondyrkelse er altså fremmed for ånden i den sosialistiske

bevegelsen og for dens behov, og den er uforlikelig med marxismen-leninismen. Ikke for ingenting har Marx, Engels og Lenin konsekvent bekjempet enhver form for persondyrkelse og fordømt allslags smiger og hurraroping. De har ved flere anledninger advart arbeiderklassen og disse parti mot den praksis å lovprise sine ledere.

Disse klassiske tradisjonene i den sosialistiske bevegelsen har vært dominerende i Sovjetunionens kommunistiske parti i den energiske kampen mot personkultusen omkring Stalin. Denne kampen hadde på den ene siden oppfostringsoppgaver og ideologiske oppgaver, og på den annen side gikk den ut på tiltak med sikte på å forhindre enhver mulighet til ny persondyrkelse, og å gjenreise det sosialistiske demokrati og de leninske normene for partilivet. Denne kampen har stor betydning for hele den sosialistiske bevegelsen.

Borgerskapet har sammen med reformistene og revisjonistene av alle avarter søkt å utnytte kritikken mot Stalindyrkelsen til å bakvaske Sovjetunionen og det sosialistiske system, undergrave Sovjetunionens kommunistiske partis moralske autoritet og å spre splid og forvirring i arbeiderbevegelsen. Men alle disse forsøkene har spilt fallitt. Trass i alle anstrengelser fra imperialist-lakeienes side har kampen mot persondyrkelsen ført til et videre oppsving i den sosialistiske bevegelsen, til å konsolidere dens fasthet og enhet.

Det marxistisk-leninistiske parti evnet også i rett tid å rette et avgjørende slag mot de nihilistiske oppfatningene om ledernes rolle, mot de anarkistiske stemningene som ble flittig næret av sosialismens fiender. Reaksjonen har for lenge siden stilt seg som mål å bringe de arbeidendes ledere i vanry og kompromittere dem, for på det vis å desimere arbeiderbevegelsen og desorganisere den. Men det store flertallet av de arbeidende masser forstår godt at fremragende arbeiderførerens autoritet og popularitet ikke har noe å gjøre med den persondyrkelsen som er fordømt av partiet. At arbeiderklassens beste ledere har autoritet og er populære, er ikke bare en lovmessig følge av disse ledernes eget virke, men også et viktig våpen for arbeiderbevegelsen i kampen for sosialismen. All erfaring i arbeidernes frigjøringskamp vitner om dette. Uten ledere med autoritet som er nært knyttet til massene og nyter popularitet blant massene, fins det heller ingen organisert sosialistisk bevegelse, er det ikke mulig med store seirer i kampen for sosialismen — kan sosialismen rett og slett ikke vinne seirer. De beste lederne i arbeiderklassen er nært knyttet til folket, — de leder de arbeidendes kamp for sine livsinteresser og idealer med framgang, og derfor spiller de en fremragende rolle i historien og fortjener folkets kjærlighet.

3. Folkemassenes rolle i det samfunns-politiske liv i vår epoke

Den marxistiske maksimen om folket som historiens skapere gjelder for alle tider og alle epoker. Folkemassenes virksomhet må imidlertid sees i sin utvikling, som en foreteelse i utvikling. Samfunnsforholdene som de arbeidende mennesker arbeider og kjemper under, forandrer seg når en samfunnsformasjon går over til en annen. Og samtidig skjer det også forandringer i folkemassenes rolle i samfunnslivet og samfunnsutviklingen. Helt fra den tiden da samfunnet spaltet seg i klasser, har det bestått en allmenn retning i disse forandringene. Det har dreid seg om en økning i de arbeidende massenes innflytelse i utviklingen av de forskjellige sidene av samfunnslivet, framfor alt i politikken.

Folkemassenes voksende betydning i politikken

Innenfor utbyttersystemene er lederfunksjonene i samfunnet, avgjørelsen av de indre og ytre anliggende et monopol for de herskende utbytterklassene. Motstanden som utbytterklassene møter, klassekampen, er det eneste middel som står til disposisjon for folkemassene til å vinne innflytelse i politikken. Under slike omstendigheter bestemmes folkemassenes rolle i det politiske liv helt og holdent av nivået i arbeidsfolkets klassekamp mot undertrykkerne. Og denne klassekampen har nådd et stadig høyere nivå hver gang samfunnet har gått over fra en formasjon til en annen.

Slavesamfunnets historie har mange eksempler på oppofrende kamp fra slavens side. Men slaveklassen utgjorde en masse som talte forskjellige språk, tilhørte forskjellige stammer og derfor vanskelig kunne sveise seg sammen til en stor samfunnsmessig kraft, — klassebevisstheten var lav hos slavene. Vanligvis tenkte ikke de som var med i slaveoppstandene på å føre kamp mot selve slaveeiersystemet, de tok bare sikte på å komme seg tilbake til sitt hjemsted og på den måten oppnå frihet.

Overgangen til føydalismen åpnet større muligheter for de arbeidende i kampen mot deres undertrykkere. De livegne bøndene levde og arbeidet på sitt hjemsted, talte samme språk og hadde i mye høyere grad enn slavene følelsen av solidaritet i kampen mot føydalherrene. Etter hvert lærte de seg til å knytte samband med fattigfolket i byene, og la vinn på å opprette forbund med dem. Bøndenes kamp tok ikke så sjelden formen av oppstander som omfattet vidstrakte områder. Men bondebevegelsene hadde også mangler som hadde sammenheng med bøndenes klassekarakter.

Disse svakhetene besto i at oppstandene var forholdsvis lokalt begrenset, at de hadde svakheter i organisatorisk henseende osv.

Med arbeiderklassen kommer kampen mot utbytterne opp på det aller høyeste trinn. Arbeiderklassen er den av de undertrykte klassene i historien som er best organisert. Den er den eneste klassen som opptrer med en vitenskapelig verdensoppfatning. Den utgjør ikke bare en nasjonal, men også en internasjonal kraft, som er knyttet sammen ved faste proletariske solidaritetsbånd. Alt dette gjør at arbeidernes klassekamp blir særdeles effektiv og gjør det endatil mulig for arbeiderne å spille en betydelig rolle selv i ikke-revolusjonære, «fredelige» perioder i det politiske liv.

Utviklingen av de arbeidendes klassekamp når sitt høydepunkt i perioden med den sosialistiske revolusjon. Av denne revolusjonen står et nytt samfunn fram, og i dette samfunnet forvandler politikken seg fra å være et middel til å tvinge og undertrykke folkemassene til å bli et middel som verner arbeidernes interesser og det de har vunnet. Dette er den største vendingen i menneskehetens historie. Fra nå av begynner folkemassene under ledelse av arbeiderklassen og dens parti selv å bestemme og gi rettesnor for politikken. Fra å være den offisielle politikkenes objekt, blir de dens subjekt. Det gir seg av det sosialistiske samfunns vesen og garanteres av hele sosialismens system.

Folkemassene — den avgjørende politiske kraft under nåtidens vilkår

Folkemassenes økende betydning i det samfunns-politiske liv er også en lovmessighet i den historiske utviklingen. Jo vanskeligere de oppgavene er som samfunnet står overfor, jo mer dyptgripende og grunnleggende samfunnsforandringene er som skal til for å løse disse oppgavene, dess større menneskemasser opptrer som bevisste skapere av forandringene i samfunnet. Denne tesen, sa Lenin, er en av de mest dyptgripende og viktige i den marxistiske teorien.¹ I særdeleshet understreker Lenin grunnen til at folkemassenes betydning i samfunnslivet øker særlig raskt i epoken med definitivt sammenbrudd for utbytternes herredømme og opprettelse av kommunismen. «Millioner og atter millioner mennesker skaper nå historien selvstendig,» skriver Lenin.²

Hvordan kommer dette til uttrykk konkret?

¹ V. I. Lenin: «Hvilken arv gir vi avkall på?», i: Verker, 4. russiske utgave, bd. 2, s. 491.

² V. I. Lenin: «Hovedoppgaven i våre dager», i: Verker i utvalg, norsk utgave, bd. 9, Oslo 1957, s. 95.

Det viser seg først og fremst i at folkemassene i land som omfatter en tredjedel av menneskeheten, har fullført en grunnleggende historisk vending og for alltid har brutt med de systemene som dømte dem til undertrykkelse og fornedrelse. I de sosialistiske landene er de arbeidende blitt herrer over sitt eget liv, de er blitt den kraft som alene bestemmer samfunnets skjebne. Derved har de gjendrevet den fabelen som er oppfunnet og spredt av utbytterne og som går ut på at når det ikke lenger fins undertrykkere, da kommer samfunnet, samfunnsøkonomien, sivilisasjonen og kulturen uunngåelig i forfall og vil gå under. De store framgangene de arbeidende har vunnet i de sosialistiske land, er et begeistrende eksempel for folkemassene i hele verden.

Også i kolonilandene og de avhengige landene har de veldige arbeidermassene våknet og er kommet i bevegelse. Ugjenkallelig forbi er de tider da de ikke var annet enn arbeidsdyr for imperialistene. De arbeidende i disse landene har proklamert sine rettigheter for all verden og har erklært at de er mennesker som alle andre og krever menneskeverdige eksistensvilkår. Dette har ført til at hele verdensbildet har forandret seg vesentlig i de siste ti årene. Oppdelingen av folkene på vår planet i noen få nasjoner med fulle rettigheter som rår over verdens skjebne, — og i en milliardmasse av utbyttede «fargede» folk som imperialistene lenge har kunnet utbytte ustraffet, er det nå gjort endskap på.

Det har skjedd store forandringer også i de arbeidendes stilling innenfor de kapitalistiske land. Ennå har de riktignok ikke frigjort seg fra undertrykkelsen, men den rollen de spiller i dag i det politiske liv tåler ikke sammenlikning med situasjonen i tidligere historiske epoker og heller ikke med tilstanden for noen årtier siden. I dag er de arbeidende blitt en stor kraft selv i de landene hvor utbytterne ennå sitter med makten — en kraft som også imperialistene må regne med. De har sine egne politiske partier, de har ofte en betydelig representasjon i de valgte maktorganene, de har sin presse og en mangfoldighet av organisasjoner. Den jevne manns interesse for samfunnsspørsmål og politiske spørsmål er vokst enormt, — det gjelder til og med i spørsmål som for ikke så lenge siden utelukkende var yrkespolitikernes sak. Den mest progressive delen av de arbeidende lagene er kommet til klar forståelse av sine interesser, og mestrer stadig bedre de viktigste formene i kampen for disse interessene.

Den voksende innflytelsen som folkemassene i de borgerlige landene har på politikken, åpner for dem store perspektiver for en framgangsrik kamp for deres umiddelbare økonomiske og politiske interesser. Særlig viktig er det at folkemassene som følge av at det eksisterer et mektig sosialistisk verdenssystem og en fredssone som stadig utvider seg, for første gang i historien har mulig-

het til å kunne hindre en ny krig — en krig som med de nåværende tilintetgjørelsesvåpnene truer hundrevis av millioner menneskeliv.

Den økende politiske aktiviteten fra de arbeidendes side åpner også nye muligheter når det gjelder deres endelige mål. Innledningen til det nye sosialistiske samfunn rykker nærmere, og det er skapt muligheter som gjør at det sosialistiske samfunnet kan fødes til verden mindre smertefullt og lettere enn før, og under særlig gunstige vilkår vil det også bli mulig å komme til sosialismen på fredelig vei.

At arbeidende mennesker i millionmasser er kommet med og handler historisk, har altså en veldig betydning for hele det moderne samfunnsliv. Men den holdning som borgerskapet inntar til denne viktige foreteelsen, skiller seg naturligvis grunnleggende fra arbeiderklassens holdning.

Det reaksjonære borgerskapet ser i folkemassenes økte innflytelse i samfunnslivet en fare for det kapitalistiske systemets eksistens, en stadig hindring for en uten- og innenrikspolitikk som faller i borgerskapets smak. Når millionmassene av arbeidende blir bevisste skapere av historien, framkaller det mye uro og forvirring blant det reaksjonære borgerskapets politikere og ideologer. De råker i panikk og fabler stadig om at «massesamfunnets» æra er kommet, «masseherredømmet» har innfunnet seg og forstyrrer historiens normale gang og truer samfunnet med alle mulige katastrofer.

Men borgerskapet nøyer seg ikke med å bakvaske massene. Det gjør også hva det kan for å redusere de arbeidendes rolle i politikken til et minimum, for å ta fra dem muligheten til å utøve innflytelse på samfunnsutviklingen. Om dette vitner det imperialistiske borgerskapets felttog mot demokratiet, de hardnakkede forsøkene på å innføre et fascistisk system som nettopp har til mål å sjalte ut massenes innflytelse på samfunnslivet overhodet.

Samtidig søker det reaksjonære borgerskapet å vinne massene ved raffinert løgn og demagogi, og legge dem inn under sin innflytelse. Dette er de folkefiendtlige kreftenes siste håp. En må ikke undervurdere den fare som ligger i disse manipulasjonene, for imperialistene rår ikke bare over milliardbeløp og et mektig propagandaapparat, de har også stor erfaring i kunsten å undertrykke de arbeidende lag åndelig, — erfaringer som de har hatt høve til å samle til overmål under kapitalens århundrelange herredømme. Ved å utnytte tilbakeleggenheten i en del av folkemassene — særlig blant de småborgerlige elementene — har det flere ganger lyktes det reaksjonære borgerskapet å trekke betydelige befolkningslag over på sin side og gjøre dem til et redskap for sin politikk. Det hendte i det fascistiske Tyskland og det fascistiske Italia.

Fremdeles i dag befinner en ikke liten del av de arbeidende i de kapitalistiske land seg under borgerskapets innflytelse.

Verdensbursjoasiet utnytter enhver mulighet til å så splid i arbeiderklassens rekker, endatil i de landene hvor arbeiderklassen er kommet til makten. Det utnytter den minste feil som gjøres til å vinne innflytelse over i det minste en del av massene. Hendingene i Ungarn høsten 1956 er et talende vitnesbyrd om dette.

Men hvor mye enn borgerskapet legger seg i selen, hvilke knep de enn nytter, så vil deres veier og folkemassenes veier skilles. Borgerskapet kan riktignok midlertidig bedra en viss del av de arbeidende, men siden det er og blir en utbytterklasse, greier det ikke å opprettholde et varig forbund med de arbeidende. Folkemassenes økende betydning i det samfunnspolitiske liv svekker derfor det reaksjonære borgerskapet og er et varsel om at deres herredømme vil bryte sammen.

Med arbeiderklassen er det helt annerledes. I mange land er arbeiderklassen en betydelig del — her og der den største delen — av den arbeidende befolkningen. Dertil kommer at arbeiderklassen er knyttet sammen med alle andre arbeidende lag også ved at den har grunnleggende interesser felles med dem. Dette interessefellesskapet består både under kampen mot borgerskapet og seinere under oppbyggingen av det nye sosialistiske samfunn. Dette er grunnen til at folkemassenes voksende betydning i samfunnslivet er en kraftkilde for arbeiderklassen og konsoliderer sosialismens posisjoner.

Men dette fritar ikke den mest bevisste del av arbeiderklassen og dens marxistisk-leninistiske fortropp fra forpliktelsen til å opprettholde et nært samband med massene under alle omstendigheter. Dette sambandet knyttes ikke automatisk i den forbitrede kampen mot borgerskapet. Det kreves her at alle kommunister, alle bevisste arbeidende er stadig aktive og aktpågivende. Kampen for å vinne massene er fremdeles grunnlaget for de marxistisk-leninistiske partienes politikk. Når nye millionmasser trekkes inn i det politiske liv, øker aktualiteten i oppgavene med å sveise dem sammen, organisere dem og fostre dem. Om de uante mulighetene som vår epoke har ført til for de arbeidendes frigjøringskamp, blir utnyttet, det avhenger i stor monn av om denne oppgaven løses med framgang.

Folkemassenes voksende innflytelse i politikken og samfunnslivet i det hele tatt frambyr en mulighet til å påskynde tempoet i den historiske utvikling og det sosiale framsteg i overlag stor monn. Utviklingstempoet i vår epoke har økt i den grad at hvert tiår tilsvarer hele århundrer i tidligere historie — når en ser på innholdet i menneskehetens historiske utviklingsgang og betydningen av den.

Det raskere utviklingstempoet i vår epoke er liketydig med en raskere frammarsj for bevegelsen i retning av sosialismen og kommunismen.

Lenin skrev en gang: «De utbyttede vil gå av med seieren, for de har på sin side selve livet, den tallmessige styrke, massenes styrke, makten i de utømmelige kildene av alt selvforglemmende, ideelt, ærlig, progressivt, alt som skal til for å bygge videre det spirende nye, — hele det veldige forråd av energi og talenter som fins i det såkalte «jevne folk», blant arbeiderne og bøndene. Seieren er deres.»¹

¹ V. I. Lenin: «Skremt av det gamles sammenbrudd og av kampen for det nye», i samleverket *Das Jahr 1917*, Dietz Verlag, Berlin 1957, S. 551, tysk utgave.

KAPITEL 7

Det samfunnsmessige framsteg

1. Samfunnsutviklingens framskridende karakter

Samfunnet utvikler seg stort sett etter en oppstigende linje og betegner et framsteg, en framskridende bevegelse fra lavere til høyere former. Denne erkjennelsen har den marxistiske teori kommet fram til på grunnlag av vitenskapelig analyse av historiens gang. Denne teori lar seg ikke lede av subjektive ønsker og håp, men bygger på strengt objektive kriterier. På grunnlag av disse kriteriene er det mulig for den å dømme om hvilken samfunnsform, hvilken epoke i samfunnsutviklingen som betyr sterkest framsteg.

Kriteriene på framsteg

For de ymse livsområdene gjelder ulike objektive kriterier. Framsteg når det gjelder helsestell og materiell velstand kan vi f. eks. måle ut fra menneskenes gjennomsnittlige levealder. Framsteg på kulturens område kan en få en forestilling om ved å undersøke hvor stor prosenten av lese- og skrivekyndige er, hvor mange det er som har høyere skoleutdanning og høyskoleutdanning, hvor mange skoler og biblioteker det fins, hvor mange vitenskapelige institusjoner, teatre osv. Analoge kriterier kan en også finne fram til for en rekke andre områder av samfunnslivet.

Men når det gjelder å kunne dømme — ikke om enkelte sider av samfunnet, men om selve den framskridende utviklingen i samfunnet sett under ett, da må en nytte et kriterium av et annet slag, et mer allment, universelt kriterium. Den marxistisk-leninistiske vitenskap mener at kriteriet, det vil si målestokken for en bestemt samfunnsformasjons progressive karakter — i dette stykket må være *produktivkraftenes utvikling*. Mest framskreden er den

formasjon som åpner nye muligheter for produktivkraftenes utvikling, trykker et høyere tempo i deres vekst og resulterer i et høyere nivå i produktivkraftene.

Hvorfor setter marxistene dette kriteriet opp som det viktigste?

Grunnen er først og fremst at produktivkraftenes utviklingsnivå er den direkte målestokken for framsteget på et særdeles viktig område, nemlig produksjonen av menneskenes eksistensmidler. Ved at menneskene videreutvikler teknikken og sine ferdigheter i arbeidet og samler kunnskap om naturen som omgir dem, frigjør de seg litt etter litt fra de blindt virkende naturkraftenes herredømme, vinner makt over dem og evner i stadig større monn å utnytte og omdanne naturen slik at den tjener dem. Produktivkraftenes utvikling bestemmer altså graden av menneskenes herredømme over naturen. Og ikke bare det — av produktivkraftenes utvikling avhenger også framsteget på de andre områdene av samfunnet, innenfor samfunnsforholdene, kulturen osv.

Vi vet for eksempel at vilkåret for at en del av samfunnsmedlemmene kunne frigjøres fra fysisk arbeid og i stedet beskjeftige seg med vitenskap, kunst og litteratur ikke kunne være til stede før menneskenes arbeid kunne begynne å yte et merprodukt ut over de eksistensmidlene som skulle til for å oppholde livet for selve de som produserte dem. Dette førte til det første viktige framsteget i åndskultur.

Utviklingen av produktivkraftene ligger også til grunn for det fenomen at samfunnsformasjonene avløser hverandre og fører til samfunnsmessige og politiske forandringer som gjør det mulig å gjennomføre progressive tiltak på ymse viktige områder av samfunnslivet. I løpet av klassesamfunnets historie er de aller groveste formene for de arbeidendes personlige avhengighet og undertrykkelse blitt avskaffet, — først slaveriet og deretter livegenskapet. Sammen med produktivkraftenes utvikling har de arbeidendes kultur vokst, og det gjelder også deres bevissthet og organisasjonsgrad. Som følge av dette er det skjedd en økning i folkemassenes samfunnsmessige aktivitet, og deres betydning i samfunnslivet har økt med hver ny samfunnsformasjon.

Utviklingen av produktivkraftene betinger forandringene i den økonomiske struktur, og til sjuende og sist fører denne utviklingen til at menneskeheten frigjør seg fra samfunnskrefter som gjennom årtusener har virket like blindt, voldelig og ødeleggende som naturkraftene. Vi snakker her altså om de sosialøkonomiske forholdene under utbyttersystemene, der de menneskene som produserer de materielle godene, ikke får rå over dem selv, og der hele klasser som utgjør samfunnets flertall, er underlagt en liten håndfull undertrykkere og er fratatt retten til å bestemme over sitt eget arbeid og sin skjebne, ja — til og med over sitt eget liv.

Det forhold at menneskene undertrykkes av fremmede samfunnsmakter, skyldes at produksjonsmidlene er i privat eie — utbytningen, samfunnets oppspalting i fiendtlige klasser. Menneskeheten kan fri seg fra utbytningen og fra åket under de samfunnsøkonomiske forholdene i det antagonistiske klassesamfunnet først når produktivkreftene har nådd et utviklingsnivå som gjør dette mulig. Dette skjer i og med sosialismen. Sosialismens seier og den framskridende oppbyggingen av kommunismen innebærer at menneskene behersker samfunnskreftene stadig bedre. Derved får de muligheten til å ta et nytt og avgjørende steg i arbeidet med å underlegge seg naturkreftene og bevisst og planmessig å utnytte dem til fordel for hele samfunnet.

«Alle de livsvilkårene som menneskene lever midt oppe i og som ditinntil har behersket menneskene, kommer fra nå av under menneskenes kontroll, — som nå for første gang er blitt bevisste, virkelige herrer over naturen, fordi og i og med at de er blitt herrer over sin egen sosiale organisasjon... De objektive, fremmede kreftene som inntil da behersket historien, kommer inn under menneskenes egen kontroll. Først i og med dette kan menneskene selv fullt bevisst skape sin egen historie, først fra da av kan de samfunnmessige årsaksforholdene som de setter i bevegelse, i overveiende grad og i stadig økende monn få de virkninger som menneskene selv har tilsiktet. Det er menneskehetens sprang ut av nødvendighetens og inn i frihetens rike.»¹

Når en først har innrømmet at produktivkreftenes utvikling er det avgjørende kriteriet på framsteg, kommer vi uunngåelig til den slutning at samfunnsutviklingen har karakteren av framsteg. For saken er at produktivkreftene kommer opp på et høyere nivå fra den ene utviklingsetappen til den andre, — hver ny formasjon gir nye muligheter for vekst i teknikken og arbeidsproduktiviteten. Og i pakt med forandringene i samfunnsproduksjonen foregår det progressive forandringer i hele samfunnslivet.

Av det faktum at produktivkreftenes utvikling betinger framsteg i samfunnets som helhet, følger nok en slutning, nemlig følgende: Samfunnets framskridende bevegelse, retningen i denne bevegelsen er en historisk nødvendighet. Det betyr at verken enkeltindivider eller hele klasser kan stanse samfunnets framskridende bevegelse, og heller ikke etter eget forgodtbefinnede kan endre retningen for denne bevegelsen.

Som kjent har verden vært vitne til en god del slike forsøk, men de har alltid endt med fullstendig fiasko. Hvor innbitt har ikke imperialismen lagt seg i selen for å kunne gjenopprette kapitalismen i Sovjetunionen! Men alle disse forsøkene har endt med forsmadelige nederlag. Og et like forsmadelig endelikt fikk de ameri-

¹ Friedrich Engels: «Anti-Dühring,» tysk utgave, s. 351.

kanske imperialistenes forsøk på å sette kjelker i veien for de sosialistiske revolusjonene i Kina og andre folkedemokratiske land og å stø opp under overlevde reaksjonære systemer i disse landene.

I vår epoke fins det ikke noe samfunnmessig framsteg uten at det er knyttet sammen med overgang til sosialismen. Kapitalismen har uttømt sine muligheter. Kapitalismens produksjonsforhold er blitt lenker for produktivkreftenes utvikling. Fortsetter disse forholdene å herske, medfører det stadig økende trykk og fare for samfunnet.

Marxismen-leninismen representerer tanken om samfunnets framskridende utvikling og gir dermed uttrykk for de anskuelser som er gjeldende i arbeiderklassen, det moderne samfunns mest revolusjonære klasse, og denne klassens interesser. Arbeiderklassen frykter ikke framtiden, den har alltid tillit til framsteget som bringer friheten ikke bare til arbeiderne, men til hele menneskeheten.

Det imperialistiske borgerskapets ideologer — framstegets fiender

Men det moderne borgerskapet er en reaksjonær klasse på helingen mot undergangen og har fornektet idéen om framsteg som borgerskapets ledende menn i det 18. og begynnelsen av det 19. århundre var så glødende forkjempere for.

Dagens borgerskap liker bedre å befatte seg med teorier som istedenfor å gjelde framsteget, heller forkynner stagnasjon i samfunnet, og til og med bakstrev. Det er dette som først og fremst forklarer den framgang som teorien om historiens kretsløp har hatt i det borgerlige samfunn. Denne teorien, som også er blitt kalt den sykliske teori, ble utviklet av den reaksjonære tyske filosofen Oswald Spengler og propageres for tiden av den engelske historiker og sosiolog Arnold Toynbee. Ifølge denne teorien gjennomgår samfunnsutviklingen med nødvendighet fire stadier: vår, sommer, høst og vinter, — eller barndom, ungdom, moden alder og alderdom. Når et samfunn har gjennomgått disse utviklingsstadiene, går det til grunne, og det tar igjen fatt fra utgangspunktet. Men den nye syklus innebærer intet framsteg, og betyr bare at samfunnet pånytt gjennomgår det samme evige historiske kretsløpet. Anvendt på den nåværende epoke innebærer dette Spenglers, Toynbees og konsorters standpunkt følgende: Enda om en går med på at den borgerlige sivilisasjon er inne i sin forfallsperiode (noe som selv kapitalismens apologeter ikke kan benekte), så betyr dét at den avløses av en sosialistisk sivilisasjon ikke noe framsteg, men tvertom overgang til et lavere trinn i samfunnsutviklingen, utgangspunktet for en ny syklus.

En rekke av borgerskapets apologeter gjør også bruk av en annen metode i kampen mot den vitenskapelige sosialismen. De benekter historiens lovmessighet og forkaster dermed overhodet at det skjer noen utvikling i samfunnet og noe samfunnsmessig framsteg. De forkaster overhodet disse begrepene. I stedet foreslår de at man heller bare skal snakke om «sosialt omskifte». Denne forandring har etter deres mening tilfeldig karakter, og den kan ta hvilken som helst retning under innvirkning av de aller forskjelligste omstendigheter. En slik oppfatning, erklærer den vesttyske sosiologen Leopold von Wiese, gjør det mulig å avholde seg fra enhver dom om hvorvidt utviklingen går til det bedre eller til det verre, og hvorvidt det består en årsaksmessig sammenheng mellom fortiden og nåtiden, og enda mer med framtiden, — slik at man kan begrense seg til å konstatere at det er skjedd en forandring rett og slett. På denne måten avskriver nåtidens borgerlige sosiologer, ut fra hensyn til sin klasses interesser, en av de viktige vinningene som vitenskapen gjorde i det 19. århundre, nemlig begrepet om den objektive framskridende utvikling.

Oppfatninger som går ut på at framsteg, en framskridende utvikling bare er mulig innenfor vitenskapen og teknikken, men ikke når det gjelder samfunnsforholdene, politikken og moralen (den såkalte teori om «moralens ettersleping» eller «moralen som utenforstående»), har vid utbredelse innenfor borgerlig ideologi. Disse områdene av samfunnslivet — hevder de reaksjonære teoretikerne — bestemmes av evige, uforanderlige egenskaper ved «den menneskelige natur,» og det er dette som får menneskene til å begå slikt som voldshandlinger, forbrytelser, aggresjon og liknende. Utviklingen av vitenskapen og teknikken, hevder de samme kretsene, er angivelig bare nye og stadig farligere våpen innen rekkevidde for disse destruktive instinktene. Skylden for den nød og elendighet som det råtnende kapitalistiske systemet framkaller skal altså på denne måten veltes over på en mystisk «menneskelig natur».

Talsmennene for slike oppfatninger vil verne kapitalismen mot kritikk og påstår at årsaken til alle onder er utviklingen av vitenskapen og teknikken. Rett ofte forfekter de utilsårlig at det beste ville være å vende tilbake til føydale tilstander, til et landlig liv under kirkens herredømme på alle samfunnslivets områder. Dette — påstås det — er det eneste som kan redde menneskeheten fra den katastrofen som truer.

Hvor dystert og håpløst borgerskapets ideologer forestiller seg samfunnets framtid, kan en også lese seg til i en del skjønnlitterære bøker, for eksempel de utopiske romanene som Aldous Huxley, E. M. Foster og andre har skrevet.

I disse romanene fins ikke det minste spor av den tro på framtiden, intet spor av det framtidshåp og den livsbejaende optimismen

som gjennomsyret de fleste utopiske verkene vi kjenner fra før i tiden. Det høyeste som forfatterne av moderne borgerlige utopier har å framby for verden, er et samfunn der det råer en viss materiell velstand på bekostning av at man har måttet gi fullstendig avkall på demokrati, kultur og menneskeverd, — et samfunn av mennesker som har avstreifet alt menneskelig, mennesker som er blitt åndløse vedheng til maskinene, maskinenes slaver. Og ikke så sjelden spår de om en enda mørkere framtid for menneskene — en tilbakevenden til barbariet. Av sivilisasjonen — utbasunerer disse «profetene» — vil det ikke bli annet igjen enn byruiner og gravsteder, dit sultne horder av forvillede og utartede mennesker kommer for å slåss om klær og noe å pynte seg med.

En dyster pessimisme særmerker det reaksjonære borgerskaps ideologi i våre dager, hele dets kultur — og dette framkaller dekadente strømninger i kunsten og amoralske oppfatninger ellers. Disse dystre stemningene er ikke oppstått tilfeldig. Det kapitalistiske herredømmets æra nærmer seg slutten, og kapitalismen sperrer veien for samfunnsmessig framsteg. Med den blindhet som særkjenner ideologene for en døende klasse identifiserer våre dagers borgerlige teoretikere og forfattere sin klasses skjebne med hele menneskehetens skjebne, og gir skinn av at når deres egen klasse forfaller og uunngåelig går sin undergang i møte, så betyr det forfall og undergang for hele sivilisasjonen.

De teoriene som benekter muligheten av framsteg, er ikke bare en avspelling av kapitalismens forfall, men er også uttrykk for en bestemt politisk interesse i pakt med et behov hos nåtidens borgerskap. Ved hjelp av disse teoriene søker borgerskapets ideologer å avvæpne de arbeidende åndelig og å innpode i dem den tanke at kamp mot kapitalismen er fåfengt. Tilbakesteg, forfall og undergang er uunngåelig vårt lodd i alle fall; kampen for en bedre og mer progressiv samfunnsordning er altså hensiktsløs, — det er dette som borgerskapets lakeier vil søke å innbille de arbeidende.

Opp mot disse dystre profetiene fra de borgerlige sannsigerne stiller den marxistisk-leninistiske teori en vitenskapelig maksime som bygger på kjensgjerninger, og som sier at samfunnshistoriens fortløpende gang gir et bilde av framsteg, av lovmessig fremadskriden fra lavere til høyere former, — at samfunnets framskridende bevegelse er en lov som ikke bare gjelder historien i fortiden, men også i nåtiden, at vi uunngåelig og lovmessig vil få overgang til en høyere, mer framskreden samfunnsform, kommunismen. Denne oppfatning av historien utgjør en viktig bestanddel av arbeiderklassens verdensanskuelse.

Det faktum at samfunnets framskridende bevegelse er en lovmessighet betyr likevel slett ikke at denne bevegelsen fullbyrdes av seg selv, uten menneskenes bevisste virksomhet. Sammenhengen er

den at menneskenes, partienes, klassenes virksomhet med sikte på å forandre samfunnet, omdanne det på framstegets vei, selv er lovmessig betinget. Jo mer bevisst, organisert, besluttsom og målbevisst denne virksomheten er, og jo større masser den omfatter, dess større og raskere vil framsteget bli. Dette beviser det uhørt raske tempoet i samfunnsutviklingen som kjennetegner den epoken vi nå er inne i, da millioner mennesker er kommet i bevegelse og griper bevisst inn i historiens gang. De er sterke nok til å sprengre alle hindringer som reaksjonen legger i veien for framsteget.

Hele den samfunnsmessige praksis viser at det optimistiske synet på historiens utvikling som vi finner i den marxistiske verdensoppfatningen, er objektivt begrunnet. Denne optimismen er uttrykk for arbeiderklassens tro på sin egen framtid, dens overbevisning om at sosialismen er overlegen og uovervinnelig. Og ved siden av dette tjener den marxistisk-leninistiske oppfatningen om det samfunnsmessige framsteg den oppgave å være et effektivt våpen for de arbeidende i frigjøringskampen. Den gir dem et klart perspektiv, inspirerer og begeistrer dem i deres kamp i arbeidet for å nå fram til et nytt samfunn, det kommunistiske samfunn, — og gir dem mot og fast forvisning om at denne kampen vil ende med seier.

2. Det samfunnsmessige framsteg i utbyttersamfunnet — og under sosialismen

Den marxistiske teori sier at samfunnets historie er en bevegelse etter en oppstigende linje, men samtidig tar den også med den kjensgjerning at historiens gang er komplisert og rik på motsigelser. En må ikke forestille seg historien som en harmonisk, jevn og uhindret samfunnsbevegelse framover. Det er vitenskapelig bevist at samfunnsutviklingen har en framskridende karakter. Men det er samtidig en ubestridt kjensgjerning at denne progressive bevegelsen utgjør bare en allmenn tendens, som setter seg igjennom under forbitret kamp og som baner seg vei gjennom midlertidige tilbakeslag og avvik.

Vitenskapen kan vitne om tallrike kjensgjerninger som gir prov på at det i ymse lands historie forekommer perioder med stagnasjon og tilbakeskridende bevegelse, — at det episodisk forekommer at sivilisasjoner går under. Det er nettopp slike særdrag ved samfunnsutviklingen i tidligere epoker de reaksjonære ideologene spekulerer i når de søker å gjendrive idéen om framsteg.

Disse fakta vitner ikke om annet enn at det samfunnsmessige framsteg innenfor utbyttersamfunnet er fylt av motsigelser og foregår ujevnt. «Da grunnlaget for sivilisasjonen er utbytningen av

en klasse ved en annen klasse,» skrev Engels om de antagonistiske klassesamfunnene, «så beveger hele dens utvikling seg i en vedvarende motsigelse.»¹

Hele denne motsigelsesrike utviklingen ytrer seg blant annet i at samfunnsforholdene med utbytning har ført til at de framskredne land stenger og undertrykker utviklingen i de tilbakeliggende landene, og ikke så helt sjelden driver disse landene enda lenger bakover i utvikling, og mesker seg på ruinene av knuste sivilisasjoner. Menneskehetens framskridende utvikling har altså gjennom lange tider gått fram langsetter en meget smal sti og har ikke omfattet alle land og folk. Men likevel har framsteget brutt seg vei — på samme måten som en liten bekk ikke lar seg stemme i sitt løp, men bryter seg vei gjennom alle mulige hindringer, etter hvert samler kraft og bruser sterkere framover, — og til slutt tar med seg hele menneskeheten i en mektig strøm.

Men saken er ikke helt uttømt med dette. Selv innenfor ett og samme samfunn har ethvert framsteg for en del av samfunnet vært et tilbakesteg for en annen del, — og den ene klassen har frigjort seg ved å undertrykke en annen klasse.

På samme måten har også de ymse sidene av samfunnslivet utviklet seg ujevnt. Da føydalsamfunnet avløste slavesamfunnet i de vest-europeiske landene, førte det for eksempel til at produktivkreftene fikk spillerom og til at slaveriet ble erstattet med livegenskapet. Men denne omdannelsen førte samtidig til at hele åndskulturen kom inn under den katolske kirkens lammende innflytelse, noe som kulturelt betydde et tilbakesteg sammenliknet med oldtidens Hellas og Rom. Først flere århundrer seinere ble det som oldtiden hadde vunnet inn i vitenskap, kunst og filosofi gjenoppdaget og videreutviklet. Det fins mengdevis av liknende eksempler. Og annerledes kunne ikke utviklingen gå for seg i et samfunn der sosialøkonomiske krefter virket blindt, krefter menneskene ikke hadde erkjent og som de ikke kunne innvirke på.

Den kapitalistiske samfunnsutviklingens historie er et klassisk eksempel på at framsteget under utbyttersystemene har en ujevn karakter fylt av motsigelser.

Motsigelsene i framsteget under kapitalismen

Kapitalismen innebar et stort steg framover i progressiv retning. En kan bare henvise til den raske utvikling i produktivkreftene under kapitalismen, og dessuten på det faktum at kapitalismen har skapt en veldig industri, at den har medført en stormende

¹ Friedrich Engels: «Familiens, privateiendommens og statens opprinnelse,» norsk utgave 1952, s. 171.

vekst i vitenskap og teknikk og endelig til at de arbeidendes klassekamp har nådd et meget høyt nivå sammenliknet med alle tidligere samfunnsformasjoner. Men den historiske framgangen som kapitalismen har ført til, har kostet menneskeheten uhyre meget.

Helt fra dette samfunnet ble født til verden har det vært knyttet sammen med forferdelige pinsler for massene av folket. For at det i det hele tatt skulle bli mulig med produksjon på kapitalistisk basis, måtte det skapes en hel hær av arbeidere, av produsenter som var fratatt produksjonsmidlene. Ouvertyren til kapitalismen var at folkemassene ble ekspropriert, og denne eksproprieringen gikk for seg med skånselløs grusomhet. Marx har sagt at det som skjedde i denne epoken, er skrevet med blod og ild i menneskehetens annaler.

Og etter at de kapitalistiske forholdene hadde vunnet overtaket, betydde ethvert framsteg fordel for den ene part og tyngsler for den annen part, oppsving på ett område av samfunnslivet og forfall på et annet. «I vår tid,» sa Marx, «ser det ut til at enhver ting går svanger med sin motsetning. Det apparat som har i seg den vidunderlige makt å forkorte menneskenes arbeid og gjøre det mer fruktbart, ser vi føre til at menneskene fordømmes til sveltihjel og overarbeid. De nye kildene til rikdom forvandles til kilder til nød — ved et selsomt skjebnens tryllespill. Teknikkens seier synes å være kjøpt med moralsk degradering. I samme monn som mennesket underlegger seg naturen, synes det å bli undertrykt av andre mennesker eller av sin egen nederdrettighet. Selv vitenskapens rene lys synes å kunne skinne bare mot en mørk bakgrunn av uvitenhet. Alle våre oppfinnelser og framsteg synes å resultere i at materielle krefter blir begavet med åndelig liv og at menneskelivet fordømmes til en materiell kraft.»¹

Karakteristisk for kapitalismen er at utviklingen i enkelte land foregår på bekostning av lidelser og nød for folkene i andre land. Flertallet av jordens befolkning, nemlig folkene i Asia og Afrika, Latin-Amerika og Australia har fått betale en fryktelig pris for den stormende utviklingen av økonomien og kulturen i den såkalte «siviliserte» verden — noen få kapitalistiske makter i Europa og Nord-Amerika. Det er koloniseringen av disse kontinentene som har gjort den raske utviklingen av kapitalismen i Vesten mulig. Men de undertrykte folkene på sin side har bare høstet armodsdøm og elendighet og en brutal politisk undertrykkelse. Sammen med koloniseringen tilintetgjorde for det første det «kultiverte» Vest-Europa en rekke sivilisasjoner på andre kontinenter (f. eks. inka-, maya- og astek-kulturen i Amerika, en rekke sivilisasjoner i Afrika og Asia), og i tillegg til dette utryddet de hele folk. Koloni-

¹ Karl Marx: «Tale på årsfesten for «People's Paper»,» i Marx/Engels: *Ausgewählte Schriften*, tysk utgave, bd. I, s. 333—334.

sjasjonen av Tasmania for eksempel, utryddet folket der til siste mann. Tallet på urbefolkningen i Australia gikk tilbake fra 300 000 til 47 000. Da Amerikas territorium ble «åpnet», førte det til at ca. 30 millioner indianere ble utryddet. «Åpningen» av Afrika medførte at i alt ca. 100 millioner negrer ble fysisk tilintetgjort eller forflyttet (som slaver).

Og i selve Europa skjedde den raske utvikling i enkelte land (de vesteuropeiske) på bekostning av økonomisk undertrykkelse av de andre (de øst-europeiske), og utviklingen i de sistnevnte ble hemmet.

De overlag mange motsigelsene som karakteriserer framsteget under kapitalismen kommer også til uttrykk på ymse områder innenfor ett og samme land. Den forholdsvis raske utviklingen for byer og industrisentra følges vanligvis av ettersleping og nedgang i landbruksdistriktene (som f. eks. sørstatene i USA, de sørlige områdene i Italia osv.).

Ved begynnelsen av det 20. århundre var kapitalismen kommet inn i sin siste, sin imperialistiske fase, og dermed forvandlet de kapitalistiske produksjonsforholdene seg til en hemning for samfunnets videre utvikling. Monopolenes herredømme forårsaket tilbakegang, en bevegelse bakover i de sosiale forholdene, i politikken, moralen, kulturen og kunsten. Vitnesbyrd om dette er de fascistiske statene, men i samme retning trekker også de reaksjonære, fascistiske tendensene i det sosiale og politiske liv i de store kapitalistiske landene i våre dager. Selvsagt stopper ikke den raske utviklingen innenfor vitenskap og teknikk opp i imperialismens epoke. Men framsteg på disse områdene utnyttes under kapitalismen av finansoligarkiet egoistisk, og medfører nye plager for de arbeidende. Følgene av de økonomiske krisene blir enda mer katastrofale enn de var tidligere. Utviklingstempoet i produksjonen slakker stort sett av, og markedene innsnevres, og veldige masser av arbeidende dømmes da til kronisk arbeidsløshet av de tekniske forbedringene. Krigene blir stadig mer herjende i sine virkninger, og betyr at den moderne sivilisasjons største vitenskapelige og tekniske resultater settes inn for å slakte ned millioner mennesker og tilintetgjøre kolossale materielle verdier.

Framsteget under sosialismen

Antagonistiske motsigelser i framsteget er slett ingen evige følgesvenner ved samfunnets framskridende utvikling. De skyldes de spesifikke vilkår som rår i utbyttersamfunnene, og forsvinner med disse samfunnene. Derfor kan man ikke kvitte seg med disse motsetningsforholdene ved å prøve å vende tilbake til utviklingstrinn

som alt er gjennomgått, men bare ved å kjempe for å påskynde framsteget, for sosialismen. Først etter at sosialismen har seiret, sa Marx, «mister menneskenes framsteg likheten med de heslige hedenske avgudsbildene, som tok imot nektar bare i hodeskaller av drepte mennesker.»¹

Hva er de grunnleggende kjennetegnene på framsteget under sosialismen?

For det første det forhold at under sosialismen er det ikke en liten klikk utbyttere som tjener på framsteget, men alle arbeidende mennesker. Alle de tidligere samfunnsformasjonene har uunngåelig ført med seg undertrykkelse, armod og savn i stadig større befolkningslag, hele klasser — tilsammen flertallet av samfunnet. Betingelsen for slavesamfunnets eksistens var at størstedelen av det arbeidende folket alt på forhånd var gjort til slaver, føydalordningen oppsto på grunnlag av at bøndene var blitt gjort til livegne, det kapitalistiske systemet etter at massen av de små eiendomsbesitterne var blitt ruinert. I motsetning til dette står sosialismen, som frigjør alle som er undertrykt og utbyttet. Under sosialismen fins det ingen privilegerte klasser. De arbeidende høster alle fruktene av framsteget. Folkemassenes materielle velstand og kultur er en lov for sosialismen, og det samme gjelder den fulle utviklingen av demokratiet for de arbeidende.

Men alt dette betyr ikke at sosialismen kan bygges opp uten noen som helst vansker. Sosialismen må bygges under stadig kamp mot innbitt motstand fra den imperialistiske leirens side, som setter alle krefter inn for å kvele de sosialistiske landene. Dertil kommer at de historiske vilkårene er kommet til å ligge slik an at det er blitt land med en forholdsvis tilbakeleggende økonomi og kultur som først har slått inn på sosialismens vei. Folkene i disse land fikk derfor også til oppgave å løse de oppgavene som kapitalismen hadde forsømt, i tillegg til selve den sosialistiske oppbyggingen og i løpet av denne oppbyggingen. De måtte skape en moderne industri og avskaffe levningene av førkapitalistiske samfunnsformasjoner i økonomien, kulturen og i menneskenes bevissthet. Alt dette krevde ekstra innsats og offer av de arbeidende, noe som økonomisk mer utviklede folk blir spart for når de tar fatt på oppbyggingen av sosialismen. Men vanskene som måtte overvinnnes av de som først brøt med kapitalismen og kjempet for sosialismens seier, kan likevel ikke sammenliknes med de lidelser og savn de ville vært fordømt til dersom det kapitalistiske slaveriet skulle fortsette, — det har historien til fulle bevist.

Et annet karakteristisk drag ved framsteget under sosialismen

¹ Karl Marx: «Hva det britiske herredømmet i India vil føre til i framtiden», i Marx/Engels: *Ausgewählte Schriften*, tysk utgave, bd. I, s. 332.

er at den framskridende utviklingen ikke begrenser seg til visse sider av samfunnslivet, men omfatter alle sidene. Den stadige utviklingen av produksjonen og de tekniske framstegene i de sosialistiske landene går hånd i hånd med en rask utvikling av kulturen, demokratiet osv.

Sosialismen skiller seg fra kapitalismen også ved at den framskridende utviklingen under sosialismen ikke foregår på bekostning av enkelte land, områder og nasjoner. Framsteget her foregår på en felles front som innbefatter alle sosialistiske nasjoner og land, og også hvert enkelt land i dets helhet, hele befolkningen i hvert enkelt land. Dette fører til utjevning av forskjellen i utviklingsnivå mellom de ymse land og områder. De som ligger lengst framme hjelper de som har slept etter, og på den måten avvikles den ujevnheten i økonomisk, politisk og kulturell utvikling mellom folkene som er en arv fra kapitalismen.

I sosialismen blir framsteget i stadig stigende monn resultat av bevisst og planmessig virksomhet. Planøkonomien medfører betydelig raskere takt i produktivkreftenes vekst og verner samfunnet mot tap av mange slag. Store positive resultater innvinnes også ved at en planlegger det vitenskapelige forskningsarbeidet, kulturreisningen og utdannelsen av kvalifiserte kadre.

En viktig særegenhet og en sterk faktor i framsteget under sosialismen er at folkemassene deltar direkte, aktivt og bevisst i oppbyggingen av det nye samfunnet. Det er mulig bare i et samfunn som utvikler seg fullt og helt i pakt med de arbeidendes interesser.

Fortrinnene ved måten framsteget foregår på under sosialismen sikrer et tempo i samfunnsutviklingen uten tidligere sidestykke i historien. I de årene sovjetmakten har eksistert, har det lyktes å skape en høyt utviklet økonomi i det tidligere tilbakeleggende Russland, utrydde analfabetismen,¹ og heve kulturen, vitenskapen og kunsten opp på et høyt nivå. Et av de mest framtrepende trekk ved framsteget under sosialismen er at det har fått muligheter som aldri før i historien. Lenin skrev at det «er først med sosialismen at det vil begynne en hurtig, virkelig, ekte massebevegelse framover på alle områder av det samfunnsmessige og personlige liv, — en bevegelse som først omfatter flertallet av befolkningen og siden hele befolkningen.»²

Denne bevegelsen vil få en enda raskere takt når kommunismen har vunnet fram. For kommunismen betyr ikke enden på historiens

¹ I 1906 hadde et russisk tidsskrift regnet ut at det ville trenes 4600 år for å avskaffe analfabetismen i befolkningen i Mellom-Asia (ut fra veksttempoet i opplysningsarbeidet den gang). Under sosialismen ble det mulig å påskynde tempoet slik at det gikk hundre ganger raskere.

² V. I. Lenin: «Staten og revolusjonen», i *Verker i utvalg*, norsk utgave, bd. 8, 1952, s. 89.

utvikling, men innledningen til et overlæg hurtig og praktisk ubegrenset framsteg i arbeidet med å beherske naturkreftene, for å utfolde den menneskelige personlighets krefter og evner, for å tilfredsstillende i ypperste monn alle samfunnsmedlemmenes stadig stigende materielle og åndelige behov.

3. *Marxismen-leninismen og idealene for framsteg i samfunnet*

Idealene for det samfunnsmessige framsteg — oppfatningen av arbeiderklassens kampmål og av det samfunnet som skal bli resultatet av denne kampen — er en viktig integrerende del av arbeiderklassens verdensanskuelse.

Borgerskapets ideologiske lakeier tar sikte på å avsvække marxismens tiltrekningskraft, og mer enn én gang har de lagt seg i selen for å forvrengte og forfalske den marxistiske oppfatningen av idealene for det samfunnsmessige framsteg. Når en hører disse herrer legge ut, må en komme til å tro at proletariatets verdensanskuelse overhodet ikke har noe affinitet til humanisme, sivilisasjon, personlighetens frihet og menneskenes lykke. Disse høye idealene — deklarerer marxismens kritikere — er grunnleggende fremmede for den grove materialismen, for den befatter seg ikke med annet enn menneskenes «lave» materielle behov.

Dette er en ondsinnet karikatur av marxismen, en samvittighetsløs spekulasjon i spissborgerlige forestillinger om materialismen. Engels drev gjøn med disse forestillingene. «Med materialisme forstår spissborgeren eting, suping, øyenslyst, kjødslyst, arroganse, griskhet, gjerrighet, havesyke, profittmakeri og børssvindel — kort sagt alle de svinske lastene som han selv liker å gasse seg i privat.»¹

Den marxistiske materialismen har ikke noe til felles med en slik karikatur. Det viser best den kjensgjerning at de mest konsekvente materialistene, kommunistene, har bevist sin kvalitet som offervillige kammenn for de høyeste samfunnsidealene, for frihet, uavhengighet og folkets lykke. De er kjempere av en støpning som ingen historisk bevegelse tidligere har greid å frambringe.

Og selvsagt, — til forskjell fra de ideologiske målsmenn for de klassene som «sitter på flesket» og som aldri har smakt nød og savn, representerer marxistene den oppfatning at man overhodet ikke kan snakke om folkets lykke så lenge menneskene lever et liv i fattig-

¹ Friedrich Engels: «Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie», i Marx/Engels: *Ausgewählte Schriften*, tysk utgave, bd. II, s. 351.

dom, så lenge de svelter og må lide savn. Men det betyr jo ikke at de mener det eneste målet for framsteg i samfunnet er å forsyne alle samfunnsmedlemmene godt med klær og mat, og det at de skal være befridd for materielle savn. De marxistiske idealene for samfunnsframsteg er mye mer omfattende og rike. De omfatter alle sidene av samfunnslivet, ikke bare økonomien, men også politikken, kulturen og moralen. Disse idealene får kjøtt og blod i det kommunistiske samfunnet.

Bare arbeiderklassen har kunnet stille seg som mål å opprette kommunismen, det vil si et samfunn der det ikke lenger vil finnes privat eie av produksjonsmidlene, utbytning, klasser og stat. Men dette betyr likevel ikke at bare arbeiderklassen har hatt til ideal slike drag ved det sosialistiske og kommunistiske samfunn som velstand for alle, nasjonal likeberettigelse, fred mellom folkene, politisk frihet og demokrati, oppblomstring av kulturen, broderlig samarbeid mellom de enkelte mennesker og hele folk, allsidig utvikling av personligheten osv. Faktisk har alle arbeidende mennesker, alle progressive mennesker, det undertrykte flertall av menneskeheten strebet og streber henimot dette idealet.

Og det er ikke noe underlig i det. For samfunnsidealene — menneskenes forestillinger om de høyeste mål for deres egen virksomhet, om en lykkelig framtid — har som alle andre idéer sine røtter i de livsvilkårene samfunnet byr menneskene. Men forholdene i utbyttersamfunnet dømmer ikke bare arbeiderne, men alle arbeidende til å måtte utstå alle mulige lidelser. Det fører med nødvendighet til at arbeiderne og de andre arbeidende klassene forenes i felles streben og forventninger på mange områder. Livet selv og deres daglige erfaring lærer dem at samfunnet må bli kvitt en rekke onder før menneskene kan få leve et fritt og lykkelig liv.

De like livsvilkårene forklarer også den bestemte sammenhengen, kontinuiteten mellom den moderne arbeiderklassens idealer, og de idealene som de arbeidende i fortiden var besjelet av. Idealene har alltid kommet til verden under klassekampen mot utbytterne, i forsvaret av de arbeidendes interesser. Marxismen, understreket Lenin, er ingen sekterisk lære som er blitt utformet utenfor den store allfarveien for verdenssivilisasjonenes utvikling. Dette gjelder ikke bare for den marxistiske filosofi og politiske økonomi og for generaliseringene ut fra hele vitenskapens utvikling, men også for de marxistiske idealene for framsteg i samfunnet. Den har opptatt i seg alt det gode og progressive som fantes i de arbeidende massenes og progressive klassenes idealer tidligere i historien. Sosialismen og kommunismen virkeliggjør de edleste idealene som menneskeheten har utviklet på sin tunge vei.

Men dette innebærer naturligvis ikke at de marxistiske idealene for samfunnsmessig framsteg har omfattet og omfatter alle ide-

aler som de arbeidende klassene har stilt opp før i tiden og går inn for i vår tid. De forestillingene som de ikke-proletariske arbeidende klassene hadde om det ideelle samfunn, har inneholdt og inneholder fremdeles mye falskt, utopisk som arbeiderklassen ikke kan godta, — og som marxismen enten ubetinget har måttet forkaste eller i hvert fall bearbeide kritisk.

Et grunndrag ved det marxistiske ideal for samfunnsmessig framsteg er at det ikke hviler på fromme ønsker, men på *vitenskapelig innsyn i framtiden* når det gjelder trinnene i samfunnsutviklingen framover i tiden.

Den marxistiske teori baserer seg på dyp innsikt i lovmessighetene i samfunnsutviklingen, og dermed forvandler den den århundregamle drømmen om en bedre framtid, et liv bygd på rettferd — til en urokkelig viten om det trinn i samfunnsutviklingen som historiens lover, produktivkreftenes og produksjonsforholdenes utviklingsgang, utviklingen av klassekampen i samfunnet med nødvendighet fører fram til.

En kunne naturligvis spørre hvorfor historiens lover — som tidligere ikke har ført til annet enn at én form for utbytning er blitt avløst av en annen, nå plutselig byr mulighet til å realisere menneskenes mest attrådte håp og forventinger? Er dette en tilfeldighet — et slumpehøve?

Nei, det er ingen tilfeldighet. Som vi alt har bemerket, er det et faktisk materielt grunnlag for de arbeidende menneskenes drøm om en lykkelig framtid, og et bestemt slikt grunnlag. Den er framkalt av livsvilkårene de har levd under i utbyttersamfunnet. Innholdet i de arbeidende klassenes samfunnsideal er alltid på ett eller annet vis vært knyttet sammen med ønsket om frigjøring fra de tyngsler og lidelser som de har vært dømt til i utbyttersamfunnet. Men fra det øyeblikket av da samfunnets lovmessige utvikling stiller avskaffelsen av dette samfunnet på dagsordenen, da det blir mulig og nødvendig å realisere arbeiderklassens og alle arbeidendes idealer, da forvandler idealene seg fra en utopisk drøm til vitenskapelig begrunnet innsyn i framtiden.

«Du kan se deg om hvor du vil — og for hvert steg støter du på oppgaver, som menneskeheten kunne løse *uoppfordelig*,» skrev Lenin. «Men kapitalismen står i veien. Den har opphopet kolossale rikdommer — og har gjort menneskene til slaver under denne rikdommen. Den har løst de mest kompliserte tekniske spørsmål — og har samtidig hemmet innføringen av tekniske forbedringer på grunn av millioner av menneskers armodsdøm og uvitenhet, på grunn av en liten klikk milliardærers småskårne gjerrighet.

Sivilisasjon, frihet og rikdom under kapitalismen framkaller tanken på en forétt Krøsus, som råtner i levende live og som ikke unner det som er ungt livet.

Men det unge vokser og får overtaket — tross alt.»¹

Historien har bekreftet Lenins ord. Den har vist at allerede sosialismen kan realisere en god del av det de arbeidende har drømt om i lange tider. Sosialismens seier har for alltid gjort slutt på utbytningen, på nasjonal undertrykkelse og på massefattigdommen og har skapt muligheter uten tidligere sidestykke for utvikling av menneskets personlighet, for utvidelse av demokratiet osv. Andre av marxismens samfunnsidealene — gjennom lange tider bare en drøm hos folket og progressive tenkere — blir realisert under kommunismen, da menneskene har vunnet en umåtelig mye større makt over naturkreftene og samfunnsutviklingen. Erfaringene fra historien har allerede gitt prov på at disse idealene kan realiseres så snart utbyttersystemet er avskaffet.

Her ligger noe av opphavet til den veldige tiltrekningskraften som arbeiderklassens sosialistiske og kommunistiske idealer har på folkemassene, på alle progressive mennesker, uansett sosial stilling. Stadig flere mennesker tilegner seg disse idealene og kommer fram til overbevisningen om at de peker på den eneste riktige veien å gå dersom alle arbeidende menneskers lengsler og håp skal kunne oppfylles.

Selv sneversynte ledere for det reaksjonære borgerskap tar til å forstå at dersom en skal søke etter grunnen til den store framgangen som framsteget og sosialismen har vunnet, så må den søkes nettopp i dette og ikke i «sammensvergelses» som tillegges kommunistene, — og at de følgelig bare kan føre kampen mot kommunismen ved hjelp av «skapende idéer» og «høye idealer».

Men det reaksjonære borgerskap er helt tomhendte når det gjelder idéer og idealer som kan vinne massene av folket for seg. Derfor tyr de til regelrett bedrag og søker å sette i omløp gamle borgerlig-demokratiske idealer fra kapitalismens revolusjonære ungdom, som de før har forrådt og nå står fremmede overfor, — eller de stjeler i form av fraser idealer fra de arbeidende massenes frigjøringskamp. Demokrati, humanisme, frihet, sivilisasjon, fred — alle disse ordene tar borgerlige propagandister stadig i munnen, enda historien har vist at imperialismen i virkeligheten er den argeste fiende av fred og likeberettigelse mellom folkene, av frihet og demokrati, humanisme og sivilisasjon.

De kommunistiske- og arbeiderpartiene har alltid bekjempet slike forsøk på å føre menneskene bak lyset og å utgi de umenneskelige forholdene i utbyttersamfunnet som et «ideal». Men marxismens motstandere framstiller gjerne denne kampen slik, at den fra kommunistenes side angivelig er en kamp mot de idealer som flertallet av menneskeheten har felles. Dette er intet annet enn blank løgn og bakvaskelse.

¹ V. I. Lenin: «Sivilisert barbari,» i Verker, 4. russiske utgave, bd. 19, s. 349.

Kommunistene avslører det borgerlige demokratis hykleriske karakter, nettopp fordi de er overbeviste tilhengere av demokratiske idealer. De er imot det *borgerlige* demokrati av ingen annen grunn enn den at de er tilhengere av et *virkelig* demokrati, et demokrati for hele folket — et demokrati en bare kan nå fram til ved å avskaffe utbyttersystemet. Og når kommunistene avslører den *borgerlige* humanismens mangel på ekthet, så kjemper de ikke mot humanismen, men de kjemper for den *sanne* humanisme som er legemliggjort i kommunismen. Når kommunistene går imot den borgerlige individualismen, når de sier at de er for kollektivismen, så betyr ikke det at de nedvurderer personlighetens verdighet og den personlige frihet. Det de går imot, er bare at den enkeltes personlighet stilles opp i motsetning til kollektivet og folkemassene, — de avviser forsøkene på å ville begrunne en rett for den borgerlige «personlighet» til å utvikle seg på bekostning av hundrevis og tusenvis andre personligheter.

De kommunistiske- og arbeiderpartiene yter et veldig bidrag til kampen for de samfunnsmessige framstegsidealene når de avslører den reaksjonære propaganda som søker å forgylle den kapitalistiske undertrykkelsens og utbytningens lenker. «Kritikken», skrev Marx, «har plukket i stykker de imaginære blomstene som lenken er pyntet med — ikke for at menneskene skal fortsette å bære den usmykkede, trøstesløse lenken, men slenge den fra seg og plukke levende blomster.»¹

I våre dager ligger veien åpen for menneskeheten til virkelig å kunne realisere de idealer som de beste mennesker tidligere bare kunne drømme om. Og veien som må gås, er å omdanne samfunnet etter sosialistiske og dernest etter kommunistiske prinsipper.

¹ Karl Marx: «Til kritikken av den hegelske rettsfilosofi. Innledning. I Marx/Engels: Werke, tysk utgave, bd. I, s. 379.

TREDJE DEL

KAPITALISMENS POLITISKE ØKONOMI